

Politikatudományi tanulmányok

2024

Budapest

POLITIKATUDOMÁNYI ELŐADÁSOK AZ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS
JOGTUDOMÁNYI KARA DOKTORI ISKOLÁINAK
KONFERENCIÁJÁN

2024. június 7.

Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X

Szerkesztette: Dr. Antal Attila

Budapest
2024

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
A KARI DOKTORANDUSZ KONFERENCIA POLITIKATUDOMÁNYI SEKCIÓJÁNAK PROGRAMJA	6
CZENE-JOÓ MÁTÉ: AZ ADAPTIVITÁS ÉS ELLENÁLLÓ KÉPESSÉG JELLEMZŐ RENDSZERKARAKTERISZTIKÁI ÉS A REZILIENCIAALAPÚ KÖZPOLITIKA-ALKOTÁS.....	7
Bevezetés.....	7
Ellenálló képesség és adaptív kormányzás.....	7
Rezilienciaalapú közpolitika-alkotás.....	8
Összegzés	11
Felhasznált irodalom	13
Máté-Czene-Joó: Adaptive and Resilient Systems' Characteristics and Resilience-Based Policymaking.....	16
FÉNYES CSONGOR: LEHETSÉGES ÁTRENDEZŐDÉSEK A POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓS SZÍNTEREK KÖZÖTT? MOMENTUMBAN VÉGZETT INTERJÚS KUTATÁSOK TANULSÁGAI.....	17
Témamegjelölés	17
Szakirodalmi áttekintés	17
Interjúk lebonyolításának körülményei.....	20
Elemzés	21
Összegzés	24
Felhasznált irodalom	27
Csongor Fényes: Possible Rearrangements among Political Socialization Stages? – Learnings from Interviews among Momentum Youth Party Members	29
KALAS VIVIEN: HATALMI ERŐVISZONYOK AZ EURÓPAI TANÁCSBAN	30
Bevezetés.....	30
Szerződésmódosítás az Európai Unióban	31
Hatalmi erőforrások és sikeres érdekérvényesítés az Európai Tanácsban	32
Belpolitikai aktorok.....	33
Döntéshozatali eljárás	33
A politikai vezető személyéhez kötődő tényezők	34
A tagország mérete, mint másodlagos tényező?	34
Összefoglalás.....	36
Felhasznált irodalom	38
Vivien Kalas: Balance of Power in the European Council	41
LACKÓ BENCE: POSZTAUTOKRATIKUS PÁRTOK ÉS ELITEK MINT JELENSÉGEK TOVÁBBGONDOLÁSA VÁLASZTÓI OLDALRÓL.....	42
A tanulmány felépítése.....	42
Demokratikus visszacsúszás	42
Az autokrácia utódpartja	42
Néhány további kapcsolódó fogalom.....	43
Példák autokratikus utódpartokra.....	43
A továbbélő autokratikus elit	43
Példák demokráciában megmaradt autokratikus elitekre.....	44
A választói oldal vizsgálata.....	44
Példák újra megválasztott diktátorokra.....	45
Egy lehetséges esettanulmány kiindulópontjai: Nigéria	45
Felhasznált irodalom	48
Bence Laczkó: Examining the Phenomena of Post-autocratic Parties and Elites from the Perspective of the Voters.....	49

MISKÓ DÁVID: A FŐVÁROSI TAKTIKAI SZAVAZÓK NYOMÁBAN: EGY KVALITATÍV KUTATÁS BEMUTATÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE	50
Bevezetés: Mit is szeretnénk megtudni?	50
Mikor történik taktikai szavazás?.....	50
Kutatási feltevéseim	53
A kvalitatív kutatás módszertana	54
A fókuszcsoportos kutatáson elhangzottak bemutatása, elemzése.....	58
Választási rendszer taktikai ösztönzéséről	58
Racionális szavazó képe.....	59
Taktikai szavazás általános képe, „eszménye:	59
A taktikai szavazatmegosztás képe, előfordulása	60
A kutatói feltevések vizsgálata.....	60
Befejező és kitekintő gondolatok	61
Felhasznált irodalom	63
Dávid Miskó: In Pursuit of Tactical Voters in Budapest: Presentation and Evaluation of a Qualitative Research	65
NAGY ZSOLT: RÉGI-ÚJ PARADIGMA: NEM-NYUGATOS DEMOKRÁCIA, MINT A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIA ALTERNATÍVÁJA	66
Bevezetés.....	66
A liberális demokrácia paradigmája.....	66
A liberális demokrácia paradigmájának kritikája.....	67
A nem nyugati típusú demokráciák (NWD)	68
Egy alternatíva a liberális demokráciákra	69
A paradigma továbbfejlesztésének módjai.....	70
A demokrácia meghatározása.....	70
Nomen est omen – A „nem-nyugati” kifejezés problémája.....	70
A politikai kultúra, a nép rugalmassága és a politikai akarat háromszöge	71
A kapcsolat a Nyugattal és más régiókkal	72
A „Nyugat” határai: Kelet-Közép Európa, mint a regionális demokrácia új megjelenése ..	73
Összegzés: paradigma jövője	74
Felhasznált Irodalom	75
Zsolt Nagy: Old–New Paradigm: Non-Western Democracy as an Alternative to Liberal Democracy	78

ELŐSZÓ

A 2024-ben megtartásra került Kari Doktorandusz Konferencia újabb lehetőséget teremtett az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán működő Doktori Iskolák doktoranduszai számára arra, hogy bemutassák doktori kutatásaikat egymás és a közönség számára. Fontos esemény ez, amely szakmai segítséget jelent a doktori hallgatók számára, ugyanakkor alkalmat ad arra is, hogy a tudományegyetemi ethosz szellemében bepillantást nyerjünk és engedjünk a rendkívül sokféle értékes tudományos kutatási irányba.

Ebben az évben a Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójába 11 előadás hangzott el. A korábbi évek tapasztalatai és mintái alapján három panelbe szerveztük Szekciót: *Politikai közösségek, a politikai rendszer kohéziója és nemzetközi viszonyai* panel (vitavezető: Dr. Bene Márton); *Demokrácia és autokrácia* panel (vitavezető: Dr. Antal Attila); *Politikai szocializáció, a magyar pártrendszer és választók* panel (vitavezető: Dr. Szabó Andrea).

A kötetben hat szerző tanulmánya kapott helyett, amely leképezi a 2024. június 7-én elhangzott előadások sokszínűségét és a Politikatudományi Doktori Iskolában zajló kutatások sokféle irányát. Czene-Joó Máté a politikai adaptivitással és ellenállós képességgel foglalkozott; Fényes Csongor arról írt, hogy miként lehetséges az átrendeződés a politikai szocializációs szinterek között; Kalas Vivien témája a Európai Tanács hatalmi erőviszonyai voltak; Laczkó Bence a posztautokráciák párt- és elitviszonyait vizsgálta; Miskó Dávid a budapesti taktikai szavazást elemezte; Nagy Zsolt írása pedig a nem-nyugatos demokráciák témakörében született meg.

Az eddigiek felvillantják a Politikatudományi Doktori Iskola keretében zajló sokféle, sokirányú és interdiszciplináris kutatásokat. A korábbi évek tradícióit folytatva a Doktori Iskola kutatói közössége elkötelezett a Doktorandusz Konferenciák tudásmegosztáson és a tudományos közösségünk eredményeihez való hozzájáruláson alapuló gyakorlata mellett.

2024 szeptembere

A szerkesztő

A KARI DOKTORANDUSZ KONFERENCIA POLITIKATUDOMÁNYI SZEKCIÓJÁNAK PROGRAMJA

2024. június 7.

Program

09.00-09.15	Plenáris ülés: dékáni köszöntő	
09.30-10.45	Előadó	Cím
	Politikai közösségek, a politikai rendszer kohéziója és nemzetközi viszonyai (IV. terem) Vítavezető: Dr. Bene Márton	
	09.30-09.45 Burai Krisztina	A lokális közösségi média-alapú nyilvánosság etnográfiai vizsgálata. (Témavezető: Dr. Bene Márton)
	09.45-10.00 Szolcsányi Péter	A politikai szimbólumokról való gondolkodás változása. Egy szakirodalmi áttekintő. (Témavezető: Dr. Bene Márton)
	10.00-10.15 Czene-Joó Máté	Az adaptivitás és ellenálló képesség jellemző rendszerkarakterisztikái. (Témavezető: Dr. Boda Zsolt)
	10.15-10.30 Kalas Vivien	Hatalmi erőviszonyok az Európai Tanácsban (Témavezető: Dr. Navracsecs Tibor)
	<i>10.30-10.45 Vita</i>	
	Demokrácia és autokrácia (IV. terem) Vítavezető: Dr. Antal Attila	
	11.00-11.15 Krasz Péter	The practice of the Digital Democracy in a Japan, Taiwan and the Republic of Korea. (Témavezető: Dr. Antal Attila)
	11.15-11.30 Laczkó Bence	Posztautokratikus pártok és elitek mint jelenségek továbbgondolása választói oldalról. (Témavezető: Dr. Antal Attila)
	11.30-11.45 Ferencz Gábor	„Tranzitország” Kelet és Nyugat között. Civilizációnizmus a Fidesz diskurzusában. (Témavezető: Dr. Antal Attila)
	11.45-12.00 Nagy Zsolt	A Nem-nyugatos Demokráciák régi-új paradigmája és alkalmazhatósága. (Témavezető: Dr. Gyulai Attila)
	<i>12.00-12.15 Vita</i>	
	Politikai szocializáció, a magyar pártrendszer és választók (IV. terem) Vítavezető: Dr. Szabó Andrea	
	12.30-12.45 Miskó Dávid	A fővárosi taktikai szavazók nyomában. egy kvalitatív kutatása bemutatása és értékelése. (Témavezető: Dr. Stumpf István)
	12.45-13.00 Gáspár Kristóf	Mint halottnak a csók – A 2024-es magyar ellenzéki előválasztások vizsgálata. (Témavezető: Dr. Mándi Tibor)
	13.00-13.15 Fényes Csongor	Lehetséges átrendeződések a politikai szocializációs szinterek között? – interjú kutatások tanulságai. (Témavezető: Dr. Szabó Andrea)
	<i>13.15-13.30 Vita</i>	

CZENE-JOÓ MÁTÉ: AZ ADAPTIVITÁS ÉS ELLENÁLLÓ KÉPESSÉG JELLEMZŐ RENDSZERKARAKTERISZTIKÁI ÉS A REZILIENCIAALAPÚ KÖZPOLITIKA-ALKOTÁS

DOI: 10.56965/2024.1.Czene

Bevezetés

A reziliencia fogalom, amelyet elsősorban „rugalmas ellenálló képességként” értelmeznek,¹ lassan került be a politikai és a társadalomtudományos köztudatba, de az elmúlt évek egyik igazi sztárjává nőtte ki magát. A fizika és a szervesetlen tudományok szótárából került át az ökológia tudományterületére,² ahol természeti rendszerek ellenálló képességének leírására alkalmazták. Innen pedig a társadalomtudományok világába került, szociológusok³ és politológusok⁴ kezdték alkalmazni, de többek között közgazdászok⁵ és szervezetkutatók⁶ is hasznosnak találták. A reziliencia szakirodalmában fontos lépcsőfokként, egyesek meghatározásában új fejezetként tekintenek a rezilienciaalapú gondolkodás (angolul *resilience thinking*, máshol rövidebben *reziliencia-gondolkodás*) megjelenésére, ami az ellenálló képesség megteremtésére irányuló holisztikus gondolkodásmódot foglalja magába.⁷ A rezilienciaalapú gondolkodás és a közpolitika-alkotás nexusában pedig újonnan megjelent a rezilienciaalapú közpolitika-alkotás is olyan közpolitikák összefoglalásaként, amelyek a rugalmas ellenálló képesség összetett kiépítését célozzák.⁸ A következőkben röviden áttekintem a rezilienciaalapú közpolitika-alkotás és az adaptív kormányzás irodalmát, hogy olyan rendszerkarakterisztikákat és eljárási formákat azonosítsak, amelyek esettanulmányok tanulságai alapján hatékonyak bizonyultak az ellenálló képesség megteremtésében.

Ellenálló képesség és adaptív kormányzás

A rezilienciaépítés legfontosabb kérdése így fogalmazható meg a legrövidebben: *hogyan kormányozhatók a komplex rendszerek úgy, hogy azok rezilienssé váljanak?* A téma egyik leghíresebb kutatója, David Chandler⁹ a *komplexitás menedzselését, kormányzását* tartja az ellenálló képesség központi problémájának, és ismeretelméleti szempontból közelít az állami szerepvállalás klasszikus top-down eszközeihez és a szabad piac bottom-up szerveződéséhez. A rezilienciaépítésnek a kormányzás és közpolitika-alkotás vonatkozásában való értelmezését azzal az alapvetéssel kezelhetjük, hogy a rugalmas ellenálló képesség nem értelmezhető top-down megközelítéssel. A komplex adaptív rendszerek vonatkozásában a top-down megközelítések a legjobb esetben is üvegplafonba ütköznek: az ellenálló képesség kiépítése a rendszer szereplőinek együttműködését, információmegosztását és kollektív fellépését igényli, a top-down eszközökkel operáló megközelítések pedig vagy csupán korlátozottan vagy semennyire sem tudják megteremteni azt.¹⁰ Ezért olyan elméletekhez kell fordulnunk, amelyek nem a kormányzati hatalmat tekintik az ellenálló képesség eredőjének, hanem a szereplők

¹ Székely 2015.

² Holling 1973; Bourbeau 2018.

³ Longstaff et al. 2010; Berkes – Ross 2012.

⁴ Humber – Joseph 2019.

⁵ Briguglio et al. 2006.

⁶ Duchek 2020; kifejezetten a magas megbízhatóságú szervezetek vonatkozásában: Vogus – Sutcliffe, 2007.

⁷ Szokolszky – V. Komlósi 2015; Czene-Joó 2022.

⁸ Ld. Shimizu – Clark 2019; Krieger – Kodate 2015.

⁹ Chandler 2013.

¹⁰ Chaffin et al. 2014; Lemos – Agrawal, 2006.

bevonásával, a részvételi aspektus hangsúlyozásával lehetővé teszik a rezilienciaalapú gondolkodás értelmezését és beágyazását a kormányzás és közpolitika-alkotás folyamataiba.

Összefoglalóan *reziliens rendszerkarakterisztikáknak* nevezzük azokat a kvalitásokat, amelyek a potenciális válságjelenségekkel szemben rezilienssé tesznek komplex adaptív rendszereket. A megértés egyik lehetséges útját jelentheti azonban az adaptivitásról, az adaptív kapacitások kiépítésére vonatkozó irodalom felőli megközelítés. Az adaptivitást az eddigiekben is mint a reziliencia integráns elemét, ciklusmodellszerű megközelítésében annak egy szakaszát értelmeztük, így az adaptív kapacitásokat kiépítését is értelemszerűen a reziliencia megteremtésére irányuló erőfeszítések részeként tekinthetjük.

A reziliencia és az adaptivitás kezelésével és kiépítésével foglalkozó irodalom egyik központi fogalma az *adaptív kormányzás (adaptive governance)*, a szakirodalomban gyakran rövidítve: AG). Az adaptív kormányzást a szocio-ökológiai rendszerek vonatkozásában a komplexitás kormányzására alkalmas megközelítésnek tartják, amelynek fókuszában áll a *tanulás és a tudás megosztása*.¹¹ Az adaptív kormányzást elsősorban a szocio-ökológiai rendszerek vonatkozásában emlegetik, az adaptív menedzsment és adaptív közös menedzsment (*adaptive co-management*) megközelítésekkel rokon elméletként jellemzik. Az AG-t olyan kormányzási megközelítésként emlegetik, amely hozzájárul redundancia kiépítéséhez és a rendszer természetes diverzitásának megőrzéséhez, stimulálásához.¹²

Az adaptív kormányzás egyik központi ismertetőjegyeként emelik ki a *policentrikusságot*.¹³ A policentrikusság Polányi Mihály¹⁴, illetve Elinor Ostrom¹⁵ munkássága nyomán vált széleskörűen elterjedt koncepcióvá, amely számos tudományterületet meghódított. A policentrikusság, avagy *többközpontúság*, olyan rendszerkarakterisztika, amely a döntési és végrehajtási jogosítványok – és ezzel együtt a felelősség – vertikális és horizontális megosztásán, egymással részben átfedésén alapul, többszintű és sokközpontú döntéshozatali rendszert teremtve.¹⁶ A policentrikusság mint intézményrendszerek szervezésére és működtetésére szolgáló elv az absztrakt, elméleti síkon értelmezett hatalommegosztási mellett egyértelmű működési – hatékonysági célokat szolgál, hiszen a rendszer különböző szintjein elhelyezkedő autonóm szereplők specializált szakértelmük és partikuláris érdekekre való affinitásuk révén jobban informált döntéseket hoznak, amelyeket hatékonyabban is hajthatnak végre.

Rezilienciaalapú közpolitika-alkotás

Az elméleti beágyazás mellett érdemes figyelmet fordítanunk Shimizu és Clark¹⁷ három modelljére, amelyek értelmezésükben egymással szoros összefüggésben álló, egymást erősítő eljárások és gyakorlatok a rezilienciaalapú közpolitika-alkotásban. Ezek közül az első az adaptív kormányzás elméletének fő fókuszához hasonlóan a *kollektív tudásteremtés* (az ő szóhasználatukban *co-knowledge production*, máshol *co-production of knowledge*) modellje, amely az egyes policy problémákkal kapcsolatban különböző szakterületeken összegyűjtött tudás becsatornázását és integrációját a közpolitika-alkotási folyamatba. Ez nagyrészt az érintettek bevonásán alapuló megközelítést (*stakeholder engagement*) foglalja magába, kifejezetten annak a tudásteremtési aspektusára koncentrálva: a holisztikus megközelítés

¹¹ Folke et al. 2005; Biggs, et al. 2015.

¹² Chaffin et al. 2014: 56.

¹³ Lebel et al. 2006; Chaffin et al. 2014; Biggs et al. 2015.

¹⁴ Polányi 1951.

¹⁵ Ostrom 1990, 1998.

¹⁶ Carlisle – Gruby, 2017.

¹⁷ Shimizu – Clark, 2019.

megköveteli az elérhető nézőpontok, tudásformák és tapasztalatok széles spektrumának a bevonását, ami kiterjed a lokális, szakmai és tudományos közösségekre is. Ugyanezt az aspektust emelték ki Lebel és társai¹⁸ kilenc empirikus esettanulmányt összefoglaló kutatásukban, az egyes lokális társadalmi-ökológiai rendszerekkel kapcsolatban elérhető sokrétű, de a térben szétaprózódott, mozaikos jellegű tudás integrációja fontosságát illetően.

A második elengedhetetlen eljárási forma az *integrált kockázatelemzés és felmérés*. A kockázatelemzés és felmérés integráltságát az előző pont vonatkozásában, a kollektív tudásteremtésben betöltött szerepe szempontjából értelmezik, mint a különböző veszélyekkel kapcsolatos perspektívák összegyűjtésének lehetőségét. A közpolitika-alkotás folyamatában ma már a döntés-előkészítés informáltságát megalapozó garanciaként tekintünk a felmerülő kockázati lehetőségek szisztematikus elemzésére, ami rendkívül sok különböző formát ölthet a gyakorlatban, de a szerzők megközelítése inkább a sokrétűséget veszi célba, azaz a különböző nézőpontok szerint megjelenő potenciális veszélyek összességének feltárását.

A harmadik tényező a *foresight* módszertanon alapuló jövőkutató eljárás. A jövőkutatásban számos gyakorlati módszert és eljárást elkülöníthetünk, a terület 1970-es évekbeli kialakulása és az azóta eltelt időben való fejlődése eredményeképp „*a nagy valószínűséggel bekövetkező jövő előrejelzésétől*”, azaz az ún. *forecast* típusú előrejelzéstől a *foresight* irányába mozdult el, ami a kívánatos vagy leginkább elfogadható jövőképek kialakítása és megvalósításuk irányába tett erőfeszítéseket foglalja magába.¹⁹ Ahogyan azt Hideg²⁰ bemutatja, a foresight, avagy *stratégiai előrejelzés (strategic foresight)*, középpontba helyezi az emberi tényezőt, ezáltal a jövőt nem különböző tendenciák által hajtott kényszerűségként, hanem alakíthatónak, megváltoztathatónak tekinti.

A foresight módszertan különböző eljárások szerint is alkalmazható, ebben hasznos áttekintést nyújt az OECD *Strategic Foresight for Better Policies*²¹ szakmai anyaga, ez négy előrejelző módszert emel ki. Az első az ún. *horizon scanning*, azaz látóhatár kutatás. A *horizon scanning* a változások jeleinek hatékony észlelésére és kontextusba helyezésére szolgáló eljárás, ami általában egyes szakpolitikai területek, ágazatok különleges megfigyelésében, szakértői elemzésekben merül ki. A következő a *megatrend elemzés*, ami a megnevezéséből is következtethetően a jelen nagyívű, rendszerszintű változásainak, átalakulásainak, egy szóval megatrendjeinek a vizsgálatát, azok multidimenziós, több szakpolitikai területre gyakorolt hatásainak feltárását foglalja magába. Ezen kívül említik a széles körűen ismert és intuitíven alkalmazható *forogatókönyv alkotás* módszerét, és végül a *back-castinget*, ami egy kívánatos vagy éppen elkerülendő jövőkép felvázolásával indul, ezt követően pedig az annak eléréséhez avagy megelőzéséhez szükséges lépések felvázolásával folytatódik. A szerzők a foresight jövőkutató eljárások *dialógus módszer* szerinti alkalmazását tekintik az ellenálló képesség kiépítése szempontjából a legelőnyösebbnek, azaz a lehetséges jövőképek és trendek érintettek és egyéb bevont csoportok (helyi, szakmai és tudományos közösségek) közti párbeszéd formájában lezajló értékelése és befolyásolása.

A rezilienciaalapú közpolitika-alkotás egyik fontos dilemmáját adja az utólagos teljesítményértékelés, az ellenálló képesség felmérésére szolgáló eljárások beépítése a közpolitikaelemzés folyamataiba. A nemzetközi szervezetek és think tankek szürke irodalma mára az ellenálló képesség felmérési lehetőségeinek gazdag tárházát nyújtja, példaként érdemes

¹⁸ Lebel et al. 2006.

¹⁹ Hideg, 2007: 1167 – 1168.

²⁰ Hideg 2007.

²¹ OECD 2019: 2.

az OECD²², a Világbank²³ vagy az Európai Unió²⁴ vonatkozó anyagait tekintünk. A felmérés operacionalizációs kihívást is jelent, magában hordozza a számszerűsíthetőség igényét is, ami a reziliencia esetében egyedi nehézségekbe ütközik.²⁵ Gyakorlati buktatóként kezeli a szakirodalom ebben a vonatkozásban a redundancia és a hatékonyság ellentmondását.²⁶ A probléma intuitív: ami egy komplex adaptív rendszer vonatkozásában felkészültséget teremtő, kapacitásépítő profilaxisnak tűnik, az hatékonysági szempontból az ellenálló képességi aspektus figyelmen kívül hagyásával csupán káros redundancia. A megoldást az ellenálló képességi szempontok előzetes és utólagos értékelésekbe, visszajelző rendszerekbe való szisztematikus beépítése jelentheti csupán.

A reziliencia közpolitika-alkotásban betöltött szerepe, mérése és elemzése szempontjából illusztratív céllal érdemes bevonnunk Gupta és társai²⁷ által kidolgozott adaptív kapacitások körét (*adaptive capacity wheel*), amellyel azt teszik vizsgálhatóvá, hogy a rendszer adaptivitásának kiépítéséhez a résztvevő intézmények hogyan járulhatnak hozzá, milyen viselkedést és intézményi konfigurációt igényel az részükről. A szerzők a terület szakirodalmának széles körű áttekintése és a különböző megközelítések szintéziseként alkották meg az adaptív kapacitások körét, amely hat nagyobb ismertetőjegyet különít el, és azokon belül 22 további részterületet. Az adaptív kapacitások köre két irányból is hasznos számunkra: egyrészt képet fest arról, hogy milyen elsajátítható viselkedési formákra és beépíthető eljárásokra érdemes koncentrálnunk, amikor a reziliencia megteremtéséről beszélünk; másrészt jelentős lépést teszünk előre a mérhetőség irányában, hiszen az adaptív kapacitások köre vizualizálja az erősségeket és gyengeségeket az egyes területeken. Hasonló megközelítés alkalmazása a reziliencia egészének felmérése és elemzése vonatkozásában is megfontolandó lehet.

²² OECD 2014, 2018.

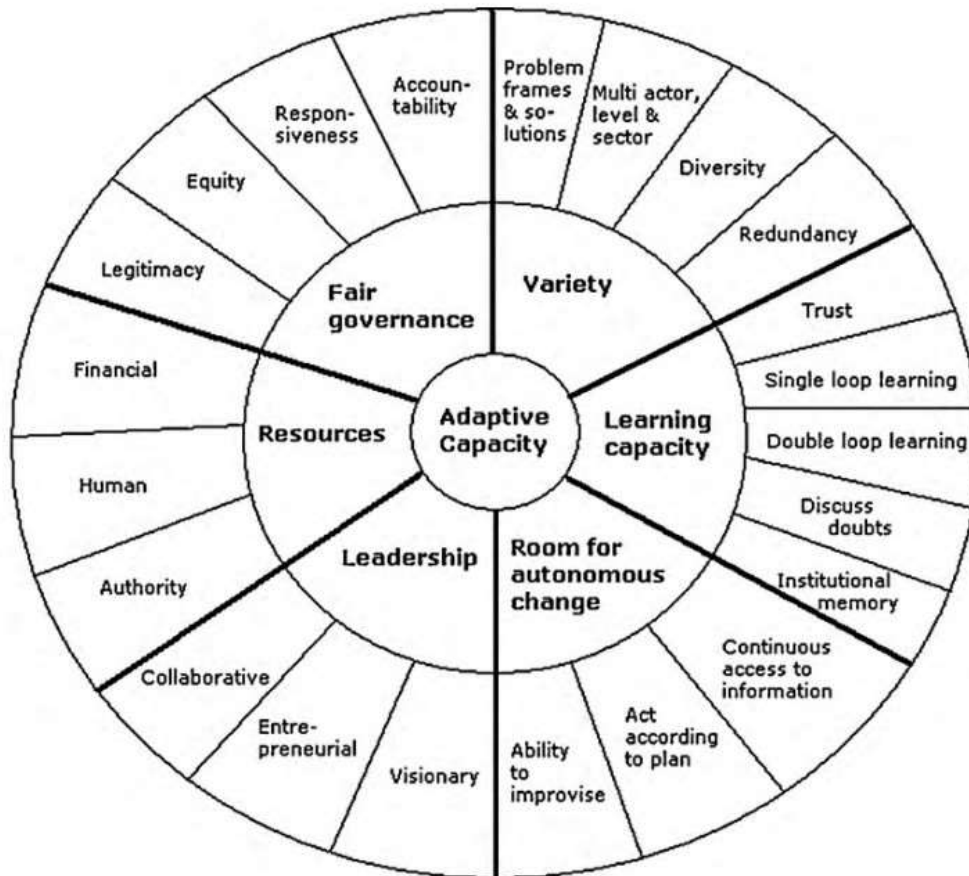
²³ Világbank 2021.

²⁴ Európai Bizottság 2014; 2020.

²⁵ Ld. szocio-ökológiai rendszerek vonatkozásában: González-Quintero – Avila-Foucat, 2019; közösségek esetében a katasztrófakockázatok csökkentése vonatkozásában: Camacho et al. 2023.

²⁶ Krieger – Kodate, 2012; Walker et al. 2010.

²⁷ Gupta et al. 2010.

Az adaptív kapacitások köre. Forrás: Gupta et al. 2010, p. 464.

Összegzés

A rezilienciaalapú gondolkodás közpolitika-alkotásban való megnyilvánulásainak tanulságait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

1. *Az ellenálló képesség elképzelhetetlen részvételiség nélkül.* Az ellenálló képesség megteremtése és megtartása csakis az érintettek bevonásával, cselekvőképesség elősegítésével és biztosításával, a rendszer szereplőinek együttműködésével lehetséges, ami mind elméleti, mind gyakorlati szempontból bizonyítható. Elméleti szempontból könnyen belátható, hogy a partikuláris ismeretekkel rendelkezők megkérdezésével és cselekvő közreműködésével magasabb fokú bizalom és megértés jöhet létre, ezáltal pedig az eljárások legitimitása is nő.²⁸ A rezilienciaépítés szakirodalmának empirikus esettanulmányokat tartalmazó gazdag tárháza pedig számos példát nyújt arra, hogy a gyakorlatban ez miként jelenik meg, a résztvevők informálásától a hatalomgyakorlás teljes devolúciójáig.²⁹
2. *A reziliencia megteremtése kognitív kihívás.* A komplex világunkban fellépő válságjelenségek korai felismerésének a lehetséges veszélyeket érintő ismereti alapú kihívásán kívül a megélt válságok nyomán összegyűlt információk rendszerezése és becsatornázása jelenti a legfőbb kihívást, ezért is láthatjuk minden ilyen témájú modellben

²⁸ Bővebben ld. Leitch et al. 2015.

²⁹ Ld. a részvételiségről szóló fejezeteket: Biggs et al. 2015; Lebel et al. 2006; Shimizu – Clark, 2019.

és azok szintéziseiben az érintettek kollektív ismeretmegosztását, tudásteremtését, közös jelentésadását kiemelt fontosságú elemként. Ebben a folyamatban fontos a lokális és tudományos közösségek bevonása, a kollektív jelleg hangsúlyozása és elősegítése.

3. *Az ellenálló képesség policentrikus rendszerek tulajdonsága.* A többközpontúság olyan elem, amely egy komplex rendszer vonatkozásában szintén kényszerűségeként értelmezendő. A monocentrikusság hatékonysági szempontjai az ellenálló képesség vonatkozásában háttérbe sorolhatók, hiszen kiindulási pontként olyan értelmezési keretben viszonyulunk a válságjelenségekhez és kockázatokhoz, amelyben hosszú távon minden hatékonysági szempontot felülír a továbbgyűrűző válságok kiemelkedő materiális és immateriális költsége.

Felhasznált irodalom

- Biggs, Reinette; Schlüter, Maja; Schoon, Michael L. (szerk., 2015): Principles for Building Resilience. Sustaining Ecosystem Services in Social-Ecological Systems. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9781316014240>
- Bourbeau, Philippe (2018): A Genealogy of Resilience. *International Political Sociology*, 12. évf. 1. szám, pp. 19 – 35. DOI: <https://doi.org/10.1093/ips/olx026>
- Briguglio, Lino; Cordina, Gordon; Bugeja, Stephanie; Farrugia, Nadia (2006): Conceptualizing and measuring economic resilience. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/229039198_Conceptualizing_and_measuring_economic_resilience (2023.06.21.) DOI: <https://doi.org/10.22459/pirig.11.2005.03>
- Camacho, Christine; Bower, Peter; Webb, Roger T.; Munford, Luke (2023): Measurement of community resilience using the Baseline Resilience Indicator for Communities (BRIC) framework: A systematic review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 95. szám, p. 17. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.103870>
- Carlisle, Keith; Gruby, Rebecca L. (2017): Polycentric Systems of Governance: A Theoretical Model for the Commons: Polycentric Systems of Governance in the Commons. *Policy Studies Journal*, 47. évf. 2. szám, p. 27. DOI <https://doi.org/10.1111/psj.12212>
- Chaffin, Brian; Gosnell, Hannah; Cosens, Barbara A. (2014): A Decade of Adaptive Governance Scholarship: Synthesis and Future Directions. *Ecology and Society*, 19. évf. 3. szám, pp. 56 – 70. DOI: <https://doi.org/10.5751/es-06824-190356>
- Chandler, David (2014): Resilience. The Governance of Complexity. *Routledge*. Chandler, David (2014): Resilience. The Governance of Complexity. *Routledge*. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315773810>
- Czene-Jóó Máté (2022): Reziliencia, az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák. In: Antal Attila (szerk.) *Politikatudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Iskoláinak konferenciáján*. pp. 7 – 17. DOI: <https://doi.org/10.56965/2022.1.Czene>
- Duchek, Stephanie (2020): Organizational resilience: a capability-based conceptualization. *Business Research*, 13. szám, pp. 215 – 246. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40685-019-0085-7>
- Európai Bizottság (2014): EU Resilience Compendium. Saving lives and livelihoods. EU / UN / WS Partnership on Post-crisis Assessments and Recovery Plans.
- Európai Bizottság (2020): Prototype Dashboards for Monitoring the Geopolitical, Green and Digital Dimensions of Resilience.
- Folke, Carl; Hahn, Thomas; Olsson, Per; Norberg, Jon (2005): Adaptive Governance of Social-Ecological Systems. *Annual Review of Environment and Resources*, 15. évf. 30. szám, pp. 441 – 473. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144511>
- González-Quintero, Christina; Avila-Foucat, V. Sophie (2019): Operationalization and Measurement of Social-Ecological Resilience: A Systematic Review. *Sustainability*, 11. évf. 21. szám, p. 18. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11216073>
- Gupta, Joyeeta; Termeer, Catrien; Klostermann, Judith; Meijerink, Sander; van den Brink, Margo; Jong, Pieter; Nooteboom, Sibout; Bergsma, Emmy (2010): The Adaptive Capacity Wheel: a method to assess the inherent characteristics of institutions to enable the adaptive capacity of society. *Environmental Science & Policy*, 13. évf. 6. szám, pp. 459 – 471. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2010.05.006>
- Hideg Éva (2007): A forecasttól a foresightig. *Magyar Tudomány*, 2007/9, pp. 1167 – 1168.
- Holling, Crawford Stanley (1973): Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4. évf., pp. 1 – 23. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>

- Humbert, Clemence; Joseph, Jonathan (2019): Introduction: the politics of resilience: problematising current approaches. *International Policies, Practices and Discourses*, 7. évfolyam, pp. 215 – 223. DOI: <https://doi.org/10.1080/21693293.2019.1613738>
- Krieger, Kristian; Naonori, Kodate (2012): From risk society to resilient society? Exploring the concept of resilience in the analysis of the governance. *ECPR Regulation & Governance*.
- Lebel, Louis; Anderies, John M.; Campbell, Bruce; Folke, Carl; Hatfield-Doods, Steve; Hughes, Terry P.; Wilson, James (2006): Governance and the Capacity to Manage Resilience in Regional Social-Ecological Systems. *Ecology and Society*, 11. évf. 1. szám, pp. 1 – 22. DOI: <https://doi.org/10.5751/es-01606-110119>
- Lemos, M. C.; Agrawal, A. (2006): Environmental Governance. *Annual Review of Environment and Resources*, 31. évf., pp. 297 – 325. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.31.042605.135621>
- Leitch, Anne M.; Cundill, Georgina; Schultz, Lisen; Armitage, Derek; Peterson, Garry (2015): Encourage Learning. In: Biggs, Reinet; Schlüter, Maja; Schoon, Michael L. (szerk.): *Principles for Building Resilience. Sustaining Ecosystem Services in Social-Ecological Systems*. Cambridge University Press, Cambridge. pp. 174 – 200. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9781316014240.008>
- Longstaff, Patricia H.; Armstrong, Nicholas J.; Perrin, Keli; Parker, Whitney May; Hidek, Matthew A. (2010): Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment. *Homeland Security Affairs*, 6. évf. 3. szám, pp. 1 – 23.
- OECD (2014): Boosting Resilience through Innovative Risk Governance. *OECD Reviews of Risk Management Policies*. pp. 1 – 150. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264209114-en>
- OECD (2018): *National Risk Assessments. A Cross Country Perspective*. OECD Publishing, Párizs.
- Ostrom, Elinor (1990): *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511807763>
- Ostrom, Elinor (1998): Scales, polycentricity, incentives: Designing complexity to govern complexity. In: Guruswamy, L. D.; McNeely, J. (szerk.): *Protection of global diversity: Converging strategies*. pp. 149 – 167.
- Polányi Mihály (1951): *The Logic of Liberty*. Routledge – University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/588090>
- Shimizu, Mika; Clark, Allen L. (2019): *Nexus of Resilience and Public Policy in a Modern Risk Society*. Springer Publishing, New York. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-10-7362-5>
- Székely Iván (2015): Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. *Replika*, 2015/5. szám, pp. 7 – 23.
- Szokolszky Ágnes; V. Komlósi Annamária (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott pszichológia*, 15. évf. 1. szám, pp. 11 – 26. DOI: <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2015.1.11>
- Világbank (2021): Resilience Rating System. A methodology for building and tracking resilience to climate change. Elérhető: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/701011613082635276/pdf/Summary.pdf> (2023.12.01.)
- Vogus, Timothy J.; Sutcliffe, Kathleen M. (2007): Organizational Resilience: Towards a Theory and Research Agenda. Conference: *Proceedings of the IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, Montréal, Kanada, pp. 3418 – 3422. DOI: <https://doi.org/10.1109/icsmc.2007.4414160>

Walker, Brian; Folke, Carl; Carpenter, Stephen R.; Scheffer, Marten (2010): Resilience Thinking: Integrating Resilience, Adaptability and Transformability. Ecology and Society, 15. évf. 4. szám, p. 9. DOI: <https://doi.org/10.5751/es-03610-150420>

Máté-Czene-Joó: Adaptive and Resilient Systems' Characteristics and Resilience-Based Policymaking

In recent years, there has been increased interest in the resilience of individuals, communities, institutions and countries. Research in the area of resilience of socio-ecological systems has been particularly fruitful, but the application of the concept to complex adaptive systems and how resilience thinking influences policymaking has not seen the same success. In this paper, I review the scholarly literature of adaptive governance and resilience-based policy making to identify resilient systems' characteristics.

FÉNYES CSONGOR: LEHETSÉGES ÁTRENDEZŐDÉSEK A POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓS SZÍNTEREK KÖZÖTT? MOMENTUMBAN VÉGZETT INTERJÚS KUTATÁSOK TANULSÁGAI

DOI: 10.56965/2024.1.Fenyves

Témamegjelölés

Évtizedes trendek szerint amikor fiatalok politikai neveléséről, vagyis politikai szocializációjával foglalkozó kutatások gondolatai megszületnek és a vizsgálatok készülnek, a legtöbb kortárs nemzetközi és hazai kutató jellemzően egy-egy politikai szocializációt segítő szintér, ágens szerepére koncentrálnak a munkája során. Míg a téma első iskoláihoz (pl. Michigani, Columbian) tartozó kutatói jellemzően a gyermekek családon belüli szocializációját vizsgálták, addig a nyolcvanas, kilencvenes évek során mind több politikai neveléssel foglalkozó nemzetközi és magyar ifjúságkutató fordult az iskola, később a kortárs csoportok és az egyéb szocializációs szinterek feltárása felé.

Ahogy Sebestyén megjegyzi¹, meglepően kevés kutatás foglalkozik a fiatalok pártokba vezető utak megértésével, politikai szocializációs aspektusból. A kutatóknak abban igaz van, hogy amikor egyes mozgalmak és pártok tagságát vizsgáljuk – illeszkedve a nemzetközi trendekhez² – mi magyar kutatók talán túlságosan is támaszkodunk a nagy mintás kutatásokból származó leíró eredményekre és jóval kevesebb figyelmet fordítunk az egyéni életutak feltárására, a pontos mintázatok megértésére. Ezen aspektusból történő vizsgálatok elmulasztásával csupán felületes képünk van arról, hogy mi vajon mi vezet el egy 18–29 éves magyar fiatal el ma oda, hogy csatlakozzon egy politikai formációhoz. Pontosán ezért, jelen elemzésben arra fókuszálok, hogy politikai szocializációs nézőpontból betekintést nyújtsak egy párthoz vezető út sajátosságairól a Momentum Mozgalom példáján. A dolgozatban egy a párt tagságában végzett online interjú kutatás eredményeit mutatom be. Újdonsága a dolgozatnak abban rejlik, hogy míg korábban az egyes szocializációért felelős szinterek és szereplők hatásával részletekbe menően foglalkoztam a párt tagjainak körében³, ezúttal a csatlakozás előtti szocializációs életszakaszok leírására koncentrálok. Az elemzés fő kérdése az, hogy a párthoz és/vagy annak ifjúságiszervezetéhez való csatlakozás előtt milyen politikai szocializációs utat tettek meg Momentumban aktív fiatalok. Vajon tudjuk-e és ha igen, milyen szocializációs állomásokra tudjuk osztani ezen politikai szocializációs utakat? És vajon milyen politikai szocializációért felelős szinterek és szereplők jelennek meg az egyes életszakaszok alatt? A kérdések megválaszolása mellett arra is kitérek, hogy vannak-e és ha igen milyen eltérések tapasztalhatók a Momentumban politizáló férfiak és nők politikai szocializációjában, mielőtt csatlakoztak a politikai közösséghez.

Szakirodalmi áttekintés

A szocializáció a társadalmi együttéléshez szükséges ismeretek, értékek, emóciók, és viselkedésformák, szociális kompetenciák kialakulásának és azok elsajátításának és belsővé tételének a folyamata, amely során az egyén aktív közösségi életre alkalmas társadalmi emberré és egyben autonóm személyiséggé válik⁴. A szocializáció alanya a folyamat során beilleszkedik

¹ Sebestyén 2021.

² Cross és Young (2008) szerint növeli annak az esélyét egy fiatal bármikor csatlakozik egy párthoz, ha valamelyik szülője is viselt valaha párttagságot. Bruter és Harrison (2009) azt írják, hogy a fiatalok az inspirációt a családból merítik. Riberio (2015) kutatásában bizonyítja, hogy magasabb státuszú egyének alkotják a brazil pártok tagságát.

³ Erről bővebben: Fényes 2023 és 2024.

⁴ Szabó 2012.

a társadalomba, miközben a közösségi élet gyakorlásához szükséges normákat, értékeket sajátít el⁵. A politikai szocializáció a szociális tanulás szerves része, melynek során az egyén megismerkedik a különböző politikai intézményeivel, kialakítja a politikai attitűdjeit és a viselkedési formáit⁶. A folyamat során szocializáció alanya politikai lényé, a politika adott intézményrendszerében való eligazodásra és részvételre képes személlyé válik⁷. A politikai szocializációs út alatt az alannak formálódik a politikai vilásképe, elsajátít különböző viselkedési mintákat, attitűdöket és cselekvési formákat, amiket szociális szereplők közvetítenek számára⁸. A politikai szocializáció egy (in)formális tanulási folyamat, amelyet szinte minden állampolgár megtapasztal az élete során a családdal, barátokkal, kollégákkal stb. való interakció következtében⁹. Ez alatt alakulnak ki az egyén állampolgári sajátosságai (pl. állampolgári viselkedésformák, politikai preferenciák), formálódik a politika világához való viszonya, a politikai értékei- és a kultúrája folyamatosan fejlődik.¹⁰ A politikai szocializáció alatt alakulnak ki az egyén állampolgári viselkedésformák, valamint újratermelődik az állampolgári kultúra¹¹. Almond és Verba szavaival élve¹² a szocializáció alanya megtanulja a saját és a környezetének érdekeit kifejezni, képviselni és érvényre juttatni, továbbá ekkor sajátítja el az együttélés közéleti szerepeit, magatartásformáit; így válik a közösségének politizáló, közéleti részvételre, szerepvállalásra, politizálásra képes polgárává. A szocializáció interaktív jellegéből adódva a politikai szocializációs hatások más-más szintereken, különböző szereplők közvetítésével jutnak el a szocializáció alanyához, vagyis egy többirányú folyamat, mely során a tervezett hatások mellett, egyéb – sokszor rendkívül nehezen mérhető – látens hatások, előre nem szándékolt mechanizmusok is fontos szerepet tölthetnek be¹³.

Azon szereplőket, melyeknek kulcsfontosságú szerepük lehet az egyén politikai énjének formálásában és állampolgári kompetenciáinak kialakításában, politikai szocializációs szintereknek, nevezzük¹⁴. A fő szinterei között szokás emlegetni a családot, az iskolát (később a munkahelyet), a kortárs csoportokat, valamint a tömegmédiát¹⁵. Dekker és munkatársai szerint¹⁶ újabb és újabb szinterek jelennek meg a politikai szocializációban. Az kutatók szerint a technológia, a társadalmi nem, a vallás, a különböző életciklusok és generációs hovatartozás épp úgy betölthetnek politikai szocializációs funkciót, mint az iskola, a család intézménye, vagy a közösségi média¹⁷.

A politikával, a kormányzással és a politikai vezetéssel kapcsolatos értékek és meggyőződések kialakulása a gyermekkorban elkezdődik, mely egy egész életen át tartó folyamat¹⁸. A politikai neveléssel foglalkozó kutatók jellemzően adottnak vették a szocializációs folyamatát, irányát és annak lehetséges szintereit. Számos kutatást olvashatunk arról például, hogy a gyermekkorban végbement politikai szocializációs folyamatok egycsatornásak, melyeket legtöbbször a család dominál¹⁹. A családi szocializáció a későbbi politikai nézetekre, a pártidentifikációs folyamatokra, sőt akár a felnőtt politikai részvételre és

⁵ Engler 2020.

⁶ Hess – Torney 1967.

⁷ Szabó 2001.

⁸ Szabó – Falus 2000.

⁹ Bos et al. 2021.

¹⁰ Owen 2008.

¹¹ Sik 2010.

¹² Almond – Verba 1963.

¹³ Stumpf 1994.

¹⁴ Owen 2008.

¹⁵ Nagy 2013.

¹⁶ Dekkers et al. 2020.

¹⁷ Neundorf – Smets 2017.

¹⁸ Bos et al. 2021.

¹⁹ Beck – Jennings 1991.

cselekvésekre is markáns hatást tud gyakorolni²⁰. A családban folytatott politikai tartalmú beszélgetések gyakorisága fokozza annak az esélyét, hogy a fiatal a későbbiek során maga is aktívabban politizáljon, a beszélgetésorientált, két irányú (nevelőszülő és gyerekek közötti) beszéd mód növeli a gyermek politikai érdeklődésének kialakulását és sikeresen bővíti a politikai ismeretek tárházát²¹. Míg az (nevelő)apák a pártidentifikációra hatnak nagyobb eséllyel²², addig az (nevelő)anyák az érdeklődés kialakításában játszhatnak kulcsfontosságú szerepet²³. Jennings és munkatársai kimutatták²⁴, hogy a szülő és a gyermek politikai attitűdjei között fokozatosan gyengül a korrelációs együttható, vagyis az politikai egyetértés mértéke csökken a (nevelő)szülők és a gyermek között az idő múlásával.

A gyermekek és a serdülők az oktatási intézményekben ismerkednek meg a politikai élettel, intézményeivel, annak szereplőivel és funkcióival. Az iskolai szinten ért politikai szocializáció kiváltképp a politikai érdeklődésre, tudásra és kritikai látásmódra kialakulására is komoly hatást tud gyakorolni²⁵. Az iskolában a diákok alapvető állampolgári ismereteket, politikai magatartással és érdekérvényesítéssel kapcsolatos mintákat is elsajátíthatnak a formális oktatás során²⁶. A nyitott osztálytermi légkör, a közéleti-társadalmi témájú órai osztálybeszélgetések megléte, vagy éppen az iskolákban működő a diákönkormányzatok mind-mind pozitívan befolyásolhatja az egyének politikai szocializációs életútját²⁷.

Az iskolai szintre belépve fokozatosan megjelennek a kortárs csoportok is, melyek a középiskolás években a család és az iskola komoly versenytársává válnak, a későbbiekben az egyén politikai szocializációjában mind nagyobb szerepet tölthetnek be²⁸. A kortársakkal folytatott politikai témájú beszélgetések a politikai érdeklődés és a hozzá tartozó politikai készségek kialakítása mellett²⁹, a tényleges politikai cselekvést (pl. választásokon való részvétel, kisebb bevonódást igénylő politikai tiltakozási formákban való részvételi kedvet is pozitívan dinamizálhatják. A kortárs csoportban ért benyomások a kamasz- és a fiatal felnőtt kor között a legjelentősebbek, Jennings és Neimi szerint³⁰ az 14–25 év közötti időszak a legfontosabb az egyének későbbi politikai véleményének alakulása szempontjából. Connors úgy látja,³¹ hogy ebben az életszakaszban a fiatalok gyakran átveszik a kortársaik politikai nézetét, utánozzák is sokszor azokat. Campos és munkatársainak kutatása³² arra is rávilágít, hogy a kortársak hatására a fiatalok aktívabbak lehetnek választási időszakokban, többet foglalkozhatnak közéleti kérdésekkel, dinamizálhatja politikai aktivitást (pl. tüntetésen, választáson való részvétel). A kortársak emellett segíthetik a fiatalok bal-jobboldali ideológiai skálán való helymegtalálást is.

A politikai szocializációért felelős színterekre igaz, hogy egyaránt szerepet kapnak az elsődleges (politikai személyiséget formáló) és a másodlagos (politikai kompetenciákat kialakító) szocializációban, egyaránt közvetítenek direkt (politikai tartalmú) és indirekt (szerepmintákat biztosított) szocializációs hatásokat³³. A különböző szocializációs közegek csupán gondolati síkon különíthetők el, a valóságban jellemzően nem határolódnak el élesen

²⁰ Kroh – Sebl 2009, Verba et al. 2005.

²¹ Quintelier 2015, Hively – Eveland 2009.

²² van Deth et al. 2011.

²³ Shulman – DeAndrea 2014.

²⁴ Jennings et al. 2009.

²⁵ Campbell 2005, Donbavand – Hoskins 2021.

²⁶ Kalocsai 2014.

²⁷ Wanders et al. 2020, Fényes 2024.

²⁸ Szabó 2012.

²⁹ Verba et al. 1995.

³⁰ Jennings – Neimi 1974.

³¹ Connors 2020.

³² Campos et al. 2017.

³³ Szabó 2001.

egymástól, működésük a legideáltipikusabb esetben összekapcsolódnak, így a hatásokat megerősítik, de az is lehet, hogy a különböző szocializációs szinterek gyengíteni, keresztezni is képesek a másik szintér szocializációs hatását³⁴.

Interjúk lebonyolításának körülményei

Az elemzés empíriáját 32 személyes online platformon zajló interjúk kutatás empíriája adja. A kutatás mintáját a Momentum ifjúságiszervezetében és a pártban aktív fiatal (14–24 évesek) 22 tag mellett további 10 idősebb (25–34 évesek) szegmenshez tartozó fiatal alkotja. Az interjúk során 11 nő mellett 21 férfival készítettem online beszélgetéseket a Microsoft MS Teams felületén. Kihhasználva az online technika egyik előnyét, 21 valamely magyarországi – nagyobb (pl. Debrecen, Székesfehérvár) és kisebb (pl. Makó, Szentgotthárd) – településen élő momentumos mellett 11 fővárosban lakó tagot interjúvoltam meg. Az interjúk megszervezése folyamatos volt, a mintába bekerült alanyokat szűrőkérdőív segítségével rekrutáltuk a teljes terepmunka során. Az első interjút 2022 őszén, az utolsó pedig a 2024-es európai parlamenti és helyhatósági választás kampánya előtt készítettük. A kutatás mintája meghatározásakor úgy döntöttem, hogy nem kerülhet abba olyan tag, aki a beszélgetés pillanatában országgyűlési- és vagy önkormányzati, EP képviselő. Emellett olyan személyekkel sem készítettem interjút, akik a Momentum és/vagy a Momentum TizenX szervezetének élén álltak a kutatás ideje alatt. Az interjúalanyok kiválasztása- és szűrése során így végig arra törekedtem, hogy „átlagos” párt és/vagy ifjúságiszervezeti tagokkal tudjak beszélgetéseket készíteni. Olyan momentumosokkal, akik nem töltenek be a beszélgetés pillanatában semmilyen meghatározó politikai tisztséget sem a párton, sem a magyar politikai életben belül³⁵.

A beszélgetéseket ún. *path-finder* jellegű interjúzási technikával³⁶ készültek. A technika lényege, hogy az interjú során a kérdező egy előre elkészített fájlban folyamatosan jegyzeteli az interjúalanya által elmondott történetet. A jegyzeteket folyamatosan mozgatja, elhelyezi a sablon megfelelő helyére³⁷. Az interjúer további feladata, hogy a beszélgetés alatt a vezérfonalban megfogalmazott témákkal és kérdésekkel orientálja a beszélgetés menetét, de szemben például a félig-strukturált interjúkkal, nincs egy előre eltervezett íve az interjúnak, ami alapján végig kérdezné az alanyt a megérinteni kívánt témák kapcsán. A moderátor ehelyett a párt előtti politikai szocializációs élettörténetének komponálását végig az interjúalanyára bízta.

A párthoz vezető interjú során a kérdező különböző vizualitást segítő elemek segítségével (pl. kártyalapok, különböző érzéseket megjelenítő matricák) ábrázolja és felrajzolja a kérdezett által elmondott politikai szocializációs utat. Majd – az interjú utolsó szakaszába lépve – megosztja a kérdezettel a laptopja, számítógépe képernyőjét és bemutatja neki az általa elkészített szocializációs utat. Az interjúalany ekkor lehetősége van átnézni a korábban részletesen elmondott politikai szocializáció fókuszú történetét, miközben meggyőződik róla, hogy minden információ helyesen került rögzítésre, hiba esetén korrigálja azokat. Az interjú utolsó 10–15 percében a kérdezettnek lehetősége van felidézni a saját politikai szocializációs történetet, melyet akár kiegészíthet újabb információkkal, arra is megkérheti az interjúert, hogy rendezze újra a főbb irányokat a történetében. A kérdezőnek ekkor lehetősége adódik fordulópontok, mérföldkövek és akár érzékenyebb eseményekre is visszakérdezni, valamint újrastrukturálni a kérdezett személy politikai szocializációs életútját. Egy újítása az adatfelvételi technikának, hogy – mivel nem akartam ráprojektálni a kérdezettek a

³⁴ Szabó 1991. 45. – idézi Sebestény 2021.

³⁵ Erre a kritériumra a megbízhatóbb interjúk rögzítése miatt volt szükség.

³⁶ A technikát egy multinacionális piackutatócégnél tanultam meg és szabtam a kutatásra.

³⁷ Hogy minden információ megmaradjon, az interjúkról automatikus leiratozás készült.

hagyományosnak tekintett politikai szocializációs felosztást³⁸, így ahelyett, hogy én címkéztem volna fel a pártba és/vagy annak ifjúságiszervezetébe vezető út politikai szocializációs állomásait, inkább a kérdezettre bízta azt. Az interjúk lebonyolítása során is mellőztem a különböző szocializációs szinterek kidomborítását, helyette hagytam a beszélgetőtársaimat, hogy maguk érintsék a különböző szocializációs szintereket. Az elkészült fájl bemutatásakor végül arra kértem a mintába került momentumosokat, hogy előbb maguk osszák fel fejezetekre a párthoz és/vagy az ifjúságiszervezethez vezető politikai szocializációs útjukat, majd nevezzék is el azokat. A tagok ekkor korszakhatárokat jelölhettek ki és ha úgy ítélték meg, újra is rendezhették az útjaikat.

A participációs technika rendkívül jól dinamizálta a beszélgetéseket, megkérdezett fiatalok – tapasztalataim szerint – igazán magukénak érezték az általuk megosztott történeteket. Utolsó lépésként újra is olvashatták a történetüket és az általam előre bekészített különböző érzelmeket (pl. csalódottság, motiváltság, elszántság, kiegészés) előhívni kívánó matricákkal lehetőségük adódott teletűzdelni a történetüket és újabb gondolatokkal kiegészíteni, árnyalni azokat.

Elemzés

Az elkészült fájlokat később kitisztítottam, majd tipikus politikai szocializációs életút-mintázatokat kerestem. Miután ezzel végeztem, a különböző életszakaszokra adott saját személyes címeket rendszereztem. A 32 interjú során összesen 178 politikai szocializációs szereplőt találtam, melyeket 2–5 szocializációs szakaszba tudtam besorolni az anyapártba és/vagy az ifjúságiszervezetbe vezető utak során. A mintába került fiatalok átlagosan 3,84 szocializációs szakaszra osztották fel a politikai szervezetekhez vezető politikai szocializációs életútjukat, a férfiak és a nők között nem találtam érdemi különbséget. A különböző szakaszokban megjelenő politikai szocializációs szereplők között összesen nyolc lehetséges alternatívát találtam, így: (1.) család, (2.) iskola, (3.) kortárs csoportok, (4.) ifjúságiszervezet/szakmai szervezet, (5.) párt, (6.) (új)média, (7.) mozgalom, (8.) munkahely.

A meginterjúvolt nők és férfiak által adott címkék, fejezetcímek között azonosságok és különbségek egyaránt felfedezhetőek. Azonos például, hogy többen „*kezdés*”, „*alap*” „*alapozás*” „*kialakulás*”, „*felhőképződés*”, „*kialakul a gondolkodásmód*”, „*érdeklődés kialakulása*” nevezik el az elsődleges állomáson történt politikai szocializációt. Mintha valamire való felkészülés és felkészítés lenne a részükről az adott szakaszban tapasztalt politikai szocializáció. Érdekes, hogy a nők és a férfiak is utalnak már az elsődleges címadásban a családi politikai szocializáció dominanciájára. Valaki például a családi dominanciájú politikai szocializációja alatt „*apátiában élt*”, más nő „*zárt világban élt, amiből kitörne*”. Egy férfi interjúalany „*gyerekként, apán keresztül*”, más párttársa „*lassú öntudatra ébredésnek*”, vagy épp „*szagolom, izlelem a politikát*” nevezi el az elsődleges politikai szocializációs időszakot.

Az első szocializációs állomáson összesen 41 politikai szocializációs szereplőt rögzítettem, átlagosan 1,28 szocializációs szereplőt találtam a megkérdezett momentumosok körében. A nők esetében 1, a férfiak esetében átlagosan 1,57 szocializációs szintér bukkant fel. Különbség, hogy míg a momentumos nők politikai szocializációját a család uralhatta az elsődleges állomáson, addig a férfiak esetében több csatornás szocializáció volt jellemzőbb. A férfiak körében is uralkodik a család (70%), emellett kis arányban megjelenik az iskola (17%), kortárs csoportok (7%), mozgalmak (3%) és az új média (3%) is, mint kiegészítő szinterek. Az adatok alapján ugyanakkor egyaránt érvényesnek tűnik a nők és a férfiak esetében is, hogy az elsődleges szocializációs korszakot a család dominálhatta.

³⁸ Így: család-iskola-kortárs csoportok-munkahely.

A második állomás alatt megjelenő szocializációs szereplők számát tekintve lényegi eltéréseket mutat. Az ekkor lezajlott politikai szocializáció átlagosan 1,75-re szereplőre emelkedik: a nők körében nagyobb ugrást tapasztalunk (1,82), mint a férfiak esetében (1,71). A nők inkább úgy írják le ezt a részt, mint „ismerkedés a körülöttem lévő világgal”, „felfedezés”, „kinyílt a világ”, „felfedezés a politikában” „kíváncsiság”. A férfiak pedig „hőskor”, „politikai pávatánc”, „politikai elmélyülés, érdeklődés kialakítása”, „első találkozás a politikával”, „Horthysta, militarista korszak”, „eltávolodás”, „formálódás” és „megvilágosodás”-nak nevezik el leggyakrabban. A korszakra adott címekben is tapasztalható már egy különbség: míg a nők által adott fejezetcímek inkább azt sejtetik, hogy valamtől (korábbi családi befolyás) fokozatosan eltávolodnak, addig a férfiak valamihez (politikához) lassan megérkeznek a második szervezethez vezető politikai szocializációs állomás alatt. Rendkívül fontos eredménye a kvalitatív kutatásnak, hogy a különböző szocializációért felelős szereplők közül a családi hatások gyorsan kikopni látszanak a második szakaszba érve. A megkérdezett nők 15, a férfiak 11 százaléka említi a családi szocializációt, mint meghatározó elem a második politikai szervezethez vezető út során.

A politikai szocializáció kinyílik, új szereplők lépnek be mind a nők, mind pedig a férfiak körében. A nők esetében az iskola és a kortárs csoportok egyaránt megjelennek, mint legjelentősebb szocializációs szereplők (30-30%). Szórványosan ugyan, de feltűnik körükben az ifjúságiszervezet is, mint politikai szocializációs ágens. A momentumos férfiak esetében is hasonló tendenciával találkozunk, annyi eltéréssel, hogy az iskola (33% említi) és a mozgalmak (14% említi) valamivel nagyobb arányban jelennek meg a második szakasz alatt, miközben a kortárs csoportok kisebb arányban kerülnek megnevezésre (22%), mint amit a nők esetében tapasztaltunk.

Fontos megjegyezni, hogy a másodlagos időszak alatt a legerősebb a kortárs csoportok hatása, ami a későbbi politikai szocializációs út során fokozatosan veszít erejéből. Később, a szervezethez való csatlakozás pillanatában, teljesen eltűnik a megkérdezett momentumosok körében. A másodlagos szakasz alatti politikai szocializáció másik fontos jellemzője, hogy a családi hatások radikális zuhanásba kezdenek, ill., hogy egy jóval diverzebb, többcsatornás politikai szocializációs időszak veszi kezdetét. A család domináns szerepét a legnagyobb részt az iskolai és a kortárs csoportok közösen veszik át, a férfiak esetében pedig a mozgalmi szféra is belép, mint kiegészítő, másod-harmadlagos szocializációs csatorna.

Harmadik szocializációs életszakaszt 30 interjúalany nevezett meg, az elnevezések már önmagukban is azt sejtetik, hogy a fiatalok egyre közelebb sodródtak a tényleges formális keretek közötti politika világához. A nők esetében több olyan fejezetcímmel találkozunk (pl.: „megtaláltam a politikai világot”, „öntudatra ébredés”, „kezdeti lelkesedés”, „hobby szintje a politikának”, „eddig TizenX-es élmények”), mely a tényleges szervezeti politizálás kezdetét feltételezik. A férfiak által adott fejezetcímekben inkább a valamire való készülődéssel kapcsolatos címek kerülnek elő, így például: „útkeresés”, „felkészülés”, „felismerés”, „2020-ig nyelvtan, megtanultam a logikát, a szabályokat”, „tettvágy”, „önfelfedezés kora”. Több olyan férfi momentumos van, akik hasonlóan nőkhöz, már a konkrét aktivitásukról nevezik el a harmadik szocializációs életszakaszukat. Ilyen például egy 18 év alatti férfi által címnek adott „egyelőre a csúcs”, „fellángolás”. Egy jónevű gimnáziumban érettségiző férfi által említett „aktív politikai részvétel”, más vidéken élő momentumos által említett („saját jogon politizálás”) fejezetcímek is a szervezeti aktivitásra utalnak.

A párthoz, ifjúságiszervezethez vezető harmadik szocializációs időszak alatt mérséklődik az egyéni történetekben megjelent szocializációs szereplők száma, 48 különböző szocializációs színteret találtam ezen állomáson. Miközben átlagosan csökken valamivel a szereplők száma (1,66-ra), nemi megoszlásban azt tapasztaljuk, hogy a nők és a férfiak esetében fordított tendencia érvényesül. A nők körében ez szám átlagosan 1,77-re emelkedik, a férfiak esetében 1,6-ra csökken. A harmadik párthoz és/vagy TizenX-hez vezető szocializációs életszakaszba

lépve teljesen megszűnik a családi politikai szocializáció, egy interjúalany sem beszél meghatározó családi hatásról. Ezzel párhuzamosan az egyéni politikai szocializációjukban egyre erőteljesebben jelenik meg a TizenX és maga a Momentum szocializációs hatása. A 30 fő közül 14 személy arról számol be, hogy a párthoz vezető politikai szocializációnak a harmadik szocializációs állomását a momentumos hatások irányítják. Közben a kortárs csoportok hatása halványulni látszik (13% említi), a mozgalom továbbra is kis mértékben tűnik fel (13% említi), mint politikai szocializációt befolyásolni tudó színtereket. Az iskola politikai szocializációra gyakorolt szerepe is csökkenni látszik, az interjúalanyok csupán ötöde mondta azt, hogy jelentősen formálta az iskola az ekkori politikai tanulásukat.

Nemi bontásban kifejezetten érdekes különbségek mutatkoznak a megkérdezett fiatalok körében a harmadik párthoz és/vagy ifjúságiszervezethez vezető szocializációs életszakaszt illetően. A nők esetében két nagy csatorna emelkedik ki ebben a fázisban: az iskola mellett (31%), az ifjúságiszervezetben (38%) történhetett a politikai nevelésük ekkoriban. A nők szocializációs életútját vizsgálva az is látszik, hogy kortárs csoportok ekkor elveszítik a szerepüket. Annak a helyére főképp az ifjúságiszervezet lép be, kisebb mértékben a mozgalmi szféra (19% említi) is fellép, mint lehetséges politikai szocializációs színtér.

A férfiak szervezethez vezető politikai szocializációján – ahogy az életszakaszra adott spontán címkék alapján is feltételezni lehetett – ekkoriban jelentősen nyomot hagyhatott az ifjúságiszervezet (25% említi) és maga a párt is (22% említi), mint fő szocializációs csatornák. Mind a két párthoz köthető szocializációs tér hatása ugrásszerűen megnő, miközben a családi politikai szocializáció teljesen, az iskolai pedig jelentősen morzsolódik a másodlagos életszakasz alatt tapasztaltakhoz képest. Nemi bontásból továbbá is az látszik, hogy a harmadik szakaszban válnak először igazán szét a pártba vezető politikai szocializációs utak: a férfiak esetében valamivel gyorsabban és erőteljesebben lép be a párt hatása, mint amit a meginterjúvolt nők esetében látunk.

A párthoz és/vagy ifjúságiszervezethez vezető negyedik szocializációs állomáson felére csökken az abban megjelenő színterek és szereplők száma, összesen 23 szocializációs szereplőt találunk az interjúkban elhangzott személyes élettörténetek feldolgozása közben. Az interjúalanyok közül 7 nő és 11 férfi osztja tovább a történetét az online beszélgetések során. Az életszakasz sajátossága – az első szakaszhoz hasonlóan –, hogy az ismételt egycsatornás politikai szocializációs jelleget mutat: átlagosan 1,21 szocializációs színtér jelenik meg ezen időszak alatt. Nemi megoszlásban is kis különbségeket találunk: a férfiak átlagosan 1,17, a nők pedig 1,29 szocializációs színtérről számolnak be a velük folytatott online beszélgetések során. Ahogy tehát időben egyre előrébb haladunk és közelítünk a pártba való belépés időpontjához, úgy a momentumos politikai szocializációja ismételt egydimenzióssá kezd válni. A korábbi életszakaszokban jelentősebb politikai szocializációs hatással bíró színterek (család, iskola) mintha teljesen háttérbe szorulnának.

A párthoz és/vagy ifjúságiszervezethez elvezető negyedik szakaszra adott fejezetcímek esetén is az látszódik, hogy a megkérdezett fiatalok a pártban és/vagy annak ifjúságiszervezetében egyre nagyobb aktivitást és szerepvállalást mutatnak. Egy férfi például „*specializált politikai részvétel*”-nek nevezi, egyik párttára „*2022 után - pontos célok körvonalazódása*”-nak. Van olyan férfi momentumos is, aki a „*jelenlegi korszak*”-ként, vagy éppen „*én és a politika*” címet adja ezen politikai szocializációs állomásnak. Egy nő úgy fogalmaz, hogy ez a korszak az „*utamnak az eleje, életem most kezdődik*”, valaki „*kezdetek*”-nek, más nő pedig „*kitartásnak, elfogadás*”-nak nevezi el a politikai szervezethez vezető negyedik szocializációs szakaszt.

Azok, akik megneveznek negyedik szakaszt, esetükben gyakorlatilag teljes mértékben a párttal kapcsolatos politikai szocializációs hatások irányíthatják ekkoriban a politikai nevelésüket és a tanulásukat. Nemek szerint ezen a ponton már kiegyenlítődő tendenciát tapasztalunk. A nők esetében ekkora a párt és az ifjúságiszervezet hatása hasonló mértékű

(66%), mint a férfiaknál (71%). Míg a nők esetében az iskola teljesen megszűnik erre a pontra érve, a negyedik állomást megjelölő férfiak 21 százaléka úgy értékeli, hogy a politika szocializációjukban az iskola továbbra is érezteti, éreztette a hatását. Vagyis, az iskola a momentumos férfiak körében tehát hosszabb ideig képes megőrizni a korábbi politikai szocializációs funkcióját, mint a nő párttársaik esetében.

További értékes eredménye a kutatásnak, hogy a nők esetében a negyedik korszak alatt a mozgalmak hatása felerősödik (22%), ami persze azzal is magyarázható, hogy többen a velük készített online interjúk alatt aktívan vett részt valamilyen oktatási reformot megcélzó mozgalomban, ahol jelentős későbbi pártépítéshez- és szervezéshez, akár politikai mobilizációs is felhasználható politikai tudásra, tőkére tettek/ tehettek szert. A negyedik Momentumhoz vezető szocializációs életszakasz alatt a férfiak politikai szocializációja nagyobb arányban válik/vált egysíkúvá, mint a nők esetében. A meginterjúvolt férfiak esetében sem a mozgalmi, sem az (új)média, valamint a család és a munkahely sem tölt(ött) be jelentős politikai szocializációs hatást az interjúkban találtak alapján.

Az ötödik és egyben utolsó párthoz és vagy ifjúságiszervezethez vezető csatlakozást megelőző állomás alatt 10 politikai szocializációs színteret és annak szereplőit tudtam azonosítani, melyet 6 beszélgetőtársam különített el a velük készített interjúk során³⁹. Az utolsó szakasz során gyakorlatilag teljesen dominánssá válik, vált a párt (60%) hatása. Emellett a munkahely, mint új szocializációs csatorna tűnik fel a nők és a férfiak körében egyaránt.

Összegzés

Az első táblázatban összefoglalom a Momentumhoz és/vagy Momentum TizenX-hez vezető egyéni életutak alatt talált politikai szocializációs színtereket. Jól látszik, hogy az elsődleges állomás alatt a nők politikai szocializációjában egy szintér játszotta a fő szerepet, a család. A férfiak esetében is igaz ez a tendencia, ugyanakkor többen arról számoltak be, hogy megjelent az iskolai is. A második szocializációs szakasz alatt a nők esetében meredekebben emelkedik a politikai szocializációs színterek száma. Mind a nők, mind a férfiak esetében az iskola mellett a kortárs csoportok politikai szocializációs hatása jelentkezik. A férfiak és a nők politikai szocializációs életszakasza ebben a légkörben hasonlít leginkább egymásra. A harmadik állomás esetében minimálisan, de mind a két társadalmi nem esetében esik a szocializációs színterek számának az átlagszáma. A nők ebben a szakaszban az iskolában főképp, valamint az ifjúságiszervezetben aktív fiatalok körében tesznek, tettek szert a politikai tudásukra, a politikai szocializációjuk továbbra is kétszatornás jelleget mutat.

³⁹ Az elemszámok – még ha kvalitatív kutatás kvantifikálásáról is legyen szó – nagyon alacsonyak, emiatt a következtetéseket óvatosan érdemes kezelni.

	Szocializációs szinterek és szereplők száma átlagosan	Nemi bontás szerint	
		Nők	Férfiak
Állomás 1	1,28	1,0	1,57
Állomás 2	1,75	1,82	1,71
Állomás 3	1,66	1,78	1,60
Állomás 4	1,21	1,29	1,17
Állomás 5	1,67	2,0	1,5

1. Táblázat. Állomások és szinterek a Momentumhoz vezető politikai szocializációs életutak során. Forrás: Momentum interjúk kutatás 2022–2024, saját szerkesztés, n=32.

Fontos eredménye a kutatásnak, hogy a férfi interjúalanyok szocializációjába időben korábban belép a párt hatása, mint a nők esetében. Azok körében, akik megneveznek negyedik és egy ötödik szocializációs életszakaszt is – csak úgy, mint az elsődleges életszakasz alatti politikai nevelés során – a politikai szocializáció újra egycsatornássá válik, amelyet végérvényesen a párt határoz meg. A korábbi sejtéseimet igazolva⁴⁰, minden jel arra mutat, hogy ahogy egyre idősebbek lesznek és kerülnek közelebb a tényleges tagsághoz a fiatalok, úgy a politikai szocializációkat gyakorlatilag egyedülként párt irányítja, homogén jelleget mutat.

A kutatásban megvizsgáltam azt is, hogy a szervezethez vezető szocializációs életpályák során melyik szocializációs szintér mekkora arányban fordult elő. A család is az iskola egyaránt 20-20 százalékát teszi ki az életutak során felbukkanó szocializációs szinterek arányának. Fontos különbség a két szintér között, hogy amíg a család az elsődleges életszakaszban jelenik szinte csak meg, s csupán korlátozott ideig, addig az iskola hatása jellemzően időben jobban elnyúlik, a politikai szervezethez vezető út második és a harmadik szocializációs szakaszában is markánsan jelen van, főképp a férfiak esetében. Az iskola hatása ugyanakkor sosem egyeduralgó a szocializációs szinterek sorában. Az iskola kizárólag a második életszakaszban lép fel a legjelentősebb szocializációs szintérré, kiegészülve a kortárcsoportok politikai szocializációs hatásával.

A kortárcsoportok a második csatlakozás előtti életszakaszhoz vezető életút során jelennek meg, majd – a felvett interjúk tanulsága szerint – gyorsan el is tűnnek a későbbi szocializációs életszakaszok során marginálissá válnak. Így a kortárcsoportok hatása időben talán még korlátozottabb, mint a családé. A kutatásban talált eredmények szerint a két középső, vagyis a második és a harmadik életszakasz tűnik a politikai szocializációs aspektusból legteljesebbnek, a legélénkebbnek egyben a legkiegyensúlyozottabbnak. Pontosan abban a korban, amikor a momentumos fiatalok a Sebestyén (2021) szavaival élve a „*politikai serdülőkorukba*” léptek.

Az ifjúságiszervezet eltérő intenzitás mellett tűnik fel a szocializációs szinterek között a férfiak és a nők esetében is. Ahogy átlépünk a negyedik szocializációs szakaszba, a TizenX ifjúságiszervezete gyorsan veszít a politikai szocializációs erejéből és ahogy közelítik a választási kort és hagyják el a középiskolákat az interjúkban megkérdezett fiatalok, úgy egyre többeknél tapasztaljuk a párt politikai szocializációs hatását és a dominanciáját. A harmadik állomáson még csak a férfiaknál, a negyedik és később az ötödik csatlakozás előtti szocializációs életszakaszon pedig már a nőknél is egyértelműen megmutatkozik a párt erős szocializációs hatása.

⁴⁰ Bővebben Fényes 2023.

Összegezve a fentieket, úgy tűnik, hogy míg a pártba vezető politikai szocializációs utak első két lépcsőfokát család és az iskolai hatások határozzák leginkább meg. A későbbi időszakokat, így a politikai tanulás kitüntetett időszakát (16–18 éves kor) az ifjúságiszervezet és a pártban ért hatások vezetik. Nem találtam a kutatásban arra bizonyítékot, hogy az egyéb politikai szocializációs színterek (pl. (új)média, mozgalmak, munkahely) elsődleges politikai szocializációs színterekként jelentek volna meg bármelyik csatlakozás előtti szocializációs életszakasz esetében. Minden jel arra mutat, hogy ezen szocializációs csatornák kiegészítő elemekként, nem politikai szocializációs színterekként, ékelődhetnek be a momentumosok párthoz vezető politikai szocializációs útjaik során.

Felhasznált irodalom

- Almond, G. A. – Verba, S. (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400874569>
- Beck, P. A. – Jennings, M. K. (1991): “Family Traditions, Political Periods, and the Development of Partisan Orientations.” *The Journal of Politics* 53, no. 3., 742–763. DOI: <https://doi.org/10.2307/2131578>
- Bos, L. A. – Greenlee S. J. – Holman, R. M. – Oxley, Z. M. – J. Lay, C. (2021): This One’s for the Boys: How Gendered Political Socialization Limits Girls’ Political Ambition and Interest. *American Political Science Review* (2021), 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055421001027>
- Bruter, M. – Harrison, S. (2009): *The Future of Our Democracies. Young Party Members in Europe*. New York: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230245426>
- Campbell, David E. (2005): *Voice in the classroom: How an open classroom environment facilitates adolescents’ civic development*. CIRCLE Working Papers 28.
- Campos, C. F. S. – Heap, S. H. – Lopez, de L. – Fernanda, L. (2017): *Oxford Economic Papers*, Volume 69, Issue 4, 963–985.
- Connors, E. (2020): The social dimension of political values. *Political Behavior*, 42, 961–982. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11109-019-09530-3>
- Cross, W. – Young, L. (2008): Membership among young party members: The case of the Canadian Liberal Party. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 18(3), 257–281. DOI: <https://doi.org/10.1080/17457280802227660>
- Donbavand, S.– Hoskins, B. (2021): Citizenship Education for Political Engagement: A Systematic Review of Controlled Trials. *SocialSciences10*: 151. DOI: https://doi.org/10.3390/socsci_10050151
- Engler Ágnes (2020): Családi közösségek. In: Pusztai Gabriella (szerk.): *Nevelésszociológia. Elméletek, közösségek, kontextusok*. Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó, 133–158.
- Fényes Csongor (2023): Előszobában az új szereplők. *Politikai szocializáció a Momentum TizenX körében. Politikatudományi Szemle, XXXII. évfolyam, 2023/1. szám, 7–32*. DOI: <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2023.1.7>
- Fényes Csongor (2024): Rejtett hatások. A tanárok lenyomata az iskolai politikai szocializáción a Momentum TizenX példáján. In: *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Megjelenés alatt.
- Henk, D.– German, D. B. – Landtsheer, C. D. (2017): Political Socialization Theory, Research, and Application. *History and Analysis of Forty Years of the Research Committee on Political Socialization and Education of the International Political Science Association: 1997-2019. Politics, Culture and Socialization*, 8. Vol., No. 1-2 2017, 34–80. DOI: <https://doi.org/10.3224/pcs.v8i1-2.03>
- Hess, R. D.–Torney, J. V. (1967): *The development of political attitudes in Children*. Chicago, Aldine.
- Hively, M. H. – Eveland, W. P. (2009): Contextual antecedents and political consequences of adolescent political discussion, discussion elaboration, and network diversity. *Political Communication*, 26, p. 30–47. DOI: <https://doi.org/10.1080/10584600802622837>
- Hoi-Yu, Ng (2015): *Pathways into Political Party Membership: Case Studies of Hong Kong Youth. The Qualitative Report, Volume 20, No. 9, 1527–1545*. DOI: <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2314>
- Jennings, K. M.–Niemi, R. G. (1974): *The political character of adolescence: The influence of families and school*. Princeton, Princeton University Press.

- Jennings, K.M. –Stoker, L.–Bowers, J. (2009): “Politics across Generations: Family Transmission Reexamined.” *Journal of Politics* 71 (3): 782–799. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022381609090719>
- Kroh, M.–Selb, P. (2009): Inheritance and the Dynamics of Party Identification, *Political Behavior* 31(4): 559–574. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11109-009-9084-2>
- Neundorff, A.–Smets, K. (2017): *Political Socialization and the Making of Citizens*. Oxford Handbooks Online. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98>
- Nagy Ádám (2013): Szocializációs közegek. *Replika*, 2013/2., 95–108.
- Owen, D. (2008): *Political Socialization in the Twenty-first Century: Recommendations for Researchers*.
- Quintelier, E. (2015): Engaging adolescents in politics: The longitudinal effect of political socialization agents. *Youth & Society*, 47(1), 51–69. DOI: <https://doi.org/10.1177/0044118X13507295>
- Ribeiro, P. F. (2015): *Joining a Political Party: Paths to Membership and Activism in Contemporary Brazil*. Working Papers 26/2015. Instituto de Iberoamérica, Universidad de Salamanca. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2709340>
- Sebestyén Annamária (2021): A pártokba vezető politikai szocializációs scenáriók a magyar hallgatók körében. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori iskoláinak elektronikus folyóirata*, 103–129.
- Shulman, Hillary C. – DeAndrea, D. C. (2014): Predicting Success: Revisiting Assumptions about Family Political Socialization, *Communication Monographs*, 81:3, 386–406. DOI: <https://doi.org/10.1080/03637751.2014.936478>
- Sik Domonkos (2010): Recenzió „Szabó Ildikó: Nemzet és szocializáció – A politika szerepe az identitások formálásában Magyarországon 1867–2006.” című könyvéről. *BUKSZ*, 164–168.
- Stumpf István (1994): Politikai szocializáció: régi dilemmák új kihívások. *Politikatudományi Szemle*, 3 (2), 197–213.
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra. A magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 10 (4), 383–400.
- Szabó Ildikó (2012): Az egyetem mint szocializációs színtér. In Dusa Ágnes Réka, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sörös Anett (szerk.) *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 13–36.
- Szabó Miklós (2001): A politikai szocializáció. In Kéri László (szerk.) *Societas Politica – fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 245–266.
- van Deth, Jan W. – Abendschön, S. – Vollmar, M. (2011): Children and Politics: An Empirical Reassessment of Early Political Socialization. *Political Psychology*, Volume 31, No.1, 147–174. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00798.x>
- Verba, S. – Scholzman, K. – Brady, H. (1995): *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pnc1k7>
- Verba, S. – Scholzman, K.L. – Burns., N. (2005): Family ties: Understanding the intergenerational transmission of political participation. In *The Social logic of politics: Personal networks as contexts for political behavior*. Philadelphia: Temple University Press, 95–114.
- Wanders, F. H.K. – Dijkstra, A. B.–Maslowski, R.–van der Veen, I. –Amnå, E. (2020): The Role of Teachers, Parents, and Friends in Developing Adolescents’ Societal Interest, *Scandinavian Journal of Educational Research*. DOI: <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1754901>

Csongor Fényes: Possible Rearrangements among Political Socialization Stages? – Learnings from Interviews among Momentum Youth Party Members

In this paper, I focus on the political socialisation path of 32 young people (14–34 years old) who are active in the Momentum Movement among the party and its youth organisation. In this interview-based research I have found 5 political socialisation stages and a total of 178 actors responsible for political socialisation.

In the first two stages leading to the party and its youth organisation, the influence of the family and school is the most significant. The early political socialisation is dominated by the family. In later life stages, first peer groups, then the youth organisation itself and later the party become the dominant socialisation agent. In the middle two phases, it becomes multichannel, with school, peer groups and the youth organisation simultaneously guiding young people's political education and learning. For males, the socialising role of the party emerges earlier, and the influence of the school scene lasts longer, while for females the political socialising role of the youth organisation and the movement sphere is more significant.

Before joining the party or its youth organisation, the number of platforms which are responsible for political socialisation is again reduced. Finally, the party becomes the most dominant and only channel leading political socialisation process for the members.

DOI: 10.56965/2024.1.Kalas

Bevezetés

2023 novemberében az Európai Parlament (EP), élve a jogszabályok adta hatáskörével, a Szerződések felülvizsgálatát kezdeményezte.¹ A reformok szükségét két dologgal indokolta. Az egyik az Európai Unió (EU) intézményrendszerének felkészítése az esetleges bővítésre volt, a hatékony működés céljából. Az Európai Tanács (EiT) 2023. decemberi, illetve 2024. márciusi döntése további jelentőséget adott az EP ezen törekvésének, hiszen 2023. év végén az Ukrajnával és a Moldovai Köztársasággal való csatlakozási tárgyalások megkezdését hagyták jóvá az állam-, vagy kormányfők, 2024 tavaszán pedig ugyanez a döntés született Bosznia-Hercegovinával kapcsolatban is.² A másik ok, ami miatt az Európai Parlament időszerűnek érezte a Szerződések újbóli módosítását az a 2021 és 2022 között megrendezett Európa jövőjéről szóló konferencia záró dokumentumában megfogalmazott javaslatok gyakorlatba átültetése volt, amelyek közül egyes ajánlások megvalósítását a hatályban lévő jogszabályok nem teszik lehetővé.

Mindezekből adódóan az EP többek között azt szorgalmazza, hogy a tagállamok egyfelől változtassanak, és bővítsék a közösségi kompetenciába – is – tartozó szakpolitikai területeket, így például az éghajlatváltozás elleni küzdelmet kizárólagos hatáskörbe sorolnák, az oktatás és a népegészségügy pedig megosztott hatáskörbe tartozna a jövőben. Emellett megreformálnák az intézményrendszert is. A legtöbb szakpolitikában minősített többséggel történő döntéshozatali eljárást vezetnék be, továbbá az Európai Parlament kiterjesztené saját hatásköreit is, egyfelől a rendes jogalkotási eljárás keretében elfogadandó területek számának növelésével, másfelől a jogalkotási kezdeményezési jog biztosításával, illetve a saját összetételének meghatározásában ugyancsak szerepet szánna magának az intézmény. Az EP ezeken túlmenően, csökkentené az Európai Bizottság (EB) létszámát, az uniós biztosok kiválasztásáról pedig a Bizottság elnöke gondoskodna.³

A következő lépés, vagyis, hogy a Tanács továbbítsa a kezdeményezést az Európai Tanácsnak, illetve ezzel egy időben értesítse róla a nemzeti parlamenteket is, ugyan még várat magára, ám amennyiben a politikai vezetők részéről az a döntés születik a jövőben, hogy indokolt a Szerződések felülvizsgálata, úgy a tagállamok vezetői lesznek annak a folyamatnak a kulcsszereplői. Noha mellettük más aktorok is bekapcsolódnak a döntéshozatalba, úgy, mint például az Európai Bizottság, az Európai Parlament, vagy éppen az európai pártcsaládok, ők csupán korlátozott módon, a tárgyalási témák típusától és a nemzeti szövetséges lététől függően tudják alakítani a tárgyalásokat.⁴ Ezen túlmenően, az integráció új irányvonalával kapcsolatos legjelentékenyebb döntéseket az EiT-en belül hozzák meg, valamint az új dokumentum valamennyi fél általi aláírása – adott esetben a megvétőzése – is az állam-, vagy kormányfők kizárólagos jogköre. Ebből fakadóan kutatásom során azon kérdésre kívánok választal szolgáltatni, hogy mely tényezők gyakorolnak befolyást a tagországok érdekérvényesítésének sikerességére?

1952, az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrejötte óta az európai államok közössége számos szerkezet- és névváltozáson ment keresztül. 1957-ben az ESZAK mellett

¹ Európai Parlament 2023.

² Európai Tanács 2023.; Európai Tanács 2024.

³ Európai Parlament 2023.

⁴ Navracsics 1998; Christiansen 2002; Beach 2007.

megalakult az Európai Gazdasági Közösség (EGK), illetve az Európai Atomenergia Közösség (EURATOM), mely három közösség 1967-től, az Egyesítési Szerződés nyomán, együttesen az Európai Közösségek nevet viselte. A Maastrichti Szerződés hatályba lépésével, 1993-tól Európai Uniónak nevezzük a nemzetek együttműködését.⁵ Írásomban az egyszerűbb érthetőség okán valamennyi időszak esetén ez utóbbi módon, Európai Unióként fogok utalni rá.

Tanulmányomban a tagország, tagállam, nemzet kifejezéseket azonos értelmű fogalmakként használom, és valamennyi esetben az adott politikai vezető által képviselt érdekekre, meghatározott célokra utalok velük, amelyeket pedig adott pillanatban, Jutta Weldes (1996) konstruktivista megközelítése nyomán, megegyezőnek tekintek a nemzeti érdekekkel.

Szerződésmódosítás az Európai Unióban

A közösségi szerződések módosításának folyamatát az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz) 48. cikkelye szabályozza. Ennek értelmében 2009 óta az állam-, vagy kormányfők kétféle módon tudják megváltoztatni az együttműködésük kereteit meghatározó dokumentumokat. Az egyik a rendes felülvizsgálati eljárás, amely az integráció kezdete óta a tagállamok rendelkezésére áll, a másik pedig az úgynevezett egyszerűsített felülvizsgálati eljárás, amelyet a Lisszaboni Szerződés (LSz) vezetett be. Új tagország csatlakozása esetén ugyancsak szükség van az uniós szerződések módosítására. Ezen fejezetben a rendes felülvizsgálati eljárás szabályait, résztvevőit mutatom be, tekintettel arra, hogy ha az Európai Parlament által megfogalmazott reformjavaslatokat az állam-, vagy kormányfők át szeretnék ültetni közösségi dokumentumokba, úgy ez a módszerrel kell élniük, hiszen az egyszerűsített felülvizsgálati eljárás útján csupán az Európai Unió belső politikáira és tevékenységeire vonatkozóan dönthetnek változásokról, a szupranacionális intézmények hatásköreit nem bővíthetik.⁶

A Szerződések felülvizsgálatát az Európai Bizottság, az Európai Parlament, illetve a tagországok kormányai kezdeményezhetik. A módosításra irányuló javaslatot az Európai Unió Tanácsa továbbítja az Európai Tanácsnak, egyszersmind jelzést ad róla a nemzeti parlamenteknek is. A Tanács ezen értesítési kötelezettségére határidőt nem szabnak a hatályos szerződések. A szerződésmódosítási folyamat megkezdéséről az állam-, vagy kormányfők döntenek egyszerű többséggel, azt követően, hogy konzultációt folytattak az EP és a Bizottság tagjaival. Abban az esetben, hogy ha a monetáris politikára vonatkozóan is reformokat szeretnének megállapítani, úgy az Európai Központi Bankkal ugyancsak egyeztetniük kell előzetesen.⁷ Az új szerződés tartalmát úgynevezett kormányközi konferencia (*Intergovernmental Conference* – IGC) keretében tárgyalják a politikai vezetők, ám ezt megelőzően az Európai Tanács elnökének egy, a nemzetek, a közösségi intézmények, illetve a nemzeti törvényhozások tagjaiból álló konventet kell összehívnia, amely testület javaslatokat fogalmaz meg az Európai Tanács számára a módosításokkal kapcsolatban.⁸ Az állam-, vagy kormányfők egyszerű többséggel – és az Európai Parlament egyetértésével – dönthetnek úgy is, hogy eltekintenek a konvent felállításától. A kormányközi konferenciát formálisan az Európai Unió Tanácsának soros elnökségével járó feladatokat ellátó állam vezetője hívja össze.⁹

Egy szerződésmódosítási folyamat során a résztvevők három szinten tárgyalnak: tisztviselőin, miniszterin és csúcstalálkozóin. A tisztviselői szinten a köztisztviselők, tanácsadók, az európai parlament két legnagyobb frakciójának egy-egy delegáltja tanácskozik

⁵ Horváth 2005.

⁶ EUSz 48. cikk (6) bekezdés.

⁷ EUSz 48. cikk (2) és (3) bekezdés.

⁸ EUSz 48. cikk (3) bekezdés.

⁹ EUSz 48. cikk (3) és (4) bekezdés.

egymással, heti rendszerességgel.¹⁰ Ezen alkalmakkor folytatnak megbeszéléseket, és döntenek a jogi, technikai kérdésekről.¹¹ A miniszteri szinten az uniós országok külügyminiszterei egyeztetnek havonta rendezett találkozóikon, amelyek elején az Európai Parlament elnöke is jelen lehet, és elmondhatja az intézmény véleményét, álláspontját, az érdemi tárgyalásokon azonban már nincsen ott.¹² A legmeghatározóbb szintet a csúcstalálkozó szint jelenti, amelyen az állam vagy kormányfők az Európai Bizottság első emberével kiegészülve egyrészt határoznak a nemzeti szuverenitást leginkább érintő politikai kérdésekről, másrészt döntést hoznak azokban a kérdésekben, amelyekben az alsóbb szinteken nem jutottak a felek egyezsége. A szerződésmódosítási folyamat során napirendre kerülő kérdéseknek mintegy kilencvenöt százalékában sikerül már a tisztviselői, illetve a miniszteri szinten közös nevezőre jutni.¹³ Az új szerződés aláírása a politikai vezetők feladata, a dokumentum elfogadásához valamennyi állam vagy kormányfő támogatása szükséges, az aláírást követően pedig minden tagországnak ratifikálnia kell saját alkotmányos követelményeiknek megfelelően a szerződést, vagy a parlament által, vagy népszavazás útján, amely csak ezt követően léphet hatályba.

Hatalmi erőforrások és sikeres érdekérvényesítés az Európai Tanácsban

Egy szerződésmódosítási folyamatban a reformokról való döntés során az egyik legjelentékenyebb kérdés a végeredmény tekintetében, hogy melyik tagországnak van több, nagyobb hatalma, melyik nemzet tudja sikeresen érvényre juttatni érdekeit. A hatalom fogalmát David Vital és Gerald Schneider egyformán olyan képességként határozták meg, amelynek köszönhetően egy politikai vezető ellen tud állni a tárgyalópartnerei felől érkező nyomásnak, vagy el tudja érni, hogy a többi tagállam, kezdeti célkitűzéseiket – részben – feladva, a saját javaslatait támogassa.¹⁴ Hans Mouritzen mindezek nyomán „védekező”, illetve „támadó” hatalmat tulajdonít egy-egy tagországnak.¹⁵ Kalevi J. Holsti megközelítése szerint ugyanakkor a hatalomból, amelyet ő a többi aktor befolyásolására irányuló tevékenységként definiál, még nem feltétlenül következik a sikeres érdekérvényesítés. Ez utóbbi Thiiia Lehtonen meghatározása alapján akkor valósul meg, ha egy tagállam az aktív közreműködésével képes elérni, hogy a saját célkitűzéseikhez lehető legközelebb álló döntés szülessen.¹⁶ Holsti az eredményes érdekérvényesítéshez a hatalom mellett az adott államtól-, vagy kormányfő prioritásainak természetét, az alkalmazható eszközeinek minőségét és mennyiségét – ezek lehetnek koalícióspartnerek, anyagi jellegű, valamint nem kézzelfogható dolgok is –, az ezek megfelelő felhasználására való kompetenciát, továbbá az ígéreteinek és fenyegetésének hitelességét szintén megkerülhetetlen tényezőknak tartja.¹⁷

Jonas Tallberg egy-egy tagországra vonatkozóan kétféle lehetséges hatalmat határozott meg, az aggregált strukturális hatalmat, valamint az ügyspecifikus hatalmat.¹⁸ Előbbi az adott nemzet földrajzi kiterjedésének, lakosságszámának, gazdasági, katonai potenciáljának, továbbá a politikai rendszer stabilitásának függvénye. A nemzetközi kapcsolatok realista felfogása alapján ezen mutatók kölcsönösen ellensúlyozhatják egymást, amennyiben egy tagállam az egyik indikátor szerint rosszabbul teljesít, egy másikban viszont kedvező számokkal rendelkezik. Vannak ugyanakkor olyan megközelítések is, amelyek nem tekintik a fent felsorolt

¹⁰ Christiansen 2002.

¹¹ Stubb 2002.

¹² Christiansen 2002.

¹³ Stubb 2002.

¹⁴ Vital 1967; Schneider 2005.

¹⁵ Mouritzen 1991. 219.

¹⁶ Lehtonen 2009. 93.

¹⁷ Holsti 1964. 188.

¹⁸ Tallberg 2008.

tényezőket egymás potenciális helyetteseinek, illetve megkérdőjelezzik azt a gondolatot is, hogy ezek minden esetben hatalmi erőforrásként szolgálnak a tagországok számára. Ezen elgondolások értelmében a politikai vezetők ügyszpecifikus hatalommal bírnak, amely témától függően érvényesül, és mértéke három tényezőtől ered. Közéjük tartozik a nemzet relatív súlya az adott témában, az ügy fontossága számára, valamint a megegyezéstől való függősége.¹⁹

A kormányközi konferenciák történetét vizsgálva, az egyhangúság követelménye és az ebből fakadó vétójoggal való rendelkezés ellenére azt lehet megállapítani, hogy az állam-, vagy kormányfők nem egyformán, hanem különböző mértékben voltak sikeresek az érdekérvényesítésben,²⁰ amely jelenség három tényező meghatározó szerepére vezethető vissza: a belpolitikai aktorokra, a döntéshozatali eljárásra, továbbá a tagállamok vezetőinek személyéhez kapcsolódó tényezőkre.

Belpolitikai aktorok

A liberális kormányközi elmélet tézise alapján a hazai aktorok, illetve a ratifikációs folyamat jelentette korlátok hatást gyakorolnak az érdekérvényesítés sikerességére.²¹ Azon országok, amelyekben az integráció folyamatával kritikusabb választók, illetve politikai szervezetek vannak, amelyek parlamenti jelenléte akár veszélyt is jelenthet a módosított szerződés jóváhagyása szempontjából, eredményesebbnek bizonyulhatnak a tárgyalások során. Jó például szolgálat az 1990-1991-es kormányközi konferencia, ahol Dánia több prioritása mellett is sikeresen érvelt, miután a választópolgárok az első népszavazáson elutasították a Maastrichti Szerződést.²² Az Amszterdami Szerződést előkészítő IGC során Dánia, Svédország és Ausztria ugyancsak a belpolitikai tényezőknek köszönhetően tudott eredményes lenni, hiszen a jelentékeny társadalmi támogatottságot élvező hazai euroszeptikus kihívók kockázatot jelentettek a ratifikálás szempontjából.²³ A tagállamok, kihasználva az egymás belpolitikai erőviszonyaival kapcsolatos hiányos tudást, gyakran a valóságosnál meghatározóbbnak írják le otthoni korlátaikat, ezzel engedményekre, kompromisszumra kényszerítve tárgyalópartnereiket.²⁴

Döntéshozatali eljárás

Egy új szerződés elfogadásához az állam-, vagy kormányfők egyhangú támogatása szükséges, amely követelmény ugyancsak hatalmi erőforrásként szolgálhat egy-egy tagországnak. A vétójoggal élve, vagy csupán annak kilátásba helyezésével erősebb érdekérvényesítő képességgel rendelkezhet egy politikai vezető, és ily módon nem csupán a nagy, de a kis tagállamok is elérhetik céljaikat.²⁵ Az európai integráció történetében még nem volt arra példa, hogy egy politikai vezető megvétózta volna az új szerződést, ám annak lehetőségként való említését már több tagország is alkalmazta a megbeszélések során. Az 1996-1997-es kormányközi konferencián Svédország ígért vétózást annak céljából, hogy uniós hatáskörbe kerüljenek a Petersberg-feladatok.²⁶ Írország ugyancsak az Amszterdami Szerződést előkészítő IGC-n érte el ily módon, hogy ne kelljen részt vennie a bevándorlás- és menekültpolitikai

¹⁹ Schneider 2005; Bailer 2006; Panke 2006; Tallberg 2008; Lehtonen 2009.

²⁰ Reinhard – Biesenbender – Holzinger 2014.

²¹ Schneider 2005; Slapin 2006.

²² Schneider – Cederman 1994.

²³ Slapin 2006.; Slapin 2011.

²⁴ Schneider – Cederman 1994.

²⁵ Panke 2006; Tallberg 2008; Slapin 2008; Slapin 2011; Carbone 2010.

²⁶ Moravcsik – Nicolaidis 1999.

kooperációban, valamint, hogy a Schengeni övezeten kívül maradjon.²⁷ A 2000-ben rendezett kormányközi konferencia alkalmával Belgium és Portugália választotta a vétózás kilátásba helyezését, abban az esetben, ha nem változtatnak a tervezetthez képest a Tanácsban birtokolt szavazatok arányán.²⁸ A 2009-es IGC-n pedig Lengyelország élt ugyanezen eszközzel céljai elérése érdekében.²⁹

Annak érdekében, hogy egy állam-, vagy kormányfő a vétóval való fenyegetéssel rá tudja kényszeríteni akarátát a többiekre, meg kell győznie tárgyalópartnereit arról, hogy a kérdés ténylegesen érzékenyen érinti a nemzeti érdekét - ehhez szükséges az is, hogy ne éljen túl gyakran ezzel az eszközzel –, illetve szintén fontos, hogy az adott ország ne, vagy legalább látszólag ne függjön túlságosan a megegyezéstől. Fordított helyzetben ugyanis, ha nem elégedhet meg a status quo-val, nem lesz hatásos a fenyegetése.³⁰

A politikai vezető személyéhez kötődő tényezők

Egy adott állam-, vagy kormányfő személye ugyancsak hatalmi erőforrás lehet a tagállamok számára.³¹ A sikeres érdekérvényesítés szempontjából meghatározó, hogy a tárgyalópartnerek szemében mennyire hiteles a másik fél, ennek ténye ugyanis befolyást gyakorol arra, hogy egy politikai vezető meg tudja-e győzni a többieket, hogy saját céljaival összhangban fogadjanak el döntéseket. Egy személy hitelessége három tényezőből ered: a személyes autoritásból, amely magában foglalja az elfogadottságot, tiszteletet és megbecsülést, illetve a napirenden lévő ügyekkel, vagy más tagországok prioritásaival kapcsolatos tapasztalatból és tudásból.³² Ez utóbbiak származhatnak a hivatalban eltöltött évekből, de akár egy korábban, más területen betöltött pozícióból is. Az állam-, vagy kormányfő személyisége arra szintén hatást gyakorol, hogy országának sikerül-e koalíciós partnereket találnia, akikkel azt követően együttesen fel tud lépni célkitűzéseinek megvalósítása érdekében.³³

Mindezekből fakadóan, a régebb óta uniós tagsággal rendelkező nemzeteknek hagyományosan könnyebb az egyéni tényezők segítségével érvényre juttatni érdekeiket, hiszen hosszabb idő állt rendelkezésükre ahhoz, hogy kapcsolatokat alakítsanak ki, megismerjék az eljárásokat, egymás gondolkodását, illetve, hogy nagyobb rálátásuk legyen az egyes szakpolitikai területekre.³⁴ A politikai vezető személye révén pedig nem csupán a nagy tagországok, de a kisebb tagállamok is képesek lehetnek céljaikat elérni. Az állam-, vagy kormányfő kiléte, mint hatalmi erőforrás annál inkább meghatározóbb, minél kevesebb a résztvevő a csúcstalálkozókon. Ez azt jelenti, hogy ennek a tényezőnek az első szerződésmódosítások alkalmával nagyobb jelentősége volt, mint az azt követők esetében.³⁵

A tagország mérete, mint másodlagos tényező?

John Peterson és Elizabeth Bomberg (1999) kutatásuk során arra a következtetésre jutottak, hogy a kormányközi konferenciák döntéshozatalát a kormányközi elméletek segítségével lehet a legjobban megérteni.³⁶ Ezen elméletek szerint az ország mérete a legfontosabb hatalmi

²⁷ Lehtonen 2009.

²⁸ Laursen 2012.

²⁹ Lewis 2010, idézi: Phinnemore 2013. 170.

³⁰ Tallberg 2008; Reinhard – Biesenbender – Holzinger 2014.

³¹ Grinsven 2003.

³² Kleine – Risse 2005; Panke 2006; Tallberg 2008; Lehtonen 2009.

³³ Redmond 1996.

³⁴ Tallberg 2008; Johansson 2017.

³⁵ Lehtonen 2009.

³⁶ Peterson – Bomberg 1999. 9.

erőforrás egy tagállam számára, és ebből fakadóan az európai integráció előrehaladását a nagy nemzetek érdeke és akarata határozza meg.³⁷ David Vital (1967) tanulmányában szintén azt fogalmazta meg, hogy a kisebb tagországok mindössze a fennálló állapotot képesek megőrizni, ugyanakkor nem tudják saját célkitűzéseinek megfelelően alakítani az egyeztetéseket.³⁸ Vannak azonban olyan társadalomtudósok is, akik vitatják ezt a megközelítést, és a méreten túl, más tényezőkben látják a sikeres érdekérvényesítés forrásait. Franz von Däniken (1998) utóbbiak közé sorolja a nemzeti szuverenitásról való részbeni lemondás iránti hajlandóságot, valamint a befolyásosabbá váláshoz szükséges hazai feltételek megteremtése iránti elköteleződést.³⁹ Ken Takeda (2015) pedig azt emeli ki, hogy a kölcsönös nyereség, illetve az önérdékkövetés helyett a közös célok előmozdításának szándéka legalább annyira meghatározó egy tárgyalás során, mint az ország mérete.⁴⁰

Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mi alapján sorolhatjuk egyik nemzetet a nagy, vagy a kis országok közé, a mai napig megosztja a társadalomtudósokat. Az államok méretének meghatározására kidolgozott kritériumrendszerek két fő csoportba – mennyiségibe és minőségibe – sorolhatóak,⁴¹ illetve léteznek olyan megközelítések, amelyek a két szempontrendszer ötvözését tartják a legcélravezetőbbnek.⁴² A mennyiségi kritériumrendszerekben objektív, számokban kifejezhető feltételek teljesülése alapján sorolják a nemzeteket a nagyok, vagy a kisebbek közé. Ilyen feltételeket határozhatnak meg például a bruttó hazai össztermék (GDP), a földrajzi nagyság, a népességszám, a bruttó nemzeti össztermék (GNP), továbbá a katonai erő alapján.⁴³ A szakirodalomban azonban nincsen egyetértés arra vonatkozóan, hogy hol szükséges meghúzni az országok két csoportját elválasztó határvonalat az egyes szempontokon belül. A lakosságszám tekintetében például egyes társadalomtudósok a nagy államok esetében az alsó határt nyolc-tizenhárommillió före teszik, mások tíz-tizenötmillió főt határoznak meg, de akad olyan is, aki a fejlődő országokkal kapcsolatban megengedőbb, és náluk a húsz-harmincmillió lakosságot jelölte ki ilyen határvonalnak.⁴⁴

A minőségi megközelítést vallók szerint az államok méretét más aktorokhoz viszonyítva lehet meghatározni, és ehhez olyan vesz nem kézzel fogható kritériumokat határoznak meg, mint például, hogy az ország milyen képet sugall magáról nemzetek közötti tárgyalások során, milyen módon próbál befolyást gyakorolni tárgyalópartnereire, továbbá milyen stratégiát alkalmaz a nemzetközi szférában. Thiia Lehtonen (2009) azt fogalmazta meg, hogy a kisebb államokra önmaguk alulértékelése jellemző, illetve egyedül a legjelentékenyebb nemzeti érdekeik megvédése okán bocsátkoznak vitába.⁴⁵ Matthias Maass (2009) a sikeres érdekérvényesítést szabta feltételül annak, hogy nagy nemzetéről lehessen beszélni.⁴⁶

Több kutató is arra az álláspontra helyezkedik ugyanakkor, hogy mennyiségi és minőségi szempontokat egyaránt számításba kell venni, amikor egy ország méretét szeretnénk meghatározni az államközi kapcsolatokban. Alan K. Henrikson (2001) a lakosságszám és az önmeghatározás alapján sorolja be a nemzeteket egyik vagy másik kategóriába.⁴⁷ Baldur Thorhallsson (2006) a cselekvőképességet és a sebezhetőséget veszi alapul az elhatároláshoz.

³⁷ Moravcsik 1991; Moravcsik 1998, idézi: Slapin 2006; Tallberg 2008.

³⁸ Vital 1967.

³⁹ von Däniken 1998.

⁴⁰ Takeda 2015.

⁴¹ Lehtonen 2009; Thorhallsson – Wivel 2006; Maass 2009.

⁴² Henrikson 2001; Thorhallsson – Wivel 2006; Thorhallsson 2006.

⁴³ Lehtonen 2009; Damijan 1997; Maass 2009.

⁴⁴ Vital 1967; Vital 1971; Damijan 1997; Maass 2009.

⁴⁵ Lehtonen 2009.

⁴⁶ Maass 2009.

⁴⁷ Henrikson 2001.

Előbbi a tárgyalópartnerek eredményes befolyásolását jelenti, utóbbi pedig a bel-, illetve külpolitikai gyengeséget foglalja magába.⁴⁸

Az Európai Unió országai esetében ezen szempontokon túl Diana Panke (2010) a Tanácsbeli szavazati súlyokat tekintette olyan objektív kritériumnak, amely mentén meg lehet különböztetni a tagállamokat méreteik szerint. Panke az uniós átlag feletti szavazatokkal rendelkező nemzeteket a nagyok, az az alattiakat pedig a kisebbek közé sorolta.⁴⁹ Napjainkban ez a megközelítés már érvényét veszítette, hiszen a 2009-ben hatályba lépő Lisszaboni Szerződés 2014-től bevezette – kötelező jelleggel 2017-től – a minősített, más néven kettős többség elvét, amelyben a szavazatok súlyozása helyett a tagországok létszáma és népességszáma alapján került meghatározásra az adott döntés elfogadásához szükséges többség.⁵⁰ Tanulmányomban ennek ellenére Panke csoportosításából kiindulva tekintek egy nemzetet kicsinek vagy nagyoknak, azzal a különbséggel, hogy Hollandiát én az előbbiekké sorolom. Ennek értelmében Spanyolország, Lengyelország, Németország, Franciaország, Olaszország, Románia – és tagsága ideje alatt az Egyesült Királyság – a nagy tagállamok közé tartozik az Európai Unióban, a fennmaradó huszonegy ország pedig a kisebbek táborát erősíti.

A kormányközi konferenciák döntéshozatali folyamatát vizsgálva arra a megállapításra lehet jutni, hogy a kormányközi elméletek téziseivel ellentétben egy nemzet méretéből nem eredeztethető magától értetődően annak eredményes vagy eredménytelen érdekérvényesítése. A 2000-es IGC-n a nagy tagországok mellett a kisebbeknek is sikerült célkitűzéseiket megvalósítani, így például a Benelux államok el tudták fogadtatni tárgyalópartnereikkel azon szándékukat, hogy csupán az Unió bővítését követően kerüljön sor az Európai Bizottság létszámának csökkentésére, valamint, hogy a minősített többségi döntéshozatal alá eső területek számát növeljék meg.⁵¹ Hasonlóképpen nem a nemzet nagysága számított elsődlegesen a Maastrichti Szerződést, illetve az Amszterdami Szerződést megelőző kormányközi konferencia tárgyalásai során, hanem a belpolitikai tényezők jelentették a legfőbb hatalmi erőforrást a felek számára.⁵² A kisebb tagországok ezen túlmenően gyakran éltek – sikeresen – azon módszerrel, hogy saját célkitűzéseiket a közösen vallott értékrend és prioritások részeként mutatták be, amelynek köszönhetően támogatókra találtak a többi nemzet köréből. Svédország eredményes érdekérvényesítése a döntéshozatali folyamat átláthatóságának növelésével kapcsolatban az Amszterdami Szerződést előkészítő kormányközi konferencián jelentős mértékben e stratégiával magyarázható.⁵³

Összefoglalás

Napjainkban több olyan politikai folyamat is zajlik Európában, amelyek miatt az Unió tagországai arra kényszerülhetnek a közel jövőben, hogy 2007-et követően, amikor a Lisszaboni Szerződés tartalmáról tárgyaltak, ismét egy kormányközi konferencia keretében vitassák meg az Európai Unió jövőjét és együttműködésük kereteit. Ezt vetíti előre egyrésről az Európai Parlament 2023. novemberi szerződésmódosítási kezdeményezése, amelyből több területet is – például a döntéshozatali reformokat, vagy a hatáskör-átruházást – csupán a jelenleg hatályos jogszabályok megváltoztatásával lehetne megvalósítani, másrésről az EU bővítésre való felkészítése szintén a Szerződések felülvizsgálatának szükségességét eredményezheti. Egy szerződésmódosítási folyamatba számos szereplő bekapcsolódik, a tagországok mellett szupra-

⁴⁸ Thorhallsson 2006.

⁴⁹ Panke 2010.

⁵⁰ LSz 9c. cikk (4) és (5) bekezdés.

⁵¹ Finke 2009; Lehtonen 2009; Takeda 2015.

⁵² Slapin 2006; Slapin 2011; Finke 2009.

⁵³ Dehousse – Deloche-Gaudez 2005; Reinhard – Biesenbender – Holzinger 2014.

, illetve szubnacionális aktorok – Európai Bizottság, Európai Parlament, európai pártcsaládok – is a végeredmény alakítására törekszenek, a legnagyobb jelentőséggel mégis az állam-, vagy kormányfők rendelkeznek közülük, hiszen a legfontosabb politikai kérdésekről és az új dokumentum tartalmáról ők határoznak.

Kutatásom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mely tényezők azok, amelyek befolyást gyakorolnak az egyes tagállamok sikeres érdekérvényesítésére, meghatározva ezzel azt, hogy mely nemzetek prioritásaival összhangban formálódik leginkább az országok kooperációja. Az elmúlt IGC-k történetét vizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy három tényezőt lehet erre vonatkozóan megnevezni. Az egyik a belpolitikai aktorok szerepe, az általuk jelentett valós, vagy kommunikált korlátok segítségével a politikai vezetők képesek lehetnek elérni céljaikat. A második tényező a döntéshozatali eljárás, ebben az esetben az egyhangúság követelménye, az ebből származó vétójoggal, vagy annak kilátásba helyezésével bármely nemzet megakadályozhatja a számára kedvezőtlen döntés elfogadását. Végezetül, a harmadik befolyásoló tényezőt az adott állam-, vagy kormányfőnek a személye jelenti. Az elfogadottság, tisztelet, illetve a tapasztalat, tudás hitelességet biztosít a politikusnak, akinek szava így nagyobb súllyal esik számításba a viták során.

A kormányközi elméletek állításaival ellentétben azonban az ország mérete nem tekinthető olyan tényezőnek, amelyből magától értetődően eredne a sikeres érdekérvényesítés. A korábbi szerződésmódosítások során több ízben is előfordult, hogy a kisebb nemzeteknek sikerült saját célkitűzéseinek megfelelően alakítani a döntéshozatalt, amennyiben a megfelelő eszközt alkalmazták. Ez lehetett a vétóval való fenyegetés, ahogyan azt az Amszterdami és a Nizzai Szerződést előkészítő kormányközi konferencia példája is mutatja, de ugyanígy eredményesek lehetnek a belpolitikai korlátokra való hivatkozással, ennek köszönhetően ért el engedményeket Dánia is például a Maastrichti Szerződés vonatkozásában, vagy éppen a normatív érvelés eszközével, amint azt Svédország esete is jól példázza az 1996-1997-es IGC-n.

Az Európai Tanácson belüli hatalmi erőviszonyok feltárásával pontosabb képet lehet kapni a kormányközi konferenciák legfelső szintjén zajló döntéshozatali folyamatról, könnyebb annak értékelése, az pedig, hogy az IGC-ken megfigyelték érvényesek-e a rendes EiT ülésekre is, egy következő kutatás témája lehet.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. 2012.10.26. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (2024.07.01.)
- Bailer, Stefanie (2006): The dimensions of power in the European Union. *Comparative European Politics*. Vol. 4, No. 4, 355-378. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110084>
- Beach, Derek (2007): The European Parliament in the 2000 IGC and the Constitutional Treaty negotiations: from loser to winner. *Journal of European Public Policy*. Vol. 14, No. 8, 1271-1292. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501760701656452>
- Carbone, Maurizio (2010): Introduction: understanding the domestic politics of treaty reform. In: Carbone, Maurizio (ed.): *National politics and European integration: from the constitution to the Lisbon Treaty*. Cheltenham – Northampton, Edward Elgar Publishing. 1-15. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781849805148>
- Christiansen, Thomas (2002): The role of supranational actors in EU treaty reform. *Journal of European Public Policy*, Vol. 9, No. 1, 33-53. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501760110104163>
- Damijan, Jose P. (1997): Main Economic Characteristics of Small Countries: Some Empirical Evidence. *Development and International Cooperation*, Vol. 13, No. 24-25, 43-83.
- Dehousse, Renaud – Deloche-Gaudez, Florence (2005): The Making of a Transnational Constitution: An Institutionalist Perspective on the European Convention. *Les Cahiers européens de Sciences Po*, n° 02, Paris, Centre d'études européennes at Sciences Po.
- Európai Parlament (2023): Az Európai Parlament 2023. november 22-i állásfoglalása az Európai Parlamentnek a Szerződések módosítására irányuló javaslatairól. 2022/2051(INL), 2023. november 22, Strasbourg. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0427_HU.html (2024.07.01.)
- Európai Tanács (2023): Az Európai Tanács következtetései, 2023. december 14. és 15. EUCO 20/23, 2023. december 15, Brüsszel. <https://www.consilium.europa.eu/media/68984/europeancouncilconclusions-14-15-12-2023-hu.pdf> (2024.07.01.)
- Európai Tanács (2024): Az Európai Tanács következtetései, 2024. március 21–22. EUCO 7/24, 2024. március 22, Brüsszel. <https://www.consilium.europa.eu/media/70897/euco-conclusions-2122032024-hu.pdf> (2024.07.01.)
- Finke, Daniel (2009): Challenges to intergovernmentalism: An empirical analysis of EU treaty negotiations since Maastricht. *West European Politics*, Vol. 32, No. 3, 466-495. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402380902779055>
- Grinsven, P. van (2003): *Top Level Negotiations in the European Union: The European Council*. IIASA Interim Report.
- Henrikson, Alan K. (2001): A coming 'Magnesian' age? Small states, the global system, and the international community. *Geopolitics*, Vol. 6, No. 3, 49-86. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650040108407729>
- Holsti, Kalevi J. (1964): The concept of power in the study of international relations. *Background*, Vol. 7, No. 4. 179-194. <https://doi.org/10.2307/3013644>
- Horváth Zoltán (2005): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest, HVG Orac.
- Johansson, Karl M. (2017): The role of Europarties in EU treaty reform: Theory and practice. *Acta Politica* Vol. 52, No. 3, 286–305. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41269-016-0024-y>

- Kleine, Mareike – Risse, Thomas (2005): *Arguing and Persuasion in the European Convention*. Draft Report. Berlin, Center for Transatlantic Foreign and Security Policy, Otto Suhr Institute for Political Science, Free University Berlin.
- Laursen, Finn (2012): The Treaty of Nice: The Inadequate Preparation of Enlargement. In: Laursen, Finn (ed.): *Designing the European Union: From Paris to Lisbon*. London, Palgrave Macmillan. 196-216. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230367579_9
- Lehtonen, Tiia (2009): *Small States – Big Negotiations: Decision-Making Rules and Small State Influence in EU Treaty Negotiations*. Florence, European University Institute
- Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, amelyet Lisszabonban, 2007. december 13-án írtak alá. 2007.12.17. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL> (2024.07.01.)
- Maass, Matthias (2009): The elusive definition of the small state. *International Politics*, Vol. 46, No. 1, 65-83. DOI: <https://doi.org/10.1057/ip.2008.37>
- Moravcsik, Andrew – Nicolaïdis, Kalypso (1999): Explaining the Treaty of Amsterdam: Interests, Influence, Institutions. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, No. 1, 59-85. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00150>
- Mouritzen, Hans (1991): Tension between the Strong, and the Strategies of the Weak. *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 2, 217-230. <https://doi.org/10.1177/0022343391028002007>
- Navracsics Tibor (1998): *Európai belpolitika: az Európai Unió politikatudományi elemzése*. Budapest, Korona.
- Panke, Diana (2006): More Arguing Than Bargaining? The Institutional Designs of the European Convention and Intergovernmental Conferences Compared. *European Integration*, Vol. 28, No. 4, 357-379. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036330600853976>
- Panke, Diana (2010): Small states in the European Union: structural disadvantages in EU policy-making and counter-strategies. *Journal of European Public Policy*, Vol. 17, No. 6, 799-817. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2010.486980>
- Peterson, John – Bomberg, Elizabeth (1999): *Decision-making in the European Union*. Basingstoke, Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-27507-6>
- Phinnemore, David (2013): *The Treaty of Lisbon*. Palgrave Studies in European Union Politics. London, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137367877>
- Redmond, John (1996): From ‘European Community Summit’ to ‘European Council’: The Development and Role of Summitry in the European Union. In: Dunn, David H. (ed.): *Diplomacy at the Highest Level: The Evolution of International Summitry*. London, Palgrave Macmillan. 53-66. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-24915-2_4
- Reinhard, Janine – Biesenbender, Jan – Holzinger, Katharina (2014): Do arguments matter? Argumentation and negotiation success at the 1997 Amsterdam Intergovernmental Conference. *European Political Science Review*, No. 6, Vol. 2, 283-307. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773913000064>
- Reinhard, Janine – Biesenbender, Jan – Holzinger, Katharina (2014): Do arguments matter? Argumentation and negotiation success at the 1997 Amsterdam Intergovernmental Conference. *European Political Science Review*, No. 6, Vol. 2, 283-307. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773913000064>
- Schneider, Gerald – Cederman, Lars-Erik (1994): The change of tide in political cooperation: A limited information model of European integration. *International Organization*, Vol. 48, No. 4, 633-662. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300028332>
- Schneider, Gerald (2005): Capacity and Concessions: Bargaining Power in Multilateral Negotiations. *Millennium*, Vol. 33, No. 3, 665–689. DOI: <https://doi.org/10.1177/03058298050330031901>

- Slapin, Jonathan B. (2006): Who Is Powerful?: Examining Preferences and Testing Sources of Bargaining Strength at European Intergovernmental Conferences. *European Union Politics*, Vol. 7, No. 1, 51–76. DOI: <https://doi.org/10.1177/1465116506060912>
- Slapin, Jonathan B. (2008): Bargaining Power at Europe's Intergovernmental Conferences: Testing Institutional and Intergovernmental Theories. *International Organization*, Vol. 62, No. 1, 131-162. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818308080053>
- Slapin, Jonathan B. (2011): *Veto Power: institutional design in the European Union*. Michigan, University of Michigan Press. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.2012704>
- Stubb, Alexander (2002): *Negotiating Flexibility in the European Union: Amsterdam, Nice and Beyond*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781403907615>
- Takeda, Ken (2015): When Can Threats be Used in EU Treaty Negotiations?: Power, Interests and Normative Contexts. *WINPEC Working Paper Series*, No. E1510, September 2015.
- Tallberg, Jonas (2008): Bargaining power in the European Council. *JCMS: journal of common market studies*, Vol. 46, No. 3, 685-708. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2008.00798.x>
- Thorhallsson, Baldur – Wivel, Anders (2006): Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know? *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 4, 651-668, DOI: <https://doi.org/10.1080/09557570601003502>
- Thorhallsson, Baldur (2006): The Size of States in the European Union: Theoretical and Conceptual Perspectives. *Journal of European Integration*, Vol. 28, No. 1, 7-31. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036330500480490>
- Vital, David (1967): *The inequality of states: a study of the small power in international relations*. Oxford, Clarendon.
- Vital, David (1971): Analysis of Small Power Politics. In: Schou, August – Brundtland, Arne Olav (eds.): *Small States in International Relations*. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 15–29.
- Von Däniken, Franz (1998): Is the notion of Small State still relevant? In: Goetschel, Laurent (ed.): *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*. Dordrecht, Springer Science & Business Media. 43-48. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4757-2832-3_4
- Weldes, Jutta (1996): Constructing National Interests. *European Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 3, 275–318. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066196002003001>

Vivien Kalas: Balance of Power in the European Council

In November 2023, the European Parliament initiated a treaty amendment in accordance with its powers under the Treaties. Its proposal to restructure the Community's competences, reform decision-making and extend its own powers, among other things, would fundamentally change the framework for cooperation between European countries. The next step, which will lead to the start of negotiations on treaty change, is still to come, but any reform will ultimately have to be approved unanimously by the Heads of State or Government of the Member States. The aim of my research was to explore the power that nations have to pursue their interests in the European Council's decision-making on treaty change and the factors that influence whether a country succeeds in achieving its objectives. In my research, I used a secondary source analysis and concluded that three factors can be identified that influence the success of advocacy: domestic political factors, decision-making rules, and factors related to the political leader.

LACKÓ BENCE: POSZTAUTOKRATIKUS PÁRTOK ÉS ELITEK MINT JELENSÉGEK TOVÁBBGONDOLÁSA VÁLASZTÓI OLDALRÓL

DOI: 10.56965/2024.1.Laczkó

A tanulmány felépítése

A kutatás kontextusa a tranzitológia és a demokratikus visszacsúszás. Kulcsfogalmi az autokrácia utódpartja és az autokratikus elit. Előbbiek definiálása, azaz a szakirodalmi áttekintés, illetve példák nyújtása után térek rá arra, hogy miért hiányzik az eddigi kutatásokból a választói oldal vizsgálata, és hogy megítélésem szerint ez milyen módszertani szűkítésekkel végezhető el hatékonyan. Végül bemutatok egy esetet, amely lehetővé teheti a mélyebb vizsgálatot.

Demokratikus visszacsúszás

Az átmenet során fellépő demokratikus visszacsúszás egy sajátos jelensége, amikor a korábbi állampárt utódpartja, illetve a diktatúra egykori elitje tér vissza bizonyos idő elteltével a kormányzati hatalomba. A visszacsúszás a demokratikus intézményrendszer egyes elemeinek eróziója vagy megszűnése, jellemzően tudatos kormányzati politika eredményeként. Elsősorban a demokratizálódás utolsó, harmadik hullámához tartozó országokat érinti. A 2010-es évek óta vált hangsúlyossá, azóta csökken a liberális demokráciák száma a világban.

Az autokrácia utódpartja

A nemzetközi politikatudomány az előző évtizedben kezdett el szisztematikusan foglalkozni a diktatórikus rendszerek utódpartjainak a demokratikus pártversenyben elért sikereivel. Az *autokrácia utódpartja* (authoritarian successor party)¹ fogalmat James Loxton, a Sydney-i Egyetem összehasonlító politológia oktatója vezette be a szaknyelvbe 2015-ben.

Loxton definíciója szerint² az autokrácia utódpartja olyan párt, amelynek gyökerei az adott ország autokratikus időszakába nyúlnak vissza: vagy a diktatúra politikai bázisát adó (állam)párt vagy olyan pártszerveződés, amelyet a demokratikus átmenet során hoztak létre a diktatúrában fontos pozíciókat viselők. Létezésük célja mindkét esetben az, hogy az új rendszerben megkíséreljék visszaszerezni vagy megtartani a politikai hatalmat, vagy annak egy részét. Loxton azt találta, hogy a globális demokratizálódás 1970-es, 80-as években lezajlott harmadik hullámában érintett országok (Afrika, Dél-Amerika, Délkelet-Ázsia, Kelet-Európa államai) háromnegyedében létrejöttek ezek az utódpartok, felükben pedig képesek voltak ismét részt szerezni a politikai hatalomból.³ Az utódpartok a létrejötte független a megelőző diktatúra típusától: egypárti, személyközpontú vagy katonai diktatúrák végét követően egyaránt létrejöttek. Megállapítja, hogy sikerüket elsősorban a diktatúrától megörökölt, különböző jellegű erőforrásoknak köszönhetik, amelyek versenyelőnyt biztosítanak számukra az újonnan létrejött, az alapoktól építkező demokratikus pártokkal szemben. Széles körű elterjedésükből levonja a következtetést, hogy az autokráciák utódpartjai nem jelentenek anomáliát a demokratikus átmenet során, nem is okozzák feltétlenül annak kisiklását, hanem bizonyos ideig tartó jelenlétük természetes velejárója az új demokráciák működésének. Sőt, létezésük akár

¹ Loxton 2015. 157.

² Loxton 2016. 2-6.

³ Loxton 2016. 6-9.

előnyökkel is járhat: a demokráciában kormányzó új politikai erőkkel szemben a kezdetektől garantálják a versenyképes ellenzék jelenlétét, illetve a hatalomváltásban érdekelt csoportok törekvéseit a demokratikus versenybe csatornázzák be, csökkentve a rendszerrel szembeni, akár erőszakos fellépés esélyét.⁴

Néhány további kapcsolódó fogalom

James Loxton az autokrácia utódpartja főfogalomhoz kapcsolódóan ezek teljesítményének vizsgálatához bevezeti a politikai erőforrásként szolgáló *autokratikus örökség* (authoritarian inheritance)⁵ fogalmát. A megörökölt, megtartott erőforrás lehet a párt brandjének ismertsége, területileg kiépített szervezete, korábban kialakított patrónus-kliens hálózatai, finanszírozásának meglévő erős alapjai, valamint a múltban megalapozott belső kohéziója. Meg kell még említeni az olyan kevésbé megfogható tényezőket, mint az országgal és lakóival kapcsolatban felhalmozott ismeretek, és az eközben megszerzett politikai és vezetési képességek.⁶

Loxton egy későbbi tanulmányában egy tágabb összefoglaló fogalomba ágyazza az autokrácia utódpartja-jelenséget: az *autokratikus maradványokhoz* (authoritarian vestiges)⁷ az utódpartok mellett a demokrácia működésének kereteit biztosító, de még a diktatúra időszakában született alkotmányokat, valamint az új berendezkedés intézményrendszerén belül fennmaradt ún. autokratikus enklávákat sorolja.

Példák autokratikus utódpartokra

A posztszovjet és posztkommunista térség utódpartjai. A ghánai Nemzeti Demokrata Kongresszus (NDC), amely a katonai diktatúra 1992-es megszűnése óta máig az egyik váltópárt az országban. A Guatemalai Köztársasági Front (FRG), amely a katonai diktatúra 1989-es megszűnésekor jött létre, és jelöltje 1999-ben elnökválasztást nyert.

A továbblévő autokratikus elit

Michael Albertus, a Chicago-i Egyetem politológiai professzora 2019 óta vizsgálja a bizonyos pozíciókat a demokráciában is megőrizni vagy visszaszerezni képes korábbi *autokratikus elit* (authoritarian elites)⁸ jelenségét. Kutatásának tárgya a latin-amerikai rendszerváltások a 20. századtól napjainkig. Annak magyarázatát keresi, hogy a diktatórikus rendszerek elitjei miként képesek megtartani vagy visszaszerezni a politikai és gazdasági pozícióikat a demokratikus átmenet során, vagy azt követően. A hatalomhoz és befolyáshoz visszavezető út egyaránt vezethet választáson vagy kinevezésen keresztül, illetve jelentős (korábban) állami vállalatok vezető pozícióinak elfoglalásán át. Albertus az okok keresését az átmenet jellegének vizsgálatán keresztül közelíti meg: azt találja, hogy békés, tárgyalásos demokratizálódás során, amikor a távozó elitnek lehetősége van beleszólni az új intézményi és jogszabályi környezet megalkotásába (elsősorban az alkotmányozásba)⁹ jelentős az esély arra, hogy a hatalmi pozíciók egykori betöltőire ne szabjanak ki büntetést vagy közéleti tevékenységtől való eltiltást

⁴ Loxton 2016. 29.

⁵ Loxton 2016. 9.

⁶ Loxton 2016. 9-15

⁷ Loxton 2021. 145.

⁸ Albertus 2019. 728.

⁹ Albertus 2019. 734.

korábbi tevékenységük miatt, és így a volt elit a siker nagyobb esélyével próbálkozzon pozícióinak megőrzésével vagy későbbi visszaszerzésével.¹⁰

Példák demokráciában megmaradt autokratikus elitekre

A 80-as, 90-es évek fordulóján demokratizálódott Kelet-Európából példa az 1989-ben megválasztott Szejm, közelebből annak kommunista politikusoknak és két szatellitpártjuknak fenntartott képviselői helyei. Az állampárt csak a szatellitpártok ellenzék mellé átállásával vesztette el többségét, ennek köszönhetően teljesebben ki a rendszerváltás.

A 80-as években demokratizálódott Dél-Amerikából a legérzékletesebb példa Chile, ahol az 1990-es demokratizálódás után is hatályban maradt az 1980-as alkotmány, amelyből csak 2005-ben kerültek ki a kinevezett, illetve a hivatalukat élethosszig betöltő szenátorok, valamint a hadsereg kiemelt szerepe, felelőssége a demokratikus rendszer felé.

A választói oldal vizsgálata

Mind Loxton, mind Albertus az autokráciák utódpartjai, illetve a nem pártba szerveződő egykori diktatórikus politikai és gazdasági elitek továbbélését és visszatérését mint jelenségeket elsősorban intézményi oldalról közelíti meg: az utódpartok szervezeti és anyagi erőforrásainak, illetve a távozó elitek által befolyásolt alkotmányozásnak a hatásait vizsgálják. Az utódpartok esetében nevezhetjük ezt a pártverseny kínálati oldalának is. A társadalmi, illetve választói keresleti oldal vizsgálata kevés figyelmet kapott munkáikban.

A fentiekből kifolyólag én azt vizsgálnám, hogy milyen társadalmi viszonyok kedveznek az autokratikus utódpartokhoz tartozó politikusok sikerének: közelebből a választói értékrendet és attitűdöket tennem kutatásom tárgyává. Megítélésem szerint ennek hatékony, minél több zavaró változót kizáró vizsgálatához szűkíteni érdemes a kutatás keretét: olyan politikai rendszerekkel rendelkező országokat vizsgálnék, amelyben a választásokon egyértelmű a szavazók előtt, hogy a korábbi elnyomó rendszer képviselője, illetve más, ilyen terhelt múlttal nem rendelkező politikusok között döntenek. Vagyis elnöki (és félelnöki) rendszerekben lezajló közvetlen államfőválasztások kontextusában vizsgálnám a választói magatartás mögött meghúzódó okokat. A vizsgált esetek alanya a korábbi diktatúra első vagy legfeljebb második embere lenne, mert velük kapcsolatban feltételezhető az, hogy a választók kellően nagy aránya tisztában van (vagy lehetne) korábbi tevékenységükkel, amikor eldönti, rá adja-e szavazatát vagy sem.

A választói attitűdök feltárásának forrásai idősoros (nemzetközi és nemzeti) társadalmi értékvizsgálatok, valamint szociológiai kutatások összevetése közvélemény-kutatási eredményekkel és választásstatisztikai adatokkal. Kedvező esetben meghatározható egy átbillenési pont, amelyen túl, ha a demokratikus és összetartó attitűdök kellően gyengék, valószínűvé válik az előző rendszer valamilyen formában történő restaurációja.

A társadalmi környezettel kapcsolatos feltételezésem az, hogy a hatalomgyakorlása során egy adott etnikai és/vagy vallási csoportra kiemelten támaszkodó, annak különböző előnyöket biztosító diktátor később a demokráciában számíthat arra, hogy ezen réteg jelentős arányban kitart mellette. Feltételezem továbbá, hogy azokban az országokban, ahol a demokratizálódást követő években is viszonylag alacsony a demokratikus értékekhez és az emberi jogi alapelvekhez való kötődés, illetve a társadalmi kohézió és szolidaritás szintje, nagyobb hajlandóságot mutatnak a választók a korábbi elnyomó vezető támogatására.

¹⁰ Albertus 2019. 730.

Ebből – az esetek jól körülhatárolható szűkebb körére, a végrehajtó hatalmat közvetlen választás útján betöltő országokra nézve – következtetés vonható le az autokráciák személyi örökösének politikai sikerei számára kedvező társadalmi körülményeket tekintve.

Példák újra megválasztott diktátorokra

Az alábbi táblázatban néhány példát hozok arra, hogy a hatalomgyakorlásuk után később választást nyert diktátorok jelensége Afrikában, valamint Közép- és Dél-Amerikában egyaránt megfigyelhető, nyelvterülettől függetlenül.

Táblázat 1. Választásokon győztes diktátorok az ezredforduló környékén¹¹

Név	Ország	Diktatúra időszaka	Választási győzelem éve
Mathieu Kérékou	Benin	1972-1991	1996
Hugo Banzer	Bolívia	1971-1978	1997
Daniel Ortega	Nicaragua	1979-1985	2007
Dési Bouterse	Suriname	1980-1987	2010

Egy lehetséges esettanulmány kiindulópontjai: Nigéria

A használt visszatérés-fogalom pontos definiálása: A végrehajtó hatalmat diktátorként gyakorló politikus elhagyja addigi pozícióját, majd egy később megtartott szabad választáson az adott választási rendszer szerint megfelelő választói többséget maga mögé állítva visszaszerzi azt, immár egy demokratikus politikai rendszerben, annak korlátai között töltve be korábbi tisztségét. Ennek a tisztségnek megítélésem szerint közvetlenül választottnak kell lennie, mivel ebben az esetben tételezhető fel az, hogy a szavazók tudatosan döntenek arról, hogy visszahelyezik-e a politikai rendszer élére a korábbi elnyomó rendszer működtetőjét és szimbólumát – tehát az államfői tisztségről és közvetlen elnökválasztások vizsgálatáról van szó. A – nevében – ugyanazon tisztség először nem választott, majd választott úton történő betöltése között úgy gondolom, el kell telnie egy bizonyos időintervallumnak: az egykori diktátornak ellenzékéből, hatalmi pozíción kívülről kell megpróbálnia visszaszerezni korábbi pozícióját, mivel így zárható ki az, hogy a választók elsősorban az esetleges negatív következményektől, későbbi kormányzati döntések okozta hátrányoktól tartva adják rá szavazatukat.

Egy visszatérés lekövetése: Nigéria, Muhammadu Buhari egykori katonai diktátor és későbbi köztársasági elnök. Nigéria 1960-as függetlenedéséről 1999-ig, a mai negyedik köztársaság megszületéséig összesen tíz olyan év volt, amelyben nem egy katonai diktátor irányította az országot. A nyolc ilyen vezető közül Buhari volt az ötödik. Élete során tipikus katonai karriert futott be. 32 évesen alezredesi rangban volt, amikor 1975-ben részt vett az akkori katonai junta megbuktatásában, és egy új pozícióba segítésében. A következő években régiókormányzó, majd az olajkincsért felelős miniszter volt. Miután a junta vezetője 1979-ben úgy döntött, hogy átadja a hatalmat egy polgári kormányzatnak, Buhari az Egyesült Államokban képezte tovább magát. 1983-ban vezérőrnagyi rangban vezette azt a puccsot, amely után ő lett az ország katonai államfője. Hatalomátvételét a demokratikus rendszerben megtapasztalt kiterjedt korrupcióval indokolta, majd megalapozva a szigorú és hajlíthatatlan katonatiszt imázsát, olyan intézkedéseket hozott, amelyek szerinte a társadalom morális

¹¹ Forrás: saját gyűjtés.

állapotát és fegyelmezettségét javították. 1985-ben egy újabb katonai puccs távolította el az ország éléről, ami után éveket töltött házi őrizetben. Ezt rövid demokratikus időszak, majd egy újabb katonai diktatúra követte, amely 1994-ben Buharit tette meg az olajbevételeket kezelő alap vezetőjévé. A pozíciót az 1999-es demokratizálódásig töltötte be. Az ebben az évben megtartott elnökválasztáson nem indult, az ezt követő öt voksoláson viszont minden alkalommal megmérettette magát (2003, 2007, 2011, 2015, 2019). A felerészt muszlimok és keresztények lakta Nigériában az iszlám vallást követő Buhari a szavazatok harmadát szerezte meg, amikor keresztény vallású jelölttel nézett szembe (2003, 2011), és az ötödét, amikor egy másik muszlimmal (2007).¹² 2015-ben végül Buhari a szavazatok 54%-át megkapva megnyerte a negyedik választását,¹³ köszönhetően annak, hogy az őt korábban indító két párt egyesült két másik ellenzéki erővel, és hogy az új szerveződés elnökjelölő kongresszusán meg tudta szerezni a küldöttek 57%-ának támogatását. Így minden korábbinál nagyobb politikai háterszagra támaszkodva, – részben a kormánypártból kiszorult – keresztény politikusok támogatását is bírva indulhatott el a 16 éve hatalmon lévő, az olajár csökkenése miatt gazdasági nehézségekkel küzdő, a Boko Haram erőszakhulláma miatt pedig a lakosság biztonságának szavatolására is egyre inkább képtelen kormánypárt jelöltjével szemben. 2019-ben csökkenő szavazatszámmal, de stabil szavazataránnyal nyert újraválasztást,¹⁴ a maximális két négyéves ciklus töltve el Nigéria élén.

Előzetes következtetések:

- A katonai államfői időszaka jelentette ismertség, valamint a tény, hogy ő volt országa egyetlen olyan muszlim exdiktátora, aki később választásokon is indult, segítette abban, hogy Nigéria iszlám vallású közössége szinte egy tömbként lássa benne érdekeinek képviselőjét.
- A választási áttörést az hozta meg számára, hogy képes volt vallási törésvonalakon túlnyúlóan politikai szövetségeket kötni.
- Hozzájárult sikeréhez, hogy egy olyan évben volt az első alkalommal egységesült ellenzék jelöltje, amikor a kormánypárt gazdasági kormányzásával való elégedetlenség korábban nem látott méreteket öltött.
- A romló biztonsági helyzetben váratlanul előnyt jelentett számára a múltja: riválisával ellentétben az „emberek tábornoka” szlogennel kampányoló Buhariról elhitték a választók, hogy szigorúan és hatékonyan lépne fel a Boko Harammal szemben.
- Minél későbbi választásról van szó, a választójogosultak (a 18 év feletti lakosság) annál nagyobb arányának nem lesz közvetlen emléke a katonai diktatúrákról: Nigériában a medián életkor 17 év,¹⁵ és a lakosság 43%-a 14 év alatti.¹⁶ Buhari 72 évesen, katonai államfősége után 30 évvel nyert elnökválasztást.
- Feltárásra vár a demokratikus értékek iránti elkötelezettség, illetve a demokratikus működéssel való elégedettség csökkenése és a demokrácia előtti időszakot szimbolizáló személy választási áttörése közötti kapcsolat. 2000-ben, a nigériai demokrácia első évében a lakosság 81%-a támogatta, hogy az országban demokratikus rendszer legyen, és még többen, 84%-uk volt elégedett azzal, ahogy a fennálló politikai rendszer

¹² Oyeniyi 2015. 323.

¹³ How Buhari Won. NewAfricanMagazine.com
<https://newafricanmagazine.com/10818/> (2024.07.01.)

¹⁴ Vörös 2019. 113.

¹⁵ Nigeria's Median Age. WorldEconomics.com
<https://www.worldeconomics.com/Demographics/Median-Age/Nigeria.aspx> (2024.07.01.)

¹⁶ Nigeria: Age Structure from 2012 to 2022. Statista.com
<https://www.statista.com/statistics/382296/age-structure-in-nigeria/> (2024.07.01.)

működött.¹⁷ A legutóbbi, 2022-es adatok szerint már csak 70%-os volt a demokrácia támogatottsága, miközben az annak működésével való elégedettség 21%-osra zuhant.¹⁸

¹⁷ Bratton-Lewis 2000. 6.

Bratton-Lewis 2000. 11.

¹⁸ Duntoye-Galileo-Mbaegbu 2023. 7.

Duntoye-Galileo-Mbaegbu 2023. 9.

Felhasznált irodalom

- Albertus, Michael (2019): The Fate of Former Authoritarian Elites Under Democracy. The Journal of Conflict Resolution, 63 (3) DOI: <https://doi.org/10.1177/0022002718761791>
- Bratton, Michael - Lewis, Peter (2000): Attitudes to Democracy and Markets in Nigeria. Afrobarometer Paper No. 3
- Duntoye, Joseph - Galileo, Amara, - Mbaegbu, Raphael (2023): Nigerians Want Democracy, Though Dissatisfaction Rises Amid Worsening Economic Conditions. Afrobarometer Dispatch No. 606
- How Buhari Won. NewAfricanMagazine.com, 2015.05.07. Online elérés: <https://newafricanmagazine.com/10818/> (2024.07.01.)
- Loxton, James (2015): Authoritarian Successor Parties. Journal of Democracy, 26 (5) DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0052>
- Loxton, James (2016): Authoritarian Successor Parties Worldwide: A Framework for Analysis. Kellogg Institute for International Studies, working paper no. 411
- Loxton, James (2021): Authoritarian Vestiges in Democracies. Journal of Democracy, 32 (2) DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2021.0025>
- Nigeria: Age Structure from 2012 to 2022. Statista.com Online elérés: <https://www.statista.com/statistics/382296/age-structure-in-nigeria/> (2024.07.01.)
- Nigeria's Median Age. WorldEconomics.com. Online elérés: <https://www.worldeconomics.com/Demographics/Median-Age/Nigeria.aspx> (2024.07.01.)
- Oyeniya, Bukola: General Muhammadu Buhari and Nigerian Politics, 1983-2011. In: Adekunle, Julius – Apollos Nwauwa (szerk.): Nigerian Political Leaders: Visions, Actions, and Legacies. New Jersey, Goldline & Jacobs Publishing, 2015. pp. 311-328.
- Vörös Zoltán: A nigériai választások és a szimulált demokrácia. Parlamenti Szemle, 2019/1, pp. 107-119.

Bence Laczkó: Examining the Phenomena of Post-autocratic Parties and Elites from the Perspective of the Voters

A peculiar phenomenon of democratic backsliding during transition is the case when the successor party of the former ruling party or parts of the preceding dictatorship's elite return to power after a period of time in democracy. Authoritarian successor parties and authoritarian elites separately have been the subject of research since the last decade. The focus in examining the former were political resources, whereas in the latter was the institutional design of the democratic system. Insofar there has been a lack of interest in the voters themselves, who ultimately make the decision on the fate of political competitors – the task at hand is exploring society's value system, and whether it is more conducive to the success of successor parties with inherited resources and surviving elites permitted to play continuing political role. This can be achieved through the simultaneous examination of societal attitude surveys and electoral statistics. The cases that are subject to the research should be restricted to direct presidential elections, and strictly those which had the former head of the autocratic regime running: thus it can be made sure that the voters' decision was made at least partially based on their attitude towards the past dictatorship – and autocratic rule per se –, and democratic values, or at least the current state of democracy in the country.

MISKÓ DÁVID: A FŐVÁROSI TAKTIKAI SZAVAZÓK NYOMÁBAN: EGY KVALITATÍV KUTATÁS BEMUTATÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE

DOI: 10.56965/2024.1.Misko

Bevezetés: Mit is szeretnénk megtudni?

A választói magatartás magyarázatára számos megközelítésből születtek már empirikus kutatások. Országspecifikus sajátosságok és a módszertani sokszínűségnek köszönhetően gazdag szakirodalmi paletta áll rendelkezésre a leadott szavazat és a szavazás motivációja közötti – sokszor látens – kapcsolat magyarázatára. A taktikai szavazás feltárására és megértésére tett törekvések szintén a választói viselkedés-kutatás meglévő „arszenálját” gazdagítják. A taktikai választói viselkedés vizsgálata azonban nem egyszerű, és az eredmények sokszor kérdéseket hagynak maguk után. A kutatásokat sok esetben a rendelkezésre álló erőforrások és e erőforrások által meghatározott módszertani irányok befolyásolják. A közbeszédben ráadásul a taktikai motiváció-vezérelte voksolást jó néhányszor szkepticizmus öleli, és megkérdőjelezi e viselkedés életszerűségét a választók körében. A lehetséges taktikai motivációk feltárására és létezésük bizonyítására ezért sokszor „finomabb” módszerek szükségesek.

Hazánkban a taktikai szavazást a legtöbb esetben eddig területi adatokból, illetve az egyéni és listás ági szavazatok különbségéből elvégzett elemzések segítségével próbálták bizonyítani; a mélyebb taktikai motivációk feltárására nem igazán születtek próbálkozások.¹ A jelen tanulmányban vázolt kvalitatív kutatás, amely egy vinyetta módszerrel kiegészített fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat, azonban erre tesz kísérletet.

A kutatás elsősorban arra volt kíváncsi, hogy megfigyelhető-e taktikai szavazás, és ha igen, milyen motivációk vezérelhetik ezt a választói aktust. Továbbá azt is szeretne meg tudni, hogy ez a jelenség mennyire ismert, illetve mennyire gyakori viselkedési forma a választók körében. A vizsgálat fókuszja egyelőre csak a fővárosi lakókra korlátozódott, mert egyrészt egy „megfoghatóbb”, zártabb kontextusban kívántam mérni a jelenséget, hogy aztán a kapott empiriák alapján később az egész ország területére elvégezhető mintázatot nyújtsak, másrészt, a rendelkezésre álló erőforrások ennek a szűkített verzióknak kedveztek.

A tanulmány először betekintést enged a taktikai szavazás elméleti keretébe, ahol az Olvasó megismerkedhet e választói magatartás sokszínű motiváció-készletével, majd az elvégzett kutatás módszertanát és eszközkészletét mutatja be. Az eredmények elemzését követően konklúziókat igyekszik levonni a kutatás egészére, magára a jelenségre, és a további kutatási lehetőségekre.

Mikor történik taktikai szavazás?

A taktikai szavazás² a választói magatartás három fő alaptradícióján³ belül a közgazdasági/racionális tradícióhoz⁴ tartozik, mert annak sajátosságai határozzák meg e

¹ Lásd például Tóka Gábor, Török Gábor, Kmetty Zoltán és Carolina Plescia elemzéseit.

² A taktikai szavazást sok más kutatásban stratégiai, kifinomult szavazásnak is nevezik. Én a taktikai jelzőt használom.

³ A választói viselkedéskutatás három fő tradíciója: szociológiai, pártidentifikációs (szociálpszichológiai, Michigani) és a racionális/közgazdasági tradíciók. Ezek bővebb ismertetése a tanulmány fókuszát tekintve nem szükséges.

⁴ E tradíció megalkotása Anthony Downs nevéhez köthető (An Economic Theory of Democracy, 1957).

választói magatartás értelmezési keretrendszerét.⁵ A racionális alaptradíció értelmében a választók felismerik saját önérdéküket, majd e önérdék alapján megvizsgálják és értékelik a rendelkezésre álló politikai alternatívákat, és arra a politikai erőre szavaznak végül, amely megválasztása a választó saját érdekének a legmegfelelőbb⁶, amellyel a saját politikai céljaik leginkább megvalósulhatnak.⁷ Ezzel együtt kiszámolják a választásból származó hasznukat, és a legnagyobb hasznot ígérő, vagy legkevésbé „költséges” alternatívát választják.⁸ A választó számára így a szavazás, a szavazat csak csupán egy eszköz politikai céljainak eléréséhez.⁹

A fent vázolt alapkontextust kiegészítve taktikai szavazás akkor történik, ha a választó nem az őszinte preferenciájának megfelelően szavaz, hanem a választási eredmény valamilyen számára kedvező irányba történő befolyásolási szándéktól vezérelve egy másik pártra vagy jelöltre voksol.¹⁰ Alapdefiníció szerint felismeri „kedvenc” (azaz preferált) pártjának, jelöltjének mandátumszerzési esélytelenségét egy adott választókerületben, és a győzelemre esélyes jelölt valamelyikére voksol racionális kalkulációkat követően, hogy így befolyásolja a választások kimenetelét egy számára kedvező „haszon” megszerzése végett.¹¹ A taktikai szavazás jelöltek és pártok irányába is megvalósulhat, és az esélytelenség észlelésén kívül még számos más motiváció ösztönözheti ezt a viselkedési formát.¹²

A nem a legpreferáltabb pártra való voksolás mellett más kritériumoknak is teljesülniük kell, hogy biztosan taktikai viselkedésről beszélhessünk. A választóknak ezenfelül ugyanis rendelkezniük kell elvárásokkal, amelyek alapján súlyozza a politikai szereplőket¹³, és elengedhetetlen, hogy a nem pártpreferenciájának megfelelő szavazattal mindenképp befolyásolni akarja a választás végeredményét.¹⁴

Koalíciós kormány vezette országokban létezik az úgynevezett koalíciós taktikai szavazás egy sajátosabb megközelítése is, amelyben a választó azért nem a legpreferáltabb pártjára vagy jelöltjére szavaz, hogy taktikai szavazatával egy céljainak megfelelő kormánykoalíció valósulhasson meg a választások után.¹⁵

Mindezekkel szemben, ha a szavazó pártpreferenciájának megfelelően szavaz, és nem végez különösebb racionális kalkulációkat, úgynevezett őszinte szavazatot ad le, amely semmi esetre sem tekinthető taktikainak.¹⁶

A taktikai szavazás elmélete olyan választókat feltételez, akiket foglalkoztatnak a politikai eredmények, a különböző politikai pártokkal kapcsolatban preferenciákkal rendelkeznek, és kalkulálnak más választók viselkedésével, illetve a választás után győztes politikai szereplők lehetséges magatartásával.¹⁷ Ezekhez rendelkeznek elvárásokkal a közelgő választási eredményekkel, és más választók viselkedésével kapcsolatban.¹⁸ Racionálisan instrumentálisak, mert szavazatukra a választási végeredményt befolyásoló eszközként tekintenek csupán.¹⁹ A kalkulációikhoz továbbá nélkülözhetetlen, hogy a jelöltek esélyeiről

⁵ A közgazdasági/racionális tradíció számos más irányzatnak is megágyazott, azonban a tanulmány témáját tekintve ezek ismertetése szintén nem szükségeszerű.

⁶ Enelow-Hinich 1984. 145.

⁷ Harrop-Miller 1987. 130.

⁸ Evans 2004. 71.

⁹ Harrop-Miller 1987. 146.

¹⁰ Muller-Page 2015. 3839-3840.

¹¹ Cox 1997. 71.

¹² Harfst-Blais-Bol 2018. 54.

¹³ Gschwend-Meffert 2017. 343.

¹⁴ Rosema 2004. 6.

¹⁵ Meffert-Gschwend 2010. 340.

¹⁶ Gschwend-Meffert 2017. 343.

¹⁷ Fredén 2016. 13-14.

¹⁸ Meffert-Huber-Gschwend-Pappi 2011. 804.

¹⁹ Herrmann 2015. 117.

információkkal rendelkezzenek, és szoros versenyt vizionáljanak, tehát információkat gyűjtsenek.²⁰

A taktikai szavazás összegezve tehát egy olyan választói magatartást jelöl, amelyben a szavazat nem a legpreferáltabb pártra adatik azért, hogy ezzel a választó valamilyen sajátos céltól, motivációtól vezérelve taktikai szavazatával a választás végeredményére befolyással legyen. Ezek a taktikai motivációk azonban számos formában jelentkezhetnek. A szakirodalom megkülönböztet tipikusan egyszerű többségi, és koalíciós kormányt ígérő választásokon előforduló ösztönzőket. Én alapvetően úgy vélem, hogy a koalíciós taktikai szavazás motivációi is jelentkezhetnek többségi elvű rendszerekben, főleg akkor, ha a vegyes választási rendszer megágyaz a taktikai szavazatmegosztásnak^{21,22}, vagyis annak a viselkedési formának, amelyben a választó az egyéni listás vagy a pártlistás ágon szavaz valamilyen motivációtól vezérelve taktikailag.²³

A taktikai szavazás (ide értve a szavazatmegosztást – koalíciós kormány esetében is) leginkább vizsgált motivációja a szavazatpazarlás²⁴ elkerülésének ösztönzője. Ekkor a választó felismerve preferált pártjának vagy jelöltjének esélytelenségét, a győzelemre esélyes jelölt valamelyikére szavaz, hogy elkerülje szavazatának elpazarlását egy gyenge jelöltre, és az esélyes jelöltre való voksolással mindenképp megtartsa szavazatának a választási végeredményre gyakorolt befolyását.²⁵

A küszöbbitosítási stratégiát követve a választó olyan pártra szavaz, amely esélyes, hogy nem lépi át a választási küszöböt, és így nem kerül be a törvényhozásba. A szavazót ekkor leginkább az motiválja, hogy szavazatával bejuttasson egy olyan kisebb pártot a parlamentbe, amely a számára preferált felálló kormány(koalíció) tagja lehet.²⁶

A választó azért is szavazhat taktikailag (vagy taktikailag oszthatja meg szavazatát), hogy befolyásolja a kormánykoalíciós tárgyalásokat vezető párt „személyét”²⁷, esetleg valamilyen számára preferált szakpolitikai irány képviselőjéhez jusson a törvényhozásban²⁸; esélyt adjon egy pártnak, hogy az ne tűnjön el a választások után²⁹; számára kedvező ideológiai összetételű kormánykoalíció valósuljon meg³⁰; erős ellenzékot lásson a választások után a törvényhozásban, így garantálva a parlamenti vita megvalósulását; vagy esetleg pártmértébeli, miniszterelnök személyével kapcsolatos megfontolások vezérlik.³¹

Bizonyos esetekben a taktikai szavazást az inkumbens kormány leváltása, megbuktatása³², illetve a „legutáltabb” párt vagy jelölt gyengítése is ösztönözheti.³³ Olykor valamilyen nem kívánt választási outcome³⁴ (esetleg nem kívánt kormánykoalíció) ellen voksolhat taktikailag.³⁵

²⁰ Rich 2015. 301.

²¹ Plescia 2016.

²² Szavazatmegosztás (ticket-splitting) jelenségét leginkább koalíciós kormány-választás környezetében vizsgálták, de meglátásom szerint motivációik vizsgálhatóak nem koalíciós kormányt eredményező választásokon is, mivel a választó két, részben független választási ágon fejezheti ki preferenciáit, politikai céljait.

²³ Gschwend 2004. 32-34.

²⁴ Alapművek: Duverger 1959.; Cox 1997.

²⁵ Abramson-Aldrich-Blais-Diamond-Diskin-Indridason-Lee-Levine 2010. 63.

²⁶ Fredén 2016. 19.

²⁷ Cox 1997. 194.

²⁸ Fredén 2016. 20.

²⁹ Downs 1997. 49-50.

³⁰ Kedar 2009. 27.

³¹ Rosema 2004. 6-8.

³² Johnston-Pattie 1991. 95.

³³ Lanoue-Bowler 1992. 145.

³⁴ Yuval-Herne 2005. 218-219.

³⁵ Gschwend-Meffert-Stoetzer 2017. 644.

Egy másik motivációt jelenthet a fékek és ellensúlyok rendszerének biztosítása. Ez esetben a választó azért szavaz taktikailag, hogy elkerülje a túlzott hatalomkoncentrációt: egy párt túlhatalmát az országban, a különböző intézmények felett.³⁶

A fenti motivációk leginkább a pszichológiai ösztönzők csoportjába tartoznak. Léteznek ugyanakkor taktikai szavazást serkentő intézményi ösztönzők is.

Az egyszerű többségi elven működő választási rendszerek motiválják leginkább a taktikai szavazást, mert a leadott szavazat és az abból „formálódó” mandátum között kiszámíthatóbb a kapcsolat, így a választó könnyebben kalkulál. Ezzel szemben arányosabb választási rendszerekben már nem egyértelmű ez a kapcsolat, így a kalkulációk is bonyolultabbá válnak. Így, a taktikai szavazás kevésbé lesz ösztönzött.³⁷ Emellett minél nagyobb a körzeti magnitúdó, vagyis az egy választókerületben kiosztható mandátumok száma, annál valószínűtlenebb a taktikai szavazás.³⁸ A relatív magas választási küszöb is csökkentheti a taktikázás valószínűségét, mivel a relatíve magas küszöböt meghaladni nem képes pártoktól elfordul a választó.³⁹ A kétfordulós választási rendszer is a taktikai viselkedés ellen hat, hiszen az elsőforduló leginkább a pártpreferenciaalapú szavazásnak kedvez.⁴⁰ Az egyéni preferencia kifejeződését nehezebbé tevő zárt pártlista⁴¹, és a választási ágak közötti kapcsolat is (főleg a taktikai szavazatmegosztás révén) a taktikai szavazás valószínűségét növelheti.⁴²

Kutatási feltevéseim

Az elméleti keret általános, de átfogó bemutatása elengedhetetlen volt ahhoz, hogy érzékeltessem, mi alapján fogalmazódtak meg a kutatási feltevéseim.

A kutatási feltevések megfogalmazásakor elsősorban azokkal a taktikai motivációkkal számoltam, amelyeket a leginkább plauzibilisnek találtam a magyar – illetve a fővárosi – választók körében. Az összes ösztönző tesztelésére amúgy sem nyílt volna lehetőség főleg az időkorlátokat tekintve; a kutatás inkább a taktikai szavazás társadalmi beágyazottságának és gyakoriságának egy átfogóbb feltárására vállalkozott. Ezek a feltevések határozták meg továbbá a fókuszcsoporthoz tartozó kutatás kérdésblokkjainak tematikáját és vezérfonalát.

Az általam kiválasztott, plauzibilisnek vélt motivációk a következők voltak:

- hatalomkoncentráció elkerülése, fékek és ellensúlyok biztosítása;
- kormányváltás/inkumbens megbuktatása;
- valamilyen kívánt szakpolitikai reprezentativitás elérése;
- parlamenti sokszínűség és vita visszaállítása, pártméretbeli megfontolások;
- szavazat elpazarlásának megakadályozása.

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatás felépítése kormánypárt-ellenzék dichotómiában gondolkodott, így a kutatási feltevések is e logika mentén születtek.

Míndezek alapján a fókuszcsoporthoz tartozó kutatás a következőket kívánta bizonyítani vagy cáfolni:

³⁶ Gschwend-Meffert 2017. 348-351.

³⁷ Harkányi 2018. 119.

³⁸ Cox 1997. 99-100.

³⁹ Rosema 2004. 10.

⁴⁰ Harkányi 2018. 120-121. (Lásd még Sartori 1994. 63.)

⁴¹ Harkányi 2018. 121.

⁴² Riera-Bol 2017. 585-599.

- K1: A fővárosi választók (alanyok) egy része – főként taktikázás miatt – racionális választó.
- K2: A fővárosi választók (alanyok) ismerik a taktikai szavazást.
- K3: Vannak olyan fővárosi kormánypárti választók (alanyok), akik a következő okok miatt taktikailag szavaznak, vagy megosztják taktikailag a szavazatukat:
 - túlzott hatalomkoncentráció elkerülése
 - szakpolitikai sokszínűség, parlamenti vita (erősebb ellenzékkel) elérése
- K4: Vannak olyan fővárosi ellenzéki szavazók (alanyok), akik a következő okok miatt taktikailag szavaznak, vagy megosztják taktikailag a szavazatukat:
 - az inkumbens kormány leváltása
 - szakpolitikai sokszínűség, parlamenti vita (erősebb ellenzékkel) elérése
- K5: A fővárosi választók (alanyok) ismerik a választási rendszer taktikai szavazásra ösztönző tulajdonságait.

Az első két kutatói feltevés azt vizsgálja, hogy egyáltalán vannak-e olyan fővárosi lakók, akik taktikailag szavaznak. Ha igen, akkor feltehető körükben a racionalitás; vagyis felismerik önérdüküket, annak megfelelően szavaznak, és mindehhez információt gyűjtenek. A második és harmadik kutatói feltevés a kiválasztott taktikai motivációk alapján történő szavazási mintázatokra keres bizonyítékot. Alapvetően azt feltételezem, hogy a kormánypárti és az ellenzéki támogatóknak más-más motivációjuk lehet a taktikai szavazásra vagy szavazatmegosztásra.

Az utolsó feltevés a fővárosi taktikai választói magatartás létezését hívatott megerősíteni, hiszen egy racionális kalkulációkat végző (taktikai) szavazónak ismernie kell a választási rendszer ösztönző hatását. A kérdés alapvetően azért került feltevésre, mert az elméleti keretben tárgyalt intézményi ösztönzők alapján úgy gondolom, hogy a hazai választási rendszerünk motiválja a taktikai szavazást, mivel az egy egyfordulós, jelentős többségi elemeket mutató (relatív többségi elven kiosztott egyéni választókerületi mandátumok, 106 darab a 199-ből), alacsony magnitúdójú (egy mandátum/körzet), zárt listás és viszonylag magas választási küszöbvel (5%) rendelkező rendszer.⁴³ Igaz, hogy vegyes típusú, ezért a választók egyéni és listás ágon is szavazhatnak, de mivel a szavazatok (tehát ágak) között a győztes- és veszteskompenzáció miatt kapcsolat áll fenn⁴⁴, így, ha a választó az egyéni választókerületi jelölt győzelme mellett a pozitív és negatív töredékszavazatokkal is kalkulál, akkor a taktikai voksolás motivált lehet. Ráadásul, ahogy fentebb is említettem már, a szavazatmegosztás további lehetőséget nyújt a hazai választók számára a preferenciáik, taktikai megfontolásaik kifejezésére.

A kvalitatív kutatás módszertana

Ahogy a bevezetőben már említésre került, vinyetta módszerrel kiegészített fókuszcsoporthoz kutatás keretén belül igyekeztem a taktikai szavazás jelenségét és lehetséges motivációit feltárni.

A fókuszcsoporthoz kutatás definíciója szerint „olyan kutatási módszert jelent, amelyek során az adatok úgy keletkeznek, hogy a kutatás alanyai csoportosan kommunikálnak egy adott

⁴³ Tóth 2015. 241-242.

⁴⁴ Tóth 2015. 242.

témáról (ez lehet elektronikus kommunikáció is)”,⁴⁵ és a kutató csupán információkat gyűjt róla, döntések meghozatala és konfliktusok feloldása nem a fókuszcsoportos kutatások feladata.⁴⁶ A fókuszcsoportos kutatás leggyakoribb célja valamilyen olyan jelenség feltárása, amelyről nem rendelkezünk elég információval. A módszer segítségével közelebb kerülhetünk ehhez a jelenséghez, ezzel is segítve az elméletalkotási-folyamatokat.⁴⁷ A kutatások folyamán az alanyok egy témáról alkotott értelmezési és gondolati struktúrái; „szubjektív tapasztalatai, világlátása” megérthetőek, a témával kapcsolatos mögöttes okok és motivációk felszínre hozhatók, és ezután „mélyre hatoló, árnyalt és részletes leírást készíthetünk”⁴⁸. A fókuszcsoportos kutatások kérdései általában félig strukturált (általánosabb kérdéseket tartalmaznak; az alanyok gondolatainak kifejtésére nincs nagy megszabottság) lekérdezések. A tölcser technika alkalmazásakor a moderátor az általánosabbaktól halad a témát egyre specifikusabban érintő kérdések felé. A kutató általában egy vagy több kutatási kérdést fogalmaz meg, amelyek fő vagy alkérdésekre bonthatóak.⁴⁹

A fókuszcsoportos kutatások sokszor alkalmaznak vinyetta módszert is az ismeretlen feltárására.⁵⁰ A vinyetták „rövid történetek egy meghatározott körülmények között létező hipotetikus karakterekről, akik helyzetére az interjúalany válaszol”.⁵¹ Ezek a rövid történetek emberekről és azok konkrét viselkedéséről közölnek példákat, amelyre az interjúalanyok reagálnak, válaszolnak. Az így kapott válaszok, megjegyzések alapján tovább alakítható a beszélgetés, és a konkrét példáktól a vizsgált jelenség absztraktabb értelmezéséhez, megismeréséhez is eljuthat a kutató.⁵² Érzékenyebb témák esetén – mint a pártpreferenciák is – lehetőséget nyújt arra, hogy az interjúalany a véleményét ne a személyes példáján keresztül fejezze ki, mert azt veszélyesnek találhatja, hanem a rövid történetben megjelenő fiktív valóságra reagálva.⁵³

A módszertan megválasztásakor az elméleti összefoglalóban kihangsúlyozott tulajdonságok motiváltak: egy olyan terület feltárása, amelyről még nem rendelkezünk bőséges információval, illetve a vinyetta alkalmazásával arra törekedtem, hogy az alanyoknak ne feltétlen saját példájukon keresztül kelljen olyan érzékeny témáról beszélniük, mint a pártpreferencia, választói magatartás.

Összesen négy fókuszcsoportot szerveztem: kettőt kormánypárti, kettőt ellenzéki alanyokkal, korcsoport szerinti megbontásban (25-44; 45-65). E felosztás mögötti logikát az diktálta, hogy a fennálló éles politikai ellentétek miatt ne alakuljanak ki fókuszcsoportokkal járó viták egy csoporton belül (kormánypárt-ellenzék dichotómia), illetve a generációs „gap”-ból adódható megközelítések különbözősége ne okozzon egyik alanyban sem frusztrációt.

A toborzási folyamat egy szűrőkérdőív segítségével zajlott. Kizárólag budapesti, az utolsó országgyűlési választáson (2022) részt vevő lakosok kerülhettek be a csoportokba. Társadalmi státuszra, iskolázottságra szándékosan nem szűrte a kérdőív, mivel minél nagyobb merítést szerettem volna a fővárosi kontextusból.

Az így kialakult kormánypárti csoportokban felülreprezentáltak voltak a férfiak (8-4) és a felsőfokú (4 érettségis) végzettségűek. Az ellenzéki alanyok esetében is ugyanez a minta alakult ki (7-5; 4 érettségis), de esetükben még felülreprezentált létszámmal vettek részt DK-s szavazók is.

⁴⁵ Vicsek 2006. 17.

⁴⁶ Vicsek 2006. 18.

⁴⁷ Vicsek 2006. 19-20.

⁴⁸ Vicsek 2006. 27-29.

⁴⁹ Vicsek 2006. 171-180.

⁵⁰ Cheah-Koay 2022. 3.

⁵¹ Finch 1987. 105.

⁵² Hazel 1995.

⁵³ Barter-Renold 1999.

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatás során általánosabb, félig strukturált kérdéseket igyekeztem feltenni, hogy a csoportalanyoknak minél nagyobb lehetőséget biztosítsak válaszaik, gondolataik kifejtésére, és a legkevésbé határolok be őket. A kérdések megszerkesztésénél arra is ügyeltem, hogy azok viszonylag rövid, tömör, könnyen érthetőek legyenek minden résztvevő számára. A fent említett tölcser technikát alkalmazva a tág, általánosabb témától a konkrét felé haladtam a kérdések folyamán. Az egyes kérdésekkel, résztémákkal kapcsolatban engedtem, hogy az alanyok kifejtsék nézeteiket. Amikor a kommunikáció megrekedt, vagy eltértünk a kutatás tárgyától, megkértem a résztvevőket a témához való visszatérésre, illetve, újabb, segítő kérdéseket tettem fel. A csoportbeszélgetések több szakaszból álltak; a szakaszok témája folyamatosan közelített a taktikai szavazás vagy szavazatmegosztás jelenségének vizsgálatához.

1. táblázat: A fókuszcsoporthoz tartozó kutatás vezérfonala/témái

Szakaszok	Idő	Kérdések, szakaszspecifikus feladatok
Bevezető szakasz	5 perc	Üdvözlés, bemutatkozás, a kutatás céljának általános ismertetése; szabályok tisztázása Előforduló kérdések: - Mi a nevetek, foglalkozásotok, hobbitok, érdeklődési köreitek?
Hipotetikus kérdés	5 perc	A téma tág megközelítése; témára való ráhangolódás Feltett kérdés: - Játsszatok el a gondolattal, hogyha ti lennétek az ország vezetői, változtatnátok-e a választások folyamatán, a választási rendszeren, és ha igen, miben?
A blokk: Választási aktussal kapcsolatos kérdések I. – Általános választói viselkedés	10 perc	Alanyok választói magatartásának általános megismerése Előforduló kérdések: - Részt szoktatok-e venni a választásokon? - Szerintetek, miért vesznek részt az emberek az országgyűlési választásokon? - Véleményetek szerint, befolyásolhatja-e a szavazataitok a választások kimenetelét? - Gyűjtötök-e információkat a pártokról, jelöltekről, esetleg politikai programokról a választások előtt? - Eljátszatok-e a gondolattal, hogy vajon mások hogyan szavaznak majd?
B blokk: Párbeszédes feladat (beépített vignette módszer)	15 perc	A taktikai viselkedési mintákat megjelenítő fiktív párbeszéd alanyok általi felolvasása és értelmezése
C blokk: Választási aktussal kapcsolatos kérdések II. – Taktikai szavazás	15 perc	Taktikai szavazásra vonatkozó lehetséges kérdések: - Hallottatok-e már arról, hogy taktikai szavazás? - Mi jut eszetekbe, ha azt halljátok, valaki taktikailag szavazott? - Ha szavaztatok már taktikailag, elmondanátok, hogy miért? - Miért szavazhat valaki taktikailag? - Ti szavaztatok-e már taktikailag? Ha igen, miért és hogyan tettétek? - Ismersz-e valakit a környezetetben, aki szintén taktikailag szavazott?

D blokk: Választási aktussal kapcsolatos kérdések III. – Taktikai szavazatmegosztás	15 perc	Taktikai szavazatmegosztásra vonatkozó lehetséges kérdések: - És hallottátok-e már azt a kifejezést, hogy szavazatmegosztás? Ha igen, mit jelenthet szerintetek ez a kifejezés? - Mit gondoltok, hogyan történik a szavazatmegosztás egy választáson? - Mit gondoltok, miért dönthet valaki úgy, hogy megosztja a szavazatát? - Véleményetek szerint, mit érhet el valaki a taktikai szavazatmegosztással? - Hogy látjátok, kikre lehet a legjellemzőbb a taktikai szavazatmegosztás? - Hallottátok-e már olyan személyről, aki megosztotta a szavazatát? Ha igen, esetleg tudjátok/emlékeztek arra, hogy miért tette ezt? - Ti magatok osztottátok-e már meg a szavazataitokat? Ha igen, elárulnátok, hogy miért?
Záró szakasz	5 perc	Elköszönés; köszönetnyilvánítás; jutalomkiosztás
Összesen	65 - 70 perc	

A fenti táblázat szemlélteti, hogy a közel egy órás fókuszcsoporthoz beszéltetés folyamán milyen témák kerültek érintésre (blokkok), és milyen tartalmú kérdések kerültek feltevésre. A konkrét kérdések a beszélgetés fonalának szerkeázottsága miatt csoportról csoportra változtak, de tartalmukban ugyanazok maradtak. A vezérfonal logikája szerint először tágabb értelemben kérdeztem az alanyokat a választói magatartásukról, közben megtudva azt is, mennyire racionálisak, majd a taktikai szavazás és szavazatmegosztás témája felé fordultunk. Először általánosságban kérdeztem őket erről, aztán konkrét kérdésekkel próbáltam feltárni, viselkedtek-e már hasonlóan, vagy hallottak-e a környezetükben hasonló magatartásról. Az egész beszélgetést egy hipotetikus kérdés előzte meg, amely arra volt kíváncsi, hogy az alanyok min változtatnának a választási rendszeren, ha ők lennének az ország vezetői. Ez utóbbi kérdéssel már igyekeztem megtudni, hogy a választási rendszer sajátosságait mennyire ismerik, esetleg annak taktikai ösztönzőit.

A vinyetta egy előző napi hipotetikus választásról szóló kétszereplős párbeszéd volt, amelyben különböző - de főként a fentebb kiválasztott taktikai motivációkat - választói magatartásformákat helyeztem el. Ez a párbeszéd az alanyok által került felolvasásra a konkrét témáról való beszélgetés előtt, hogy beindítsa az asszociációkat, és megtudjam, a benne szereplő magatartásminták említésével mennyire él a köztudatban a taktikai szavazás.

A szöveg a következő volt:

Robi és Ádám az elbérletük konyhaasztalánál ülve beszélgetnek a vasárnapi országgyűlési választásról.

- Ádám, megkérdezhetem, hogy mire szavaztál vasárnap? – teszi fel a kérdést Robi.

- Én a kormánypártokra; bennük bízom, eddig is bennük bíztam. – hangzik a válasz. – És te?

- Én az ellenzékiekre. Szerettem volna, ha végre visszaáll a parlamenti vita, és kompromisszumos megoldások születnek. – érvelt Robi.

- De hát ellenzéki oldalon sok kisebb párt volt. Melyikre szavaztál végül? – csodálkozik Ádám.

- Nem-nem, közös listát állítottak, és minden választókerületben a legesélyesebb kihívót indították. Így, hogy erősítem őket, a közös jelöltre és listára szavaztam.

- Igen, tényleg, de volt egy-két kisebb párt is, amik nem voltak az összefogás részei. Azokon nem gondolkodtál? – érdeklődik továbbra is Ádám.

- Nem igazán, mindenképp olyan jelöltet akartam választani, akinek van esélye meghaladni a választási küszöböt, mindenképp bejuthat a parlamentbe. Ha kispártra szavazok, lehet, hogy csak elvesztegetem a szavazatomat.

- Igen, igazad lehet. – helyesel Ádám. – Én a sorban állás közben olyat is hallottam, hogy valaki csak kispártra szavaz. Az illető remélte, hogy mindenképp bejut a választottja.

- Igen, ilyen esetről én is tudok. Egyik ismerősöm is csak azért szavazott kispártra, hogy az általa képviselt különleges látásmód is bekerüljön a törvényhozásba, amúgy meg kormánypárti eredetileg, vagy talán ellenzéki volt, nem is emlékszem biztosan.

- Tényleg, én olyanról is hallottam, hogy valaki listán az egyik pártra, egyéniben pedig másik jelöltre szavazott.

- Valóban, ilyen esetről én is tudok. Az illető talán kormánypárti volt, azt hiszem, de biztos volt a pártja győzelmében, ugyanakkor vagy szakpolitikai vagy túlzott hatalombirtoklás elkerülése miatt ő is megosztva szavazott.

- Sok minden lehetett tényleg, ezen a választáson. Most viszont mennem kell, később folytatjuk. - zárja a beszélgetést Robi.

Az elhangzottak elemzése négy szempont mentén történt:

- 1. szempont: Választási rendszer: Elemzésre került a választási rendszer megváltoztatásával kapcsolatos hipotetikus kérdés és az egyéb, a választási rendszerünk mint taktikai szavazást előmozdító lehetséges intézményi ösztönzőről szóló kérdések. Célom az alanyok választási rendszerrel kapcsolatos és annak a vizsgált témára gyakorolt hatása ismeretének feltárása volt.
- 2. szempont (A blokk): Racionális szavazó képe: Az került megvizsgálásra, hogy az alanyok racionálisan gondolkodnak-e, mérlegelnek-e, fogyasztanak-e információt választások előtt.
- 3. szempont (B blokk – vignette módszer): Taktikai szavazás általános képe, „eszménye”: Elemzésre került, hogy az alanyok milyen taktikai szavazással kapcsolatos általános mintákról tudnak; hogyan látják vagy értelmezik a taktikai szavazás jelenségét. A fiktív párbeszéd segítségével vezettem be a témát, és a párbeszéd tartalmára érkezett reakciókat is ennél a szempontnál elemeztem.
- 4. szempont: A taktikai szavazatmegosztás képe, előfordulása: A taktikai szavazatmegosztással kapcsolatban feltett kérdésekre adott válaszok, meglátások, vélemények kielemezése történt meg.

A fókuszcsoportos kutatáson elhangzottak bemutatása, elemzése

Az elemzések bemutatására nem külön kormánypárt-ellenzék dichotómiában és korcsoport szerinti felosztásban kerül sor, hanem csak is a szempontok alapján egy helyen, ezzel is csökkentve az információk szétaprózódásának veszélyét.⁵⁴

Választási rendszer taktikai ösztönzéséről

A kormánypárti alanyok szinte egyöntetűen azt a választ adták, hogy maximálisan elégedettek a jelenlegi választási rendszerrel, nem látták szükségét semmilyen komolyabb változtatásnak. A megfogalmazott változtatási javaslatok (pl.: kétkamarás parlament, magyar lakcímkártya kérdése, digitális választás, kétkamarás parlament, stb.) nem kapcsolódtak szorosan a vizsgált témához.

Az ellenzéki alanyok is számos, a témához szigorúan nem kapcsolódó változtatási javaslattal álltak elő (pl.: EVK újracsatolása, határon túli magyarok szavazásának kérdése, két ciklusos miniszterelnöki intézmény, választás kötelezővé tétele, stb.). Körükben azonban többektől elhangzott, hogy ezt a választási rendszert nem, hanem a korábbi, kétfordulós választási rendszert tartják ösztönzőnek a taktikai szavazásra nézve.

Alapvetően a választási rendszer működését és tulajdonságainak (pl.: erősen többségi elvű, győzteskompenzáció, nagyobb pártnak kedvez, esetleges aránytalanság, stb.) megnevezését

⁵⁴ Terjedelmi okok miatt az állítások szó szerinti idézésére nincs lehetőség jelen tanulmányban. Érdeklődés esetén szívesen megosztom.

vártam az alanyoktól. Ez nem így történt, így a választási rendszerünk átfogó ismerete kérdéses lehet az alanyok (választók) körében. Ugyanakkor, a kérdés sem volt eléggé specifikus. Mindenesetre, taktikai szavazás ösztönzésére alkalmas tulajdonságok nem kerültek elő, így feltételezem, nem is feltétlen ismerik annak motiváló szerepét.

Racionális szavazó képe

A kormánypárti alanyok válaszaik szerint rendszeresen járulnak az urna elé, és magát a szavazást állampolgári kötelességnek érzik. A választást lehetőségnek látják arra, hogy az emberek elmondhassák a véleményüket. Néhány hozzászólás azt hangsúlyozta, hogy minden szavazat számít, és van választási „outcome” formáló ereje. Nagyrészt egyet értettek abban is, hogy az emberek önérdék alapján szavaznak, amely érdek körükben az volt, „hogy ne változzon semmi”, vagyis maradjon a kormány hatalmon. Az alanyok gyűjtenek információkat választások előtt; és információforrásként főként a családot, médiát, barátokat, közösségi tereket, híreket, plakátokat és a különböző gyűléseket nevezték meg. Más választók viselkedésével azonban nem igazán kalkulálnak, nem engednek teret más személyek befolyásának.

Az ellenzéki alanyok szintén hisznek a szavazat választási végeredményt befolyásoló erejében („sok kicsi sokra megy”), szintén fogyasztanak információkat választások előtt, és más szavazókkal inkább nem kalkulálnak (2-3 hozzászóló igen). Ugyanakkor néhány résztvevő szerint a társadalom nagy része nem informálódik (vidéken abszolút nem, nagyobb városokban pártos médiát néznek), és inkább érzelmi alapú szavazás („mindenkinek megvan a maga Istene”) valósul meg racionális helyett. Szavazás motivációjaként a kormánypárti alanyokhoz hasonlóan szintén megnevezték a saját érdeket, de véleményük szerint legtöbbször az elkeseredettség, a változás miatti vágy és a kiábrándultság miatt mennek el szavazni.

A taktikai szavazás szempontjából kardinális racionális elemek csak részben hangoztak el, így magabiztosan kijelenteni a taktikai racionális viselkedést az alanyok körében nem lehetséges. Többek között olyan racionalitáshoz köthető elemeket is vártam, mint a más választók vagy pártok választás utáni viselkedésével való kalkulációk; vagy „független” politikai alternatívák állandó értékelése, vizsgálata.

Taktikai szavazás általános képe, „eszménye:

A kormánypárti résztvevők a párbeszédéből nem igazán ismertek fel taktikai motivációkat; a felolvasás után egyértelműen nem neveztek meg egyet sem. Ugyanakkor, a beszélgetés folyamán elhangzott az esélyes jelöltre való átszavazás, az első két esélyes jelölt közötti verseny taktikai motivációt ösztönző hatása, és a küszöbbejutás biztosítása kisebb politikai erők számára. Így, feltételezhető, hogy valamennyi ismerettel rendelkeztek a jelenségről. A beszélgetés tovább haladtával azonban szinte egyöntetűen úgy vélekedtek, hogy bár elméletben el tudják képzelni a taktikai szavazást, de gyakorlati megvalósulására kevés esélyt látnak. A hatalomkoncentráció elkerülése végetti, a szakpolitikailag színes, erős ellenzéki parlament miatti taktikázást nem látták életszerűnek. Ugyanakkor pár hozzászólás elképzelhetőnek tartotta az ideológiai blokkon belüli (Mi Hazánkra) vagy a személyes kvalitások (személyes szavazás) alapján történő átszavazást. Egy hozzászóló beszámolt olyan kormánypárti ismerőséről, aki gazdasági okok miatt (magas infláció) szavazott más pártra. Sok esetben az elitek taktikai stratégiáit értették taktikai szavazáson.

Az ellenzéki alanyok nem azonnal a párbeszéd feladat végén, de a beszélgetés folyamán megnevezték a taktikai motivációkat (színesebb és nagyobb parlamenti egyensúly elérése, hatalomkoncentráció elkerülése, kormányváltás, elpazarolt szavazat elve). A legtöbb hozzászólás azt bizonyította, hogy az alanyok hajlandóak leszavazni az esélyes ellenzéki

jelöltre, melynek fő oka: a kormány megbuktatása/leváltása. Egy-két vélemény azonban a preferenciaalapú szavazást bizonygatta. Feltételezem, ők olyan ellenzéki kispárti támogatók voltak (MKKP, Mi Hazánk), akik pártja nem volt része az Ellenzéki Összefogásnak. A színes szakpolitikai vagy kiegyensúlyozottabb parlamenti összetétel miatti taktikázást az ellenzéki résztvevők sem tartották plauzibilisnek. A beszélgetés folyamán megjelentek olyan egyéb taktikai motivációk és elemek is, mint a háborútól való félelem miatti átszavazás, szimplán a kormányoldal gyengítése, vagy az előválasztáson kormánypárti személyek részvétele azért, hogy a valódi választásra könnyebben támadható személy kerüljön indításra.

Egyes hozzászólások szerint taktikai szavazás 2022-ben az előválasztáson valósult meg, hiszen ott kellett az esélyesebb jelöltet támogatni; és emiatt a 2022-es választás már csak „kényszerített” választás volt, és nem taktikai.

Meglátásom szerint, bár a kormánypárti alanyoknak volt elképzelésük a taktikai viselkedés ösztönzőiről, nem szavaznak taktikailag. Ha mégis más jelöltre voksolnak, azt személyes, gazdasági okok vagy ideológiai közelségből teszik. Az ellenzéki alanyok már inkább szavaznak taktikailag az esélyes jelöltre való átszavazással, de a kormány leváltásán kívüli egyéb motivációkat ők is csak elméletben tartják elképzelhetőnek. Kisebb ellenzéki pártok alanyai nem feltétlen taktikáznak.

A taktikai szavazatmegosztás képe, előfordulása

A kormánypárti alanyok alapvetően tisztában voltak a (taktikai) szavazatmegosztás lehetőségével, de a taktikai szavazáshoz hasonlóan ezt sem tartották gyakorlatban megvalósulónak köreikben. Ha mégis történik ilyen, azt vagy a jelölt személyes kvalitásai miatt, vagy ideológiai blokkon, vagy a verseny szorosságának felismerése okán tartják elképzelhetőnek.

Az ellenzéki alanyok is ismerték ezt a jelenséget. A fiatalabb korcsoport résztvevői úgy nyilatkoztak, hogy többször is osztották már meg szavazataikat, és ismernek olyan személyeket is, akik ugyancsak így jártak el. Voltak azonban olyan alanyok is, akik nem osztották meg szavazatukat. Körükben is elhangzott az, hogy a szavazatmegosztást leginkább a másik jelölt személyes kvalitásai ösztönözték, és az ideológiai blokkon belül történő megosztást látták leginkább életszerűnek ők is. A személyes jelölttel szemben érzett „utálat” is megjelent az egyik hozzászólásban, mint szavazatmegosztás motivátora.

A szavazatmegosztás is inkább az ellenzéki alanyok körében valószínűsíthető. Ugyanakkor nem mindegyik ellenzéki hozzászóló osztja meg a szavazatát. A személyes szavazás körükben is fontos szerephez jut, amely azonban egy másik választói viselkedés-típus, és nem a taktikai szavazás ösztönzője. Egyértelmű taktikai szavazatmegosztás esetükben – a kormánypártiak esetében szinte biztos, hogy nem – nem jelenthető ki.

A kutatói feltevések vizsgálata

A kutatói feltevéseimre lényegében már az elemzés szakaszában reagáltam. A fővárosi alanyok (szavazók) racionalitásával kapcsolatos feltevésemet (F1) csak részben találtam igaznak; mivel, noha gyűjtenek információkat, és az önérdekeiknek megfelelően szavaznak, mégis hiányoztak olyan valódi racionalitást jelentő elemek, mint mások viselkedésének vizsgálata, az objektív média fogyasztásának szokása (ez utóbbit nem említették). A taktikai szavazás motivációit a beszélgetés folyamán részben meg tudták nevezni (F2), de elméleti szinten maradtak az alanyok velük kapcsolatban. Az ellenzékiek sem tartották a legtöbb ösztönzőt plauzibilisnek; inkább az esélyes jelöltre való átszavazás valósult meg gyakorlatban. Így az ezzel kapcsolatos feltevésemet is csak részben bizonyított.

A kormánypárti alanyokkal kapcsolatban egyértelműen megállapítható volt (F3), hogy nem szavaznak taktikailag, és nem igazán osztják meg a szavazataikat. Elméletben el tudják képzelni, hogy valaki akár szakpolitikai, parlamenti egyensúly, vagy a fékek és ellensúlyok biztosítása végett taktikailag szavaz, de gyakorlatban semmikép. Így, a kormánypárti alanyok taktikai viselkedésére tett feltevésemet elvetem. Az ellenzéki alanyokkal kapcsolatban (F4) tett hasonló feltevésemet csak részben fogadom el, mivel az esélyes jelöltre hajlandóak leszavazni kormányváltás céljából, és/vagy megosztani a szavazatukat, de az egyéb motivációktól vezérelt taktikai viselkedést ők sem feltétlenül tartják a gyakorlatban jellemzőnek.

A választási rendszer taktikai szavazásra ösztönző hatásának ismeretére tett feltevésemet is elutasítom, hiszen erre semmilyen megszólalás, vélemény nem utalt; sőt, a legtöbb ellenzéki alany szerint a kétfordulós rendszer ösztökéli ezt a szavazói magatartást.

Befejező és kitekintő gondolatok

Jelen tanulmány kísérletet tett egy kvalitatív, azon belül egy vinyettával kiegészített fókuszcsoporthoz tartozó kutatás módszertanának és eredményeinek rövid bemutatására egy olyan kevésbé ismert jelenséggel kapcsolatban, mint a taktikai szavazás. Az elméleti keret rövid bemutatása után a kutatói feltevések bemutatása következett, amik tesztelésére vállalkoztak a csoportbeszélgetések. A módszertan ismertetése után négy fő pont alapján megtörtént az elemzések rövid bemutatása és a feltevések eredmények tükrében megvalósuló vizsgálata. Mindennek fényében kijelenthető, hogy a kormánypárti alanyok – és feltehetőleg a választók – nem szavaznak taktikailag; míg az ellenzéki alanyok (így szavazók) – gyaníthatóan az összefogás támogatói – hajlandóak leszavazni az esélyesebb jelöltre kormányváltás céljából, és/vagy megosztani a szavazatukat, de egyéb taktikai motivációk nem vezérlik őket sem.

A kutatás az eredményeivel együtt azonban felvet néhány kérdést és javaslatot azok értelmezésére, a jövőre nézve. Ami a leghangsúlyosabb, hogy az elvégzett fókuszcsoporthoz tartozó kutatás természetesen nem reprezentatív, így hosszútávú szilárd következtetések levonására nem feltétlen alkalmasak az eredmények. Csupán kiindulópontként szolgálhatnak további hasonló kutatások megtervezéséhez, azok eredményeivel való összehasonlításához.

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatást későbbiekben érdemes lehetne több szűrő (pl.: iskolázottság, régió) által beválogatott alanyok körében is megismételni. Egzaktabb, mélyebb ismereteket nyújthatnának olyan csoportbeszélgetések, amelyek csak ellenzéki kispárti támogatókat (Mi Hazánk, MKKP stb.), vagy a korábbi nagy ellenzéki összefogás szimpatizánsait tömörítenék külön-külön egy-egy csoportba a jelenlegi egy nagy ellenzéki csoport helyett.

A jelen kutatás hipotetikus kérdésének átgondolása, vagy lecserélése mindenképp indokolt lehet, hiszen nem specifikálja azt a kérdést, amire kíváncsi vagyok; a válaszokból csak erőltetett indirekt következtetések levonása lehetséges. Ugyanúgy átgondolásra kerülhetnek a feltett kérdések, és a blokkok mérete, száma is. Érdemes lehet a jövőben szigorúan kiválasztani olyan kérdéseket, amelyek mindenképp elhangzanak a különböző csoportbeszélgetéseken, illetve kevesebb blokk esetleg mélyebb gondolatok feltárását eredményezheti a konkrét témával kapcsolatban, mivel több idő jut azokra. Ugyanúgy a vinyettás párbeszéd szerepe is újragondolandó, mivel nem feltétlen a kívánt módon fejtette ki hatását. Maguk a kérdések is lehetnek még egyértelműbbek, még direkttebbek.

Mind a négy csoport alanyainak válaszai között „megcsillantak” olyan területek is, amelyek kutatása felé érdemes lehet nyitni. Mindenhol említésre került valamilyen formában a gazdasági okok; a személyes kvalitások alapján történő; és az ideológia blokkokon belüli szavazás. Az első kettő típus külön-külön, nemzetközileg is hatalmas szakirodalommal bír. Olyan motivációk is elhangzottak, amelyek nem szerepeltek az általam választott ösztönzők között. Érdemes lehet a későbbiekben félelem alapú (háború) motivátorokkal is számolni, illetve eljárni azzal a gondolattal, hogy taktikai-e a kormánypárti választó azon viselkedése, amikor

az előválasztáson magát ellenzékinek kiadva direkt olyan jelöltre szavaz, aki az „éles” választásokon kevésbé lesz szimpatikus, ellene erősebb kampány folytatható. Mindazonáltal, az eredmények tükrében megállapítható, hogy taktikai szavazás gazdag motivációkészletének haza kontextusú tágabb vizsgálata nem időszerű; erre modellek kiépítése vagy surveyek tervezése nem szükséges egyelőre.

Felhasznált irodalom

- Abramson, Paul R. - Aldrich, John H. - Blais, André - Diamond, Matthew - Diskin, Abraham - Indridason, Indridi H. - Lee, Daniel J. - Levine, Renan: Comparing Strategic Voting Under FPTP and PR. *Comparative Political Studies*, 43(1) DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414009341717>
- Barter, Christine - Renold, Emma: The Use of Vignettes in Qualitative Research. *Social Research Update, Summer 1999*, University of Surrey, (surrey.ac.uk)
- Cheah, Chee Wei - Koay, Kian Yeik: Knowing the Unknown: Application of Qualitative-Vignette Method in the Social-Political Sensitive Business Environment. *International Journal of Qualitative Methods Volume 21*, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1177/160940692210744>
- Cox, Gary W.: Making Votes Count: Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139174954>
- Downs, Anthony: An Economic Theory of Democracy. New York, Harper & Row, 1957.
- Duverger, Maurice: Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State. London, Methuen, 1959.
- Enelow, James – Hinich, Melvin: The Spatial Theory of Voting: An Introduction. Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Evans, Jocelyn: Voters and Voting: An Introduction. London, SAGE Publications Ltd, 2004.
- Finch, Janet: Research Note: The Vignette Technique in Survey Research. *Sociology Vol. 21*, 1987 February. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038038587021001008>
- Fredén, Annika: Strategic Voting under Coalition Governments (Lund: Media-Tryck 2016). DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3580.3125>
- Gschwend, Thomas - Meffert, Michael F. - Stoetzer, Lukas F.: Weighting Parties and Coalitions: How Coalition Signals Influence Voting Behavior. *The Journal of Politics*, volume 79, number 2, 2017 DOI:<https://doi.org/10.1086/688678>
- Gschwend, Thomas – Meffert, Michael F.: Strategic Coalition Voting: Evidence from Austria. *Electoral Studies* 2010/23. DOI:<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.03.005>
- Gschwend, Thomas – Meffert, Michael F.: Strategic voting, In Kai Arzheimer – Jocelyn Evans – Michael S. Lewis-Beck (szerk.): The SAGE Handbook of Electoral Behaviour. London, SAGE Publications, 2017.
- Gschwend, Thomas 2004: Strategic voting in mixed electoral systems. Wiesbaden, Statistisches Bundesamt. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-257775> (disszertáció)
- Harfst, Philipp - Blais, André - Bol, Damien: Voting Strategically in Two-Vote Elections, In: Stephenson, Laura - Aldrich, John – Blais, André: The Many Faces of Strategic Voting. University of Michigan Press, 2018.
- Harkányi, Ádám: A stratégiai szavazás arcai. *Politikatudományi Szemle* 2018/1.
- Harrop, Martin – Miller, William: Elections and Voters – A Comparative Introduction. New York, New Amstredam Books, 1987. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-18912-0>
- Hazel, Neal: Elicitation techniques with young people. *Social Research Update, Winter 1995*, University of Surrey Social Research Update 12 (surrey.ac.uk)
- Herrmann, Michael: Strategisches Wählen in Deutschland: Logik und politische Konsequenzen Wiesbaden, Springer, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-09051-1>
- Johnston, Ron – Pattie, Charles: Tactical Voting in Great Britain in 1983 and 1987: An Alternative Approach. *British Journal of Political Science*, Jan., 1991, Vol. 21, No. 1 (Jan., 1991) DOI:<https://doi.org/10.1017/S0007123400006049>

- Kedar, Orit: Voting for Policy, Not Parties: How Voters Compensate for Power Sharing. Cambridge, Cambridge University Press, 2009. DOI:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511657481>
- Kmetty, Zoltán: Sok volt az ellenzéki átszavazás, különben még jobban nyert volna a Fidesz – Index: https://index.hu/velemenylolvir/2018/04/10/ellenzeki_atszavazas_elemzes (2022.04.27.)
- Lanoue, David J. - Bowler, Shaun: The Sources of Tactical Voting in British Parliamentary Elections, 1983-1987. *Political Behavior*, Jun., 1992, Vol. 14, No. 2 (Jun., 1992) DOI:<https://doi.org/10.1007/BF00992239>
- Meffert, Michael F. - Huber, Sascha - Gschwend, Thomas - Pappi, Franz Urban: More than wishful thinking: Causes and consequences of voters' electoral expectations about parties and coalitions. *Electoral Studies* 30 (2011) DOI:<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2011.08.001>
- Muller, Daniel – Page, Lionel: A New Approach to Measure Tactical Voting: Evidence from the British Elections. *Applied Economics* 2015/47/36. DOI:<https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1019037>
- Plescia, Carolina: Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems. A Theoretical and Methodological Investigation. Colchester, ECPR Press, 2016.
- Rich, Timothy: Strategic Voting and the Role of Polls: Evidence from an Embedded Web Survey. *American Political Science Association*, 2015, Cambridge University Press, DOI: <https://doi.org/10.1017/S104909651400208X>
- Riera, Pedro – Bol, Damien: Ticket-splitting in mixed-member systems: on the importance of seat linkage between electoral tiers. *West European Politics* 2017/40. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1271598>
- Rosema, Martin: Strategic and Semi-Strategic Voting under Different Electoral Systems. *Annual Meeting of the Dutch Political Science Organisation* (Antwerpen 2004)
- Sartori, Giovanni: Comparative Constitutional Engineering. New York, New York University Press, 1994. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-23549-0>
- Tóka, Gábor: A 2018. évi országgyűlési választás. *Társadalmi riport, 15. évf. 1 sz./2018* DOI: <https://doi.org/10.61501/TRIP.2018.19>
- Tóth, Csaba: Választási rendszer. In Körösnéyi András (szerk.): A magyar politikai rendszer – negyedszázad után. Budapest, Osiris, 2015.
- Török, Gábor: 2018/10 Mit mutatnak a számok?; https://torokgaborelemez.blog.hu/2018/04/15/2018_10_mit_mutatnak_a_szamok?fbclid=IwAR1XUMZrdIdHOx1dC4_pWmrtr486TtBqkZilkbVZNEIybsNPPdJoXmZJc (2024.01.23.)
- Vicsek, Lilla: Fókuszcsoporthatár – elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Yuval, Fany – Herne, Kaisa: Sophisticated Behaviour under Majoritarian and Non-Majoritarian Voting Procedures. *Political Behavior*, Vol. 27, No. 3, September 2005 DOI: <https://doi.org/10.1007/s11109-005-4221-z>

Dávid Miskó: In Pursuit of Tactical Voters in Budapest: Presentation and Evaluation of a Qualitative Research

In Hungary, tactical voting has been mainly examined based on the differences between the votes cast on the individual candidate in a specific constituency and on the party list. So far, though, not much effort has been made on investigating the motivations behind the concrete act of tactical balloting. This paper tries to present a qualitative research – a focus group research with a vignette method implemented in it – that attempts to reveal the phenomenon and the possible incentives of tactical voting among the capital citizens to gain a better glimpse into its social embeddedness.

In the examination, subjects of four focus groups – two pro-governments and two oppositionists also divided by age (25-44; 45-65) – were asked about their voting behaviour, knowledge, habits and practices of tactical voting and tactical ticket-splitting.

As for the answers, the pro-government participants can only imagine the tactical voting in theory, but in practice none of them casts a tactical ballot or splits the votes between different political actors. The oppositionists tend to split the vote and also cast a tactical vote on the odds-on candidate to unseat the incumbent, but no other tactical incentives are considered viable in practice by them neither. Of course, the results are not representative and thus no stable conclusions can be drawn from them. Some parts of the methodology of this research needs to be re-considered, too.

NAGY ZSOLT: RÉGI-ÚJ PARADIGMA: NEM-NYUGATOS DEMOKRÁCIA, MINT A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIA ALTERNATÍVÁJA

DOI: 10.56965/2024.1.Nagy

Bevezetés

A liberális demokrácia az 1990-es évekre domináns lett mind a tudomány, mind a politika kereteiben¹, a világ minden pontjára kiterjeszhető alapelveként fogadták el érvényességét az alternatívák megszűnésével. Azonban hidegháború végén érzett győzelmi mámor gyors elillanása utána a politikatudomány azzal találta szemben magát, hogy létrejöttek olyan rendszerek, amelyek a tudomány szemszögéből egyszerre hordoztak demokratikus és autoriter elemeket². És bár a liberális demokrácia a mai napig az origója a mainstream nyugati gondolkodásnak, egyre inkább szembeűnő az a jelenség, hogy maximum a nyugati kulturális térben tudnak ilyen „tisztá” demokráciák létrejönni, mindenhol máshol a „szürke zóna” valamilyen fajtája található inkább meg³. Ezt a jelenleg uralkodó paradigma vagy „tanulási folyamatként” kezeli, vagyis, hogy ezeknek a berendezkedésnek még el kell sajátítaniuk bizonyos normákat ahhoz, hogy liberális demokráciák legyenek, vagy „anomáliaként” fogja fel, amelyek nem fenntartható állapotban tartják az adott országot, nem engedve neki a tényleges fejlődés lehetőségét⁴. Azonban érdemes megvizsgálni annak a lehetőségét is, hogy ezek a berendezkedések nem a véletlen művéből és nem is ideiglenesen jöttek létre, hanem a kulturális sajátosságok folytán alakultak ki és szilárdulnak meg egyes országokban és térségekben.

A dolgozatban kifejtem a Liberális Demokrácia elméletének univerzalisztikus kritikáját, valamint bemutatom a Nem Nyugati Demokráciák (NWD) elméletét saját kritikai gondolataimmal, amely segítségével nem csak az NWD magyarázóereje nőhet, hanem alkalmazhatóságának területe is tágabbra nyílik, így véleményem szerint már nem csak a nyugati civilizációs körön kívül lehet keresni ilyen térségeket, de azon belül is, egészen pontosan a Közép-Kelet Európában.

A liberális demokrácia paradigmája

A liberális demokráciák paradigmája a mai napig a legelterjedtebb megközelítési módja a demokráciák értelmezésének. A liberalizmus és a demokrácia együttállása ma már evidensnek, akár megkerülhetetlennek is tűnhet, azonban fontos kiemelni, hogy a kifejezés két komponense között történelmi ellentétek vannak. A liberalizmus a XIX. század második feléig erősen elitista, gyakran antidemokratikus volt, igyekezett kizárni az alsóbb osztályokat, akiket az elit nem tartott elég érdemesnek a politizálásra⁵. Azonban a XIX. század végétől a két fogalom összekapcsolódott és a mai napig egy „nyughatatlan keveréket” alkotnak.⁶

Bár a rendszer összetett, gyakori benne az egyik vagy másik oldal túlkapása, mégis sikeres tudott lenni, kiállta mind a II. világháború, mind a hidegháború próbáját, ezzel 1990-re az egyetlen stabil paradigmává válva. Francis Fukuyama nagy sikereket – és legalább annyi kritikát is – kiváltó művében⁷ amellet érvelt ekkor, hogy a liberális demokrácia

¹ Fukuyama, 1994

² Schmitter – Karl, 1991

³ V-Dem, 2023

⁴ Magyar 2021

⁵ Schlett 2018b 150-161

⁶ Macpherson 1964: 173

⁷ Fukuyama 1994

intézményrendszere és felépítése az egyetlen, amely képes lehet az embereknek megadni a megfelelő szabadságot és lehetőségeket arra, hogy kiteljesedjenek, ezáltal pedig a legvégső rendszer, amelyet az emberiség megalkotott jelenlegi összes tudásunk alapján.

Habár az utóbbi évtizedekben egyre több kritika éri a liberális demokrácia elméletét, rámutatva a hiányosságaira – legyen az a 2008-as gazdasági válság, a COVID-19 kezelésére adott válaszok kritikája, a populizmus térnyerése, vagy éppen az orosz-ukrán háború – a mai napig ez a legelterjedtebb felfogás, és nem csak politikusok, de a politikatudósok és védik a rendszert⁸⁹¹⁰.

A liberális demokrácia paradigmájának kritikája

A liberális demokráciák paradigmája az elmúlt évtizedekben – több változtatással és kiegészítéssel – alapvetően determinálta, hogy mit is gondolunk a politikáról és hogyan gondolkodunk a demokráciáról, mint önálló jelenségről. Azonban fontos a domináns paradigmához is kritikai szempontból közelíteni, és megkérdőjelezni egyes pontjait. A tanulmányom szempontjából a legfontosabb kérdés az univerzalizisztikuság, vagyis az az alaptétel, hogy a liberális demokrácia a világ összes régiójában és országában alkalmazható, sikeresen átvehető¹¹¹².

Az emberi kultúrák igen szerteágazóak, több ellentét is húzódik az egyes helyi-regionális szokásrendszerek és normák között. A liberális demokráciák paradigmájában nem azt az elképzelést kritizálom, hogy létre lehet hozni egy olyan politikai kultúrát és berendezkedést, amely az egész világra érvényesíthető lenne, hanem az, hogy ezt a rendszert már kitalálta egyetlen kulturális kör. Ha a liberális demokrácia valóban univerzalizisztikus lenne, akkor a nyugati értékeken alapulna előbb-utóbb minden társadalmi berendezkedés a Földön. Jelenleg a V-Dem. 2023-as felmérése szerint 32 liberális demokrácia van a Földön, azonban ennek is csak egy része – 24 ország – tekinthető a tág értelemben vett nyugati civilizációs kör¹³ részének.¹⁴

A politikai kultúra diszciplínájában is tetten érhető ez a vita. A hidegháború után sok kutató – köztük Welzel és Inglehart – úgy vélekedett, hogy a politikai kultúrát leginkább azon nyugati értékek alapján lehet nézni minden országban, amelyek a liberális berendezkedés győzelméhez vezettek, mint az önmegvalósítás, az önkifejezés, vagy az egyéni társadalmi feljebb jutás. Azonban ezzel párhuzamosan azon tudósok száma is nőtt – mint Huntington, vagy Bomhoff – , akik a civilizációs különbségeket emelték ki, ami miatt megkérdőjelezhető az univerzális politikai kultúra, és az egyirányú fejlődése az emberiségnek.¹⁵

Ahhoz tehát, hogy a demokráciákat megértsük és tanulmányozni tudjuk őket, szükségszerűen ki kell lépni az univerzalizisztikus gondolati sémából, amelyet a liberális demokrácia ad nekünk. Ez a gondolkodásmód nem csak a demokrácia és politika filozófiája kapcsán jelenik meg az elmúlt évtizedekben. Az új évezred kezdetéig a globalizáció leginkább a nyugati kultúra hegemon térnyeréséről szól a világban. Azonban az elmúlt időszakban a nem-nyugati nagyhatalmak – első sorban Kína és India – egyre erősebbek lettek a nemzetközi élet minden területén, úgy, hogy elvetik a liberális – egyes esetekben a demokratikus – értékeket, amire a nyugati berendezések épülnek. Ez pedig magával hozza a kulturális keveredés új stádiumát is, ahol nem a nyugat az elsőszámú exportőr, hanem már a keletről is érkeznek vagy

⁸ Fukuyama 2022

⁹ Ikenberry 2020

¹⁰ Van Herpen 2021

¹¹ Fukuyama 1994

¹² Haipong – Martinez, 2022

¹³ Huntington 2006

¹⁴ V-Dem 2023

¹⁵ Akaliyski 2021

érkeznének ideológiák, gondolatok nyugatra. Jelenleg még a feltételezett átrendeződés korai szakaszában járunk, azonban már csak emiatt is érdemes a tudomány számára nyitni a kevésbé nyugat-orientált látásmódok felé.

A nem nyugati típusú demokráciák (NWD)

A demokrácia történelmét az athéni demokrácia kialakulásával szokták egy időre helyezni.¹⁶ Azonban érdemes megjegyezni, hogy több forrás szerint létezett már valamilyen fajta „közgyűlés” vagy „tanácskozás” korábban máshol. Keane¹⁷ szerint léteztek úgynevezett „proto-demokráciák” már Krisztus előtt 2800-ban is az egykori Mezopotámia területén. Vagyis a demokrácia története a nem-nyugati demokráciákkal kezdődik, sokkal inkább a mai Irakban, de ki lehet emelni az ókorból még Indiát¹⁸, Izraelt¹⁹ vagy éppen a szubszaharai területeken is.²⁰

A példák rávilágítanak arra, hogy a demokrácia sose egy irányba haladt, területileg sok különféle gondolata alakult ki az idők során egymással párhuzamosan. Másrészt rávilágít arra, hogy valóban vannak előzményei a demokráciának más kulturális körökben is, nem csak a kolonizáció és a nyugati „import” volt az első találkozási pont a berendezkedéssel.

A politikatudósok kategorikusan viszont csak az 1950-es évektől kezdődően foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a nyugati államberendezkedés szabályait és normáit mennyire lehet univerzalizisztikusan használni. Az 1955-ös tanulmányukban George Kahin, Guy J. Pauker és Lucian W. Pye²¹ a nem-nyugati politikai rendszerek elemzéséhez fognak, amely az első mérföldkövének tekinthető a diszciplínának. A szerzők a frissen alakult államokat vizsgálják, amelyek a dekolonizációs folyamatok során szabadultak fel és indultak el a nyugati minták nyomán. Olyan ismérveket próbáltak összegyűjteni, amelyek az ilyen országok közös jellemzői, úgy, mint a politika hatáskörének szigorú kijelölésének hiánya²², a társadalmi konszenzusok hiánya akár az alkotmányos keretekről²³ vagy a nyugaton szocializálódott politikai elit dominanciája²⁴. A tanulmány egy átfogó ismertetés, amely saját bevallása szerint is²⁵ iskolateremtő akart lenni és vitákat nyitni az új államok vizsgálatának mikéntjéről.

Később Lucian W. Pye önálló tanulmányában²⁶, amellelt érvelt hogy léteznek úgynevezett „nem-nyugati politikai folyamatok” amelyek jellemzőek a nem-nyugati típusú államokra. A szerző hasonló megállapításokra jut, mint 1955-ben szerzőtársaival: az ilyen fejlődő országok leginkább a nyugati mintákat követve próbálnak eljutni magasabb fejlettségi szintre, azonban gyakran autokratikus elemekkel, de mindenképp kevés társadalmi bevonással és politikai konszenzust nélkülözve politizálnak a kormányzó elitek. Kiemelkedő a személyközpontúság és a külföldi legitimitás keresése a belső hiányosságok miatt.

A tanulmányok a nyugati politikához az európai, az észak-amerikai és az óceániai térségeket csatolják, míg Latin-Amerikát, Afrikát, a Közel-Keletet és a Távols-Keletet a „nem-nyugati” típusú politikai rendszerekként azonosítják. Ez az elkülönítés a mai napig fennáll a témával foglalkozó művekben, azonban ekkor még csak említés van róla. Bár a szerzők kifejtik, hogy különböző módon érintkeztek ezek a kultúrák a nyugati politikai körrel, mégis egységként

¹⁶ Dunn, 2019: 11-12

¹⁷ Keane, 2022

¹⁸ Muhlberger 2011

¹⁹ Wolf 1947

²⁰ Enyimba – Ncha 2019

²¹ Kahin – Pauker – Pye 1955

²² uo.: 1023

²³ uo.: 1025

²⁴ uo.: 1030

²⁵ uo.: 1022

²⁶ Pye 1958

tekintenek rá, olyan állításokat fogalmaznak meg, amelyek véleményük szerint az összes nem nyugati politikai rendszerre – azaz nem csak demokráciákról, hanem katonai rezsimekről, diktatúrákról is szó van – ráhúzhatóak.

Bár Pye művei kisebb vitát váltott ki²⁷, azonban a későbbiekben egyre kevésbé használták kiindulópontként, és nem alkotott önálló paradigmát a nem-nyugati politika értelmezése, helyette az egyes országok és régiók elemzése került előtérbe a 60-as évektől. Így születtek átfogó tanulmányok Latin-Amerikáról²⁸, a Távol-Keletről²⁹, a Szubszaharai Afrikáról³⁰ és a Közel-Keletről³¹ is. A kutatók úgy látták, hogy a kulturális sajátosságokat mélyebben kell elemezni ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk az adott területről, és annak politikai képéről. A kutatások leíró jellegűek voltak és arra keresték a választ, hogy milyen sajátosságai vannak az adott régióknak, nem pedig azt, hogy hogyan tagozódhatnak be a nyugati civilizációs körbe.

A mainstream politikatudományban viszont a tranzitológia megjelenése³², majd a hidegháború és a „történelem” vége³³ hozta el a változást. Innentől kezdve a fő kutatási irány az lett, hogy hogyan juthat el minél több állam a liberális demokráciáig, hogyan jöhetnek létre ezek a „végső állapotok” az államfejlődésben. A nem-nyugati politika nem tudott mainstream lenni, és a mai napig csupán zárójeles kihívójának számít a liberális demokrácia paradigmájának. Az utóbbi időkben kezdett csak kiemelkedni újra a paradigma egyrészt Youngs könyve³⁴ alapján, másrészt a dekolonizációs irodalom fejlődése kapcsán.³⁵ Magyarországon egyedül Csizmadia Ervin és Lakatos Júlia foglalkozott a témával.³⁶

Egy alternatíva a liberális demokráciákra

A nem-nyugati rendszerek felvetése Richard Youngs 2015-ös könyvében került újra a politikatudomány látóterébe a XXI. században. A nem-nyugati demokráciáknál Youngs értelmezésében olyan országokról beszélünk, ahol a demokrácia minimális feltételei teljesülnek, ugyanakkor liberális demokráciáknak nem nevezhetőek. Az eltérést Youngs nem abban látja, hogy az adott rendszerek nem tudnák megfelelően átvenni az intézményeket, hanem abban, hogy az adott országban egy másfajta politikai kultúra és normarendszer van. A különféle – leginkább régiókra specifikusan jellemző – politikai kultúra kialakíthat saját értékrendszert, sajátos szokásokat vagy egyedi intézményeket. Az így kialakult speciális demokráciák nem teljesítik a liberális demokrácia feltételeit, és tendenciájában nem is feltétlen odatartanak: sajátos politikai berendezkedések jönnek létre.

Általános leírást nem lehet adni a nem-nyugati demokráciákról, hisz nagy a különbség egy távol-keleti és egy latin-amerikai politikai berendezkedés között, azonban ez nem zárja ki azt, hogy egyes értékek megjelenjenek több régióban is. Néhány tendencia viszont az elmélet összes régiójában megfigyelhető, mint a párhuzamos jogintézmények működése – szemben a „rule of law” egyetemes rendszerével a nyugaton –, a hatalommegosztás nem-liberális felfogása vagy a „hibridizáció” megjelenése és terjedése a régióban, vagyis, hogy a régiók egyre több országról gondolják úgy, hogy a liberális demokráciák „purgatóriumában” vannak.

²⁷ Diamant 1959; Tuden, 1959

²⁸ Martz 1966

²⁹ Diamond – Linz – Lipset 1989

³⁰ Mazrui 1978

³¹ Anderson 1987

³² Hudecz 2007: 23-25

³³ Fukuyama 1994

³⁴ Youngs 2015

³⁵ Chou- Beausoleil 2015

³⁶ Csizmadia – Lakatos 2019 és 2020

A paradigma továbbfejlesztésének módjai

Láthatjuk, hogy a Nem Nyugati Demokrácia (NWD) segíthet nekünk megérteni a nyugati civilizáción kívüli demokratikus rendszereket, és elkerülhetjük az 'régi paradigmák' problémáit. Azonban ez a megközelítés sem tökéletes. Ebben a fejezetben négy elméleti problémát mutatok be, amelyeket a Nem Nyugati paradigmában láthatunk, és választ vázolok fel rá, amellyel a paradigma magyarázóereje növekszik.

A demokrácia meghatározása

Napjainkban egyre kevésbé egyértelmű, hogy mit is értünk demokrácia alatt leginkább a szó átpolitizáltságából miatt: hogy egyre inkább a politikusok használják – leginkább pozitív – jelzőként, ezáltal a tudományos kifejezésre is rányomva a bélyegüket. A politikatudomány számára fontos, hogy tudjon meghatározó, elfogulatlan definíciót – vagy definíciókat – adni, főleg egy olyan paradigma kapcsán, amely új irányt kíván nyújtani a jelenlegi mainstreamre.

A demokrácia első tudományos igényességű megfogalmazója kétségkívül Platón volt, aki elvetendő állami berendezkedésnek tartotta azt.³⁷ Később, a felvilágosodás idején került újra előtérbe a demokrácia kérdésköre, azonban az akkori politikai gondolkodás inkább az elitista megoldásokat tartotta üdvösnek, a köztársaság kifejezés volt a domináns³⁸. Csupán a XIX. század végére lett elfogadott kifejezés, a második világháború után pedig a modern politika elidegeníthetetlen alapja lett, amelynek legitimitációjára ma már a diktátorok is előszeretettel hivatkoznak, akár alap nélkül is³⁹.

Bár a modernkori demokráciákat sokan igyekeztek definiálni, létrejöttek iskolák aszerint, hogy a procedurálisan, intézményközpontúan⁴⁰ vagy szubsztantív módon, a rendszerből következő értékek alapján⁴¹ közelítettek a kérdéshez. A nem univerzalisztikus megközelítés logikailag az előbbihez kell, hogy tartozzon, hisz egyes kultúrákban más-más értékek kerülnek előtérbe fontosságuk szerint.

Az eddig legjobb definíciót Thomas Christiano⁴² alapján Jason Brennan fogalmazta meg: szerinte a demokráciában a döntéshozatal egyes fontos és esszenciális pontjainál a társadalom (majdnem) egésze jogot kap, hogy részt vegyen egyenlő módon a döntéshozatalban.⁴³ Ez a megfogalmazás elég tág keretet nyújt ahhoz, hogy bele lehessen foglalni minden eddigi demokráciát, ugyanakkor nem engedi be a diktatúrákat, ahol vagy semmilyen ráhatása nincs az állampolgárnak a kormányzatra (mint a jobbagyoknak az abszolút monarchiák idején), olyan formális intézmények vannak, amelyek igazi hatást nem érnek el (mint a választás Észak-Koreában) vagy informális eszközök segítségével igyekeznek időről időre beleszólni a rendszer működésébe (tüntetések, forradalmak lévén).

Nomen est omen – A „nem-nyugati” kifejezés problémája

A NWD paradigmaként való elgondolásában fontos jellemző az egyes régiók egyenlősége, ami viszont felveti az elnevezés – nem-nyugatos – értéktelenségét. A szókapcsolat magában

³⁷ Platón 1988: Nyolcadik könyv

³⁸ Hudecz 2007

³⁹ Gandhi 2015

⁴⁰ Schumpeter 1991

⁴¹ Mill 1991

⁴² Christiano 1990

⁴³ Brennan 2022: 12

hordozhat olyan értékeket, amik az azt leíró gondolkörrel szemben mennek akár, így érdemes felülvizsgálni.

A kifejezés az 1950-es években jött létre, amikor a „Nyugat” politikai, hatalmi és kulturális szupremáciája megkérdőjelezhetetlen volt, mára azonban a tudományos elgondolások és a kifejezések használata is másmilyen tendenciákat mutat. A „Nem-Nyugati demokráciák” kifejezés két részre szakítja a demokráciákat tartalmazó nagy halmazt: a kifejezés szerint a Nyugati és a Nem Nyugati demokráciák léteznek a világban. Az uralkodó paradigma alapján logikus az értelmezés, mert a demokrácia a „nyugati civilizáció terméke” a főáramú politikai és még a tudományos narratíva szerint is. Azonban, ahogy az új paradigma és tények alapján a demokrácia gyökerei megtalálhatók a Keleten és Afrikában, valamint a Koránban is. Ezen kívül a tanulmányok azt mutatják, hogy a Kelet-ázsiai demokráciák nagyon különböznek a Latin-Amerikai társaitól és legalább ilyen „távol” vannak a nyugati demokráciáktól is⁴⁴.

Ezért Nyugati-Nem Nyugati dichotómiát el kell vetnie a paradigmának: ezek a kifejezések ugyanúgy a Nyugati kultúra felsőbbrendűségén alapulnak, és ugyanazok a problémákat okozzák, mint amiket a liberális demokrácia paradigmájával kapcsolatban felmerültek. Ezzel az új paradigma elveszti az egyik lényegi pontját, az egyenlő indulási feltételeket. A szakkifejezések túlzott gyarapítása elkerülése végett nem kívánom lecserélni a meglévő kifejezéseket, azonban mindenképp érdemesnek tartom bevezetni a „regionális demokráciák” kifejezést, szinonimaként a nyugatos és nem-nyugatos szavak helyett egyaránt. A „régio” egy semlegesebb szó, és nem hoz létre hierarchiát: ebben a kifejezésben egy nyugati demokrácia ugyanolyan szinten van, mint egy afrikai vagy latin-amerikai demokrácia.

A politikai kultúra, a nép rugalmassága és a politikai akarat háromszöge

A NWD központi kérdése az, hogy miért jönnek létre egyes régiókban sajátos demokratikus rendszerek, míg – akár ugyanebben a régióban – más országok inkább a nyugati demokráciák kultúráját követik. Ennek a jelenségnek a megértéséhez elengedhetetlen bevezetni a 'politikai kultúra' fogalmát és felfedezni annak kapcsolatát a polgárokkal és a politikai elittel.

A politikai kultúra fogalmánál megkerülhetetlen a „The Civil Culture” említése, amelyben Gabriel Almond és Sidney Verba megfogalmazta a definíció – kisebb kiigazításokkal – ma is használatos alakját. E szerint a politikai kultúra nem más, mint az állampolgárok gondolatainak, érzéseinek, tudásainak, véleményeinek és értékeléseinek összessége, amelyeket az adott politikai rendszer intézményei, szimbólumai, folyamatai, szereplői iránt tanúsítanak.⁴⁵

A politikai kultúra azonban nem egy statikus építmény, amely adott és változtathatatlan. Sokkal inkább létre kell hozni és fogyasztani is kell, csakúgy, mint a kultúra többi ágát⁴⁶. Vagyis egy társadalom politikai kultúrája is ugyanígy változik szükségszerűen: nem ugyanazok az értékei az embereknek most, mint 60 éve volt, még a legstabilabb demokráciákban sem. Itt gondolhatunk az életciklusokban bekövetkezett változásokra, a posztmaterializmus megjelenésére⁴⁷, vagy akár a COVID-19-re, mint külső sokkra.⁴⁸

A változás természetének számos befolyásoló faktora lehet: akár külső tényezők, akár a szocializációban megjelenő változások, mint az internet, vagy a politikai elit akaratos közbenjárása.⁴⁹ Ez utóbbi kifejezetten érdekes a NWD kutatásának esetében: úgy gondolom, hogy a politikai gondolkodás és a politikai cselekvés vizsgálatával megfigyelhető az egyes

⁴⁴ Youngs 2015

⁴⁵ Almond – Verba 1963: 12-15

⁴⁶ Street 1994

⁴⁷ Abrahams 2014: 19-25

⁴⁸ Soutphommasane – Stears 2022

⁴⁹ Almond et al. 2000

aktorok döntései és következményei a társadalomra. Természetesen a politikai cselekvés összetett jelenség, amelynek tanulmányozása magában foglalja a cselekvő gondolkodását – amely maga is cselekvésként fogható fel a politika világában⁵⁰ –, a döntések manifesztálódását – beleértve jogszabályi változásokat, intézményi átalakításokat, személycseréket, csak hogy néhányat említsek – illetve a társadalom reakcióját is, amely elfogadhatja azt, vagy visszautasíthatja, esetleg figyelmen kívül hagyhatja akár. Ezen felül azt sem szabad elfelejteni, hogy a politikai kultúra befolyásolja a politika intézményeket⁵¹, illetve a politikai elit működését is.⁵²

Tehát a folyamat dinamikus és kétirányú: a politikai kultúrában létezik egy politikai elit és a politikai választók, utóbbi választja előbbit, előbbi pedig saját céljai és lehetőségei szerint alakítja a rendszert és a kultúrát. Azonban a választók – amennyiben a kulturális változást túl soknak, helytelennek vagy radikálisnak érzik – szembe mehetnek az elittel, adott esetben le is válthatják, ha van olyan alternatíva, akit megfelelőbbnek tartanak. Itt azonban érdemes megjegyezni, hogy nem csak így fejezhetik ki elégedetlenségüket a polgárok: a tüntetések, sztrájkok, megmozdulások, fegyveres megmozdulások, autonómia-törekvések, vagy a jogszabályok be nem tartása is ilyen válaszreakciók lehetnek – amelyek alkalmazása a politikai kultúrában is kódolva van.

Összességében, ha meg akarjuk érteni a regionális demokráciákat, meg kell vizsgálnunk a politikai kultúrát, a rezsím politikai törekvéseit - hogy hogyan kívánják megváltoztatni a társadalmat és a kultúrát - valamint a polgárok esetleges ellenállását vagy annak hiányát. Ezzel a háromszöggel azt gondolom, hogy láthatjuk, miért fejlődtek ki különböző típusú demokráciák, és miért lehetnek sikeresek is. Egy sikeres rezsímnek egy ideális elegyet kell készítenie az meglévő politikai kulturális valóság és a kívánt célok, valamint a társadalom változékony jellegzetességeiből.

A kapcsolat a Nyugattal és más régiókkal

Bár nincs hierarchia a Nyugat és más régiók között, a nyugati országok és civilizáció hatalmas hatással van a világ más régióira akár napjainkban, akár korábban a gyarmatosítás korszakában⁵³ vagy az Amerikai demokrácia-export idején a második világháború után – mint Japán új alkotmányának 1947-es létrehozása.⁵⁴

Igaz, hogy a liberális demokráciának hatalmas befolyása van minden más régióra, azonban fontos különbségek vannak régió és régió között, amit a következőképpen lehet összefoglalni. (1) Az befolyás súlya és hossza különbözik minden régióban: az Egyesült Államok politikai intézményeinek másolása Latin-Amerikában és a demokrácia-export a Közel-Keleten más-más időben zajlott, más módon eszközökkel és más módon végkimentettel. Néhány régió csak kulturális hatásokat tapasztalt a liberális demokráciától, míg mások súlyos katonai konfliktusokat éltek meg Nyugati országokkal a demokratizációért. (2) A befolyás különböző időpontokban és különböző országokból származott. A nyugati típusú demokrácia történelme több mint 200 éves. Azóta sok ország alkalmazta és osztotta meg az értékeit, és a liberális demokrácia is változott.⁵⁵ Ezért nagyon fontos, hogy mikor történt a kapcsolat, és meddig tartott, milyen lenyomatot hagyott a nyugati ország a régióra akár fizikailag, akár kulturálisan, akár érzelmileg. (3) A befolyás különböző módon is megnyilvánulhat. Nem ugyanaz, ha egy

⁵⁰ Schlett 2018a

⁵¹ Akaliyski 2021

⁵² Almond 2000

⁵³ Bolt et al. 2022

⁵⁴ Inoue 1991

⁵⁵ Keane 2022

régió vagy ország évtizedekig el volt nyomva, és lemásolja vagy beépíti az elnyomó rendszer elemeit, vagy ha szövetségesként segítettek neki egy saját - nyugatias - rendszer létrehozásában.

Úgy gondolom, hogy ezeket a kérdéseket be kell építeni az elemzésekbe: minden egyes ország vagy régiótanulmány során külön ki kell térni a nyugati típusú demokráciák – nem kizárólag az Egyesült Államokkal, de más hegemon, korábbi gyarmattartó, vagy mintaadó országokra is – hatására és kölcsönhatására az elemzés tárgyával. A hatás egyrészt a politikai elitnek való hozzáállásában, másrészt a különböző egyéb alrendszerekre való hatására érdemes megnézni.

A fő kérdés e témával kapcsolatban az, hogy a nyugati demokrácia elemeit a politikai elit kívánja-e bevezetni, és sikeres-e ez az implementáció vagy sem – vagy mely elemek bevezethetők, és melyek nem. Ez is a politikai kultúra egy eleme, és ugyanúgy meg kell vizsgálni, mint a többi.

A „Nyugat” határai: Kelet-Közép Európa, mint a regionális demokrácia új megjelenése

A „Nyugat” alatt leginkább az európai országokat és az angolszász volt gyarmatokat – Kanada, Ausztrália vagy USA – értjük. Azonban a Nyugatnak több más jelentése is lehet⁵⁶: (1) ha a katonai szövetségi rendszert nézzük, hozzáadhatjuk Japánt, Tajvant vagy Dél-Koreát is ehhez a listához, akik jelenleg szoros szövetségben vannak az Amerikai Egyesült Államokkal⁵⁷; (2) Samuel Huntington nem sorolja az ortodox keresztény országokat, mint Görögország vagy Románia, a „Nyugathoz”, de részben illeszkednek hozzá, ahogyan Latin-Amerika is; azonban, ha a keresztény-római gyökerekből indulunk ki, akkor még Oroszország is része a Nyugatnak⁵⁸; (3) és ha a modern kulturális befolyásról gondolkodunk, alig vannak olyan országok, amelyeket nem befolyásol a Nyugat - főként az Egyesült Államok – kultúrája, elég csak a popkultúrára vagy a városépítészetre gondolnunk.⁵⁹

A definíciókban közös elemként figyelhetjük meg, hogy a volt szovjet blokkba tartozó kelet-közép-európai országokat is a nyugathoz csatolja – azzal együtt, hogy külön foglalkozik vele, mind politikai, mind kifejezetten demokratikus kérdésekben. 1990 után a régió országainak elitjének, a társadalomnak és a nyugat-európai politikának is alapvetése volt, hogy az itt található országokat minél korábban és minél sikeresebben fel kell zárkóztatni az Európai Unió átlagához, bevenni őket az Unióba és „kárpótolni őket” az elvesztegetett 50 évért, amit a vasfüggöny mögött töltek. Ez a törekvés később vissza is ütött és csalódottságot váltott ki mindkét oldalról.⁶⁰

A jelenlegi szakirodalomban – leginkább a demokratikus visszaesés és a hibrid rezsimek elméletén keresztül – konszenzus van abban, hogy a térség rezsimejei a rendszerváltás évei óta stabil demokráciákat hoztak létre, majd – leginkább a 2008-as válság óta – erős visszaesést tapasztalhatunk, leszakadva a nyugat-európai demokráciáktól.⁶¹

Viszont, ha a nem-nyugatos demokráciák paradigmájából indulunk ki, akkor felvethető, hogy a régió nem visszaesik, vagy hibridizálódik, hanem még csak most alakul ki a demokratikus kultúrájának megfelelő, sajátos demokráciatípus, amely eddig – külső elnyomás híján – nem tudott megvalósulni vagy kifejlődni. Ez az elmélet még az NWD-n belül is újnak

⁵⁶ Bonnett 2017

⁵⁷ Wirth 2015

⁵⁸ Huntington 2006

⁵⁹ Tomlinson 1996

⁶⁰ Holmes – Krasztev 2021

⁶¹ Cianetti –Dawson – Hanley 2018

számít, így egyelőre hipotézisként vethető csak fel, azonban későbbi kutatásokban izgalmas kérdés lesz, hogy vajon értelmezhető-e így a KKE-i rezsinváltások és a demokrácia változása.

Összegzés: paradigma jövője

A paradigmaváltás nem egyszerű, rövid folyamat⁶²: a hegemon paradigmatának a gyengülése csupán az egyik alapvető feltétel, azonban, ha nincs jobb alternatíva, nem jön létre a paradigmaváltás. A dolgozatomban bemutattam a liberális demokrácia, mint uralkodó paradigmával kapcsolatos elméleti problémákat, amely az egész politikatudományt érinti. Azonban ez nem lineáris folyamat, és nem egyértelmű a váltás. Először is több kihívó lehet: nem csak a NWD próbálja megválaszolni a kérdést, hogy mi a liberális demokráciák alternatívája, láthatjuk Körösenyi-Gyulai-Illés⁶³ munkájában vagy a techno-demokratikus elméletek emelkedésében⁶⁴. Nem tudjuk, melyikük nyerheti meg ezt az érvelést, és hozhat-e létre új hegemoniát - ha egyáltalán bármelyikük.

Lehetőség van arra is, hogy a liberális demokráciák kiterjesszék határaikat és megújítsák magukat, létrehozva egy régi-új paradigmát, amely részben megválaszolhatja a megválaszolatlan kérdéseket. Láthatjuk, hogy a paradigmában dolgozó tudósok új ötleteket szeretnének hozzáadni - mint például a demokratikus visszacsúszás vagy a hibrid rezsimek - a liberális demokráciák fenntartásához. Ez egyáltalán nem lehetetlen küldetés: más területeken is láthatjuk, hogy egy hegemon paradigmat képes fenntartani még egy válság után is, és önmagát megújítani. A liberalizmus a politikai gondolkodásban két jelentős válságot szenvedett el történelme során, azonban mindig képes volt túljutni a problémákon és túllépni önmaga árnyékán.⁶⁵ Fukuyamának igaza van, hogy a liberális demokrácia nem halott⁶⁶ de nem tudjuk, mi lesz ennek a válságnak a vége.

Az NWD gyökerei az 50-es évekig megy vissza, azonban én azt gondolom, hogy mint paradigma most fog előtérbe kerülni: régebben inkább csak egy plusz szempontot adott, hogy jobban odafigyeljünk a Nyugaton kívüli világra. Azonban a kritikai meglátásaimmal – kiváltképp a politikai kultúrára vizsgálatának beemelésével az elemzésekbe – szeretnék hozzájárulni, hogy életképes kihívója legyen a politikatudományon belül a demokráciákhoz való hozzáállásunkban a liberális demokráciáknak.

Fontos, hogy az elmélet felvetése nem normatív indíttatású: a célok csupán az egyes rendszerek megértése, a kialakulásukhoz és fennmaradásukhoz vezető út feltárása és a tudomány segítése. Arra a kérdésre nem ad választ, hogy az egyes régiók rendszerei jobbak-e, mint a nyugati demokráciák, vagy hogy jobb-e ha az egyes régiók saját demokráciákban élnek-e, nem lemásolva a nyugati mainstream-et.

A paradigma nem csak elvont kérdésekben tud választ adni nekünk, de segíthet jobban rálátni arra, hogy „miért nem sikerült” Kelet-Közép Európának a Nyugathoz való „felzárkózása” politikai értelemben. Az NWD első körben nem tűnik ideálisnak, hisz a régiót a nyugati civilizációs körhöz kapcsoljuk, azonban ezt a feltevést könnyen lehet történelmi és szociológiai tényekkel megkérdőjelezni, ami megnyitja az új kutatások előtt a lehetőséget.

⁶² Kuhn 2002

⁶³ Körösenyi – Gyulai – Illés 2020

⁶⁴ Susskind 2022

⁶⁵ Schlett 2018C

⁶⁶ Fukuyama 2022

Felhasznált Irodalom

- Abrahams, Paul R. (2014): "Value Change over a Third of a Century: The Evidence for Generational Replacement." In: Dalton R. J. and Welzer, C. (eds): *The Civic Culture Transformed*, New York, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600002.005>
- Akaliyski, Plamen (2021): *Political Culture Research: Current Ontological and Epistemological Debates*. *European Journal of Political Culture* 1, no. 1: 23–27 pp
- Almond, Gabriel A. (2000): *The Study of Political Culture*. In Crothers L. and Lockhart C. (eds): *Culture and Politics – A Reader*, New York: St. Martin Press, 2000.
- Almond, Gabriel A., et al. (2000) *Comparative Politics Today: A World View*, 9th edition Harlow: Longman Inc
- Almond, Gabriel A., and Sidney Verba (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy*. Princeton: Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400874569>
- Anderson, Lisa (1987) "The State in the Middle East and North Africa." *Comparative Politics* 20, no. 1,; 1–18.pp (2024.07.03.) DOI: <https://doi.org/10.2307/421917>
- Armony, Ariel C., Hector E. Schamis. (2005) *Babel in Democratization Studies*. *Journal of Democracy* 16, no. 4, 113–128.pp. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0055>
- Berman, Sheri (2019) "Populism is a Symptom Rather Than a Cause: Democratic Disconnect, the Decline of the Center-Left, and the Rise of Populism in Western Europe." *Polity* 51, no. 4 654–667. DOI: <https://doi.org/10.1086/705378>.
- Bonnett, Alastair. *The idea of the West: Culture, politics and history*. Bloomsbury Publishing, 2017.
- Böcskei, Balázs, Szabó, Andrea (2019) *Hibridrezsimek - A politikatudomány X-aktái*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Bolt, Jutta and Gardner, Leigh and Kohler, Jennifer and Paine, Jack and Robinson, James (2022): *African Political Institutions and the Impact of Colonialism* University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper No. 2022-146, DOI: <https://doi.org/10.3386/w30582> (2024.07.03.)
- Brennan, Jason (2022) *Democracy*. Oxford University Press
- A katolikus egyház katetizmusa. <https://archiv.katolikus.hu/kek/>. (2024.07.03.)
- Carothers, Thomas (2002) "The end of the transition paradigm." *Journal of Democracy* 13, no. 1, 5–21.pp. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0003> (2024.07.03.)
- Chou, M., & Beausoleil, E. (2015). *Non-Western Theories of Democracy: . Democratic Theory*, 2(2), 1-7. Retrieved Jun 17, 2024, DOI: <https://doi.org/10.3167/dt.2015.020201> (2024.07.03.)
- Cianetti Licia, Dawson James, Hanley Séan (2018) *Rethinking “democratic backsliding” in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland*, *East European Politics*, 34(3), 243-256 pp, DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401> (2024.07.03.)
- "President Truman's Message to Congress; March 12, 1947; Document 171; 80th Congress, 1st Session; Records of the United States House of Representatives; Record Group 233; National Archives." (2024.07.03.)
- Christiano, Thomas. (1990). "Freedom, Consensus, and Equality in Collective Decision-Making." *Ethics* 101: 151–181. pp. DOI: <https://doi.org/10.1086/293265> (2024.07.03.)
- Csizmadia Ervin; Lakatos Júlia (2019): *Mi a bajunk a „hibrid rendszer”-rel?*, <https://meltanyossag.hu/mi-a-bajunk-a-hibrid-rendszer-rel/> (2024.07.03.)
- Csizmadia Ervin; Lakatos Júlia (2020): *„A nem nyugatos demokrácia - Egy elfeledett fogalom újragondolása”* <https://meltanyossag.hu/a-nem-nyugatos-demokracia/>, (2024.07.03.)

- Diamond, Larry et al. (1989) *Democracy in Developing Countries: Volume 3, Asia*. Lynne Rienner. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781685853051>
- Diamant, A. (1959). Is There a Non-Western Political Process? Comments on Lucian W. Pye's "The Non-Western Political Process". *The Journal of Politics*, 21(1), 123-127. DOI: <https://doi.org/10.2307/2126647>
- Dunn, John (2019) *Setting the People Free: The Story of Democracy*, Second Edition. Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691183916>
- Enyimba, Maduka, Ncha, Gabriel Bubu. (2019) "African Origin Of Democracy And The Role Of Women In Its Development: A Case Study Of Two African Pre-Colonial Political Systems." *International Journal of Innovative Science, Engineering & Technology* 6, no. 9: 429-439. pp
- Fukuyama, Francis (1994). *A Történelem Vége és az Utolsó Ember*. Budapest: Európa Kiadó
- Fukuyama, Francis (2022) *Liberalism and its Discontents*. London: Profile Books
- Gandhi, Jennifer (2015) "Elections and Political Regimes." *Government and Opposition* 50, no. 3, 446-468. DOI: <https://doi.org/10.1017/gov.2015.11> (2024.07.03.)
- George Mct. Kahin, Pauker, Guy J., Pye, Lucian W. (1955) "Comparative Politics of Non-Western Countries." *The American Political Science Review* 49, no. 4, 1022–1041. DOI: <https://doi.org/10.2307/1951390>
- Gilbert, Leah, and Mohseni, Payam. (2011) "Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes." *Studies in Comparative International Development* 46, no. 3, 270–297. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12116-011-9088-x>(2024.07.03.)
- Gyulai, Attila, and Stein-Zalai, Juliane. (2016) "Hibrid rezsimek és a szürke zóna: új válaszok a politikai rezsimek rendszertanának örök kérdéseire." *Metszetek* 5, no. 2 42-59. DOI: <https://doi.org/10.18392/METSZ/2016/2/9>
- Haiphong, D., Martinez, C. (2022). The Universalization of "Liberal Democracy." *International Critical Thought*, 12(2), 213–224. DOI: <https://doi.org/10.1080/21598282.2022.2074032>
- Harriger, Katy. (2010) "Political science and the work of democracy." *Journal of Public Deliberation* 6, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.16997/jdd.94>
- Holmes, Stephen; Krasztev, Ivan (2021): *A fény kialszik*, Budapest, Park Kiadó
- Hudecz, Gergely. "Demokrácia és demokratizálódás." *Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok IV. évfolyam 2007/2. szám 2007: 19-31.* (2024.07.03.)
- Huntington, Samuel (2006) *A Civilizációk Összeépése és a Világrend Átalakulása*. Budapest: Európa Kiadó, (2024.07.03.)
- Ikenberry, John K. (2020) *A World Safe for Democracy*. New Haven: Yale University Press. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300256093>
- Inoue, Kyoko (1991). *MacArthur's Japanese Constitution: A Linguistic and Cultural Study of its Making*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226833576.001.0001>
- Keane, John (2022). *The Shortest History of Democracy*. Collingwood: Black Inc.
- Kuhn, T. S. (2002) *A Tudományos Forradalmak Szerkezete*. Budapest: Osiris
- Körösényi, András, Gyulai Attila, Illés Gábor (2020) *Az Orbán-rezsim - A plebisziter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó - TK PTI
- Linz, Juan J., and Stepan, Alfred (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The John Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.56021/9780801851575>
- Macpherson, Crawford Brough (1964). "Post-Liberal-Democracy?" *Canadian Journal of Economics and Political Science/Revue Canadienne De Economiques Et Science Politique* 30, no. 4: 485-498. DOI: <https://doi.org/10.2307/139512>

- Martz, John D. (1966) "The Place of Latin America in the Study of Comparative Politics." *The Journal of Politics* 28, no. 1: 57-80. DOI: <https://doi.org/10.2307/2127634>
- Mazrui, Ali A. (1978) *Political Values and the Educated Class in Africa* Berkeley University of California
- Mill, John Stuart. "Considerations on Representative Government." In Gray, John (eds), *John Stuart Mill: On Liberty and Other Essays*, Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Mooney, A., & Evans, B. (2023) *Language, Society and Power: An Introduction*. 6th ed. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003120957>
- Muhlberger, Steven (2011) "Republics and Quasi-Democratic Institutions In: Isakhan B, Stockwell (eds) *Ancient India*." In *The Secret History of Democracy*, S. New York: Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230299467_4
- Platón Az állam, Budapest, Gondolat Kiadó, 1988
- Prakash, Buddha (1955) *The Hindu Philosophy of History*. *Journal of the History of Ideas*, 16(4),: 494–505. pp. DOI: <https://doi.org/10.2307/2707506>
- Pye, Lucian W. (1958): "The Non-Western Political Process." *The Journal of Politics* 20, no. 3 468–486. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022381600033739>
- Schlett, István. *A Politikai Gondolkodás Története Magyarországon 1*. Budapest: Századvég, 2018a.
- Schlett, István. *A Politikai Gondolkodás Története Magyarországon 3*. Budapest: Századvég, 2018b.
- Schlett, István. *A Politikai Gondolkodás Története Magyarországon Appendix*. Budapest: Századvég, 2018c.
- Schmitter, Philippe C., Karl, Terry Lynn (1991): "What Democracy Is. . . and Is Not." *Journal of Democracy* 2, no. 3 75-88. Project MUSE, DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0033>
- Schumpeter, Joseph A. (1981) *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge,
- Soutphommasane, Tim, and Stears, Marc (2022). "Fear, freedom and political culture during COVID-19." *Monash bioethics review* 40, no. 1: 110–119. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40592-022-00157-5>
- Street, John (1994) "Political Culture—from Civic Culture to Mass Culture." *British Journal of Political Science* 24, no. 1 95-113. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123400006803>
- Susskind, Jamie. *Politika a Jövőben - Életünk a Technológia Uralta Világban*. Budapest: Athenaeum Kiadó, 2022.
- Tomlinson, J. *Cultural Globalisation: Placing and Displacing the West*. *Eur J Dev Res* 8, 22–35 (1996). DOI: <https://doi.org/10.1080/09578819608426663>
- Tuden, A. (1959). *Further Comments on a Non-Western Political Process*. *The Journal of Politics*, 21(4), 702-705. DOI: <https://doi.org/10.2307/2126862>
- Van Herpen, Marcel H. (2021) *The End of Populism: Twenty Proposals to Defend Liberal Democracy*. Manchester: Manchester University Press. DOI: <https://doi.org/10.7765/9781526154156>
- V-Dem Institute. *Democracy Report 2023*. University of Gothenburg. https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf (2024.07.03.)
- Wirth, C. (2015). *Securing Japan in the 'West': The US-Japan Alliance and Identity Politics in the Asian Century*. *Geopolitics*, 20(2), 287–307. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650045.2014.999155>
- Wolf, C. Umhau (1947) *Traces of Primitive Democracy in Ancient Israel*. *Journal of Near Eastern Studies*, 6(2): 98–108.pp. DOI: <https://doi.org/10.1086/370821>
- Youngs, Richards (2015) *The puzzle of non-western democracy*, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace. DOI: <https://doi.org/10.1353/book87461>

Zsolt Nagy: Old–New Paradigm: Non-Western Democracy as an Alternative to Liberal Democracy

Liberal democracy is the hegemonic paradigm of political science to this day; however, new theoretical and practical problems challenge its dominance. And when a paradigm is in crisis, new ideas try to take its place. One of these new theories is Non-Western Democracy (NWD). This – not at all new – paradigm claims that democracy can be different from region to region, and that Western-style politics cannot be copied in every country. In my article, I want to shed light on the problem of universalistic liberal democracy theory and present non-Western democracy - with my theoretical additions - as a new challenger to the hegemonic paradigm, what can even answer the ‘alternative democratization’ of Central-Eastern Europe.

Politikatudományi tanulmányok
Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X

Szerkesztette: Dr. Antal Attila